Петър Воденичаров, Кристина Попова
Анастасия Пашова

ИСКАМ ЧОВЕКЪТ ДА Е ВИНАГИ ПРИЯТЕН И ДА СИ ПРАВИМ МОАБЕТ...

РЕЧЕВО ПОВЕДЕНИЕ И ЖИЗНЕНИ СВЕТОВЕ НА БЪЛГАРИ МОХАМЕДАНИ ОТ ГОЦЕДЕЛЧЕВСКО И РАЗЛОЖКО

(Автобиографии и изследвания)

Благоевград, 1998

Признателност:
Събирането на автобиографиите и изследванията бяха подкрепени от Research Support Scheme of the OSI/HESP, грант N 722/1996.

Acknowledgement:
The collection of these autobiographies and the studies were supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant N 722/1996.

Благодарим на нашите студенти, които ни помогнаха
в записването на някои от автобиографиите.

Съдържание

Въведение

“ТАКИВА ИСТОРИИ ГОЛЕМИ...”
(Няколко думи за автобиографичните разкази)

Някога през Възраждането, когато думата история свързва нишките на създаващото се българско обществено пространство, на някои хора им се струвало, че тя е българска дума, която идва от “сторено”[1] - “сторѝя”, разказ за стореното от човека. Търсенето на достъпни обяснения на понятията е част от патоса на тогавашното време. Но заедно с това тогава възрожденският читател на история усеща потребността от по-голяма интимност с миналото, от такова разказване на човешките дела, в което той да намери стореното от хората преди него.

“Такива истории големи” - обобщава 80-годишният дядо Ариф един от разказите си за миналото. Дали историите, наречени от него “големи”, не могат да влязат в голямата история? Не са ли те част от нея?

Всички ние разказваме истории, разказваме преживяното от нас, случки с други хора. С тези разкази ние "създаваме от времето смисъл"[2]. В миналото се смяташе, че тези истории не само са нещо дълбоко различно от научните исторически разкази, от голямата история, но също, че тя няма какво да открие и използва в тези спомени, тъй като те разкриват само тесния жизнен свят на отделния човек.

Много големи събития, обаче, не могат вече да се обясняват задоволително с политически решения или стопански причини. Обяснението на миналото изисква да се разкрият промените именно в жизнените светове на хората, и то не само на изтъкнати личности, които вземат решенията в обществото, но и на хората, които със своите намерения, действия или пък неучастие също създават действителността. Днешният читател справедливо очаква да намери в историята следите на своите предци: както на царе, книжовници и войводи, така и на майстори, земеделци, овчари, ратаи, домакини и т.н. Той се интересува какво е било детството на хората някога, тяхната младост, семейство, чувства и т.н.

По този път възниква т. нар. “популярна автобиографистика”. Разграничават я от традиционното писане на спомени, което е занимание обикновено на по-изтъкнати личности. Популярната автобиографистика и днес е дело на всеки, който реши да опише историята на своя живот. Близо до популярната автобиографистика е т. нар. “устна история” - ‘oral history’. Така разликата между двете е, че популярната автобиографистика има предвид най-вече писмени автобиографични свидетелства, докато “устната история” разчита най-много на звукозаписната техника. Освен това устната история може да е ориентирана към въпроси за определени събития или проблеми, а не непременно към самата жизнена история. При нея автобиографичният спомен често пъти се влияе по-силно от очакванията и въпросите на този, който прави интервюто.

В последните години у нас бяха направени няколко опита за развитие на биографичния метод, популярната автобиографистика и устната история.[3] Те обединиха усилията на социолози, историци, фолклористи и други хуманитаристи. Заедно с това все още сме далече от създаване на достъпни архиви, които да могат да се ползват от специалисти. Далеч сме и от създаване на автобиографични кръгове, където хората да могат да разказват и обсъждат историята на своя живот, като така си създават и по-ясни жизнени ориентири.

Ето защо с настоящето издание искаме да предложим 18 автобиографични разказа. Това са устни разкази на българи мохамедани от Гоцеделчевско и Разложко. В тяхното събиране, за което бяхме подпомогнати и от студенти, се ръководехме от стремежа тези спомени да намерят място в българската автобиографистика. Подборът на текстовете е направен с оглед на представянето на мъже и жени от различни поколения, за да могат да се видят както промените в самия живот на хората, така и в начините на разказване и представяне на своя живот.

В тези автобиографични спомени се разказва за детство, училище и младост, за любов и женитби, за строителство на къщи, за религия и морал, но също за Втората световна война, за царя, за идването на германците, за създаването на ТКЗС, за лагери,

за пътувания в чужбина, за съвременни събития. В тях разказвачите изпъкват преди всичко като индивиди: всеки със своя единствен жизнен път.

Тези текстове могат да представляват интерес за учени от различни специалности (пример как могат да се използват те са и статиите на Петър Воденичаров и Анастия Пашова, разположени след автобиографичните текстове, за да не създават предварителни нагласи у читателя).

Но заедно с това автобиографичните разкази не представляват само научен интерес. Защото силата на разказването и на разказите е и в това те да бъдат интересни. Интересни за слушане и за първи път - да се надяваме - интересни и за четене.

Бележки:
1. Каравелов, Л., Хр. Ботев. *Знаеш ли ти кои сме?* С., 1947, 40-41.
2. Рюзен, Й. *Реториката на историчното*. - Балканистичен форум, 1996, № 1-2, 9-12.
3. Вж. сп. Български фолклор, 199 , № 6, посветен на биографичния метод.

Кристина Попова

Петър Воденичаров

СОЦИАЛНО-РЕЧЕВО ПОВЕДЕНИЕ, ЖИЗНЕНИ СВЕТОВЕ И ИДЕНТИЧНОСТИ

Изследването.

Преди три години решихме да изследваме културата и социалния манталитет на една странична група в нашето общество - българите мохамедани от Гоцеделчевско и Разложко (Западни Родопи). За тях е трудно да се говори като за обособена група. В резултат на интензивните процеси на модернизация в Централните и Източни Родопи българите мохамедани там, особено в градовете, се приобщиха културно и социално-икономически към по-големите общности, а изследванията на мохамедани от други краища говорят за изразен културен локализъм.

Търсехме отговор на много въпроси: Какви представи имат гоцеделчевските и разложки мохамедани за тях самите и другите около тях, какви са историческите им представи, какви поверия, митове и ритуали са популярни сред тях. Нееднократно подлагани на разнопосочен натиск да сменят религия, имена, обичаи, те като че ли са се приучили да съвместяват съкровени (скрити) идентичности с официални; тяхната култура е белязана от сложен религиозен и културен синкретизъм, което прави вникването в нея нелека задача.

За да потърсим отговор на тези въпроси, ние проведохме две студентски експедиции в мохамедански села в Гоцеделчевско. Традиционните въпросници и интервюта върху социални, исторически и фолклорни теми най-често ни предоставяха оскъдни и банални данни. Повечето от интервюираните разказваха едни и същи представителни митове, подробно описваха едни и същи обичаи, за които много от тях бяха само чували. Баба Гюлфие нашироко ни разказваше как се сгодяват в тяхното село, но на въпроса да разкаже за своя годеж, тя лаконично отвърна: *Нямаше годеж, удари ми два шамара и ме фърли на рамото и тва беше* (Воденичаров, Попова, 1994) В оценките за другите групи - мохамедани от съседни села, християни и др. - преобладаваше най-обща доброжелателност и желание за идилично съсъществуване. Очевидно интервюираните не ни се доверяваха и затова не искаха да говорят за себе си или пък лесно се нагласяха към очакванията ни и се стремяха да ни дадат “правилните” отговори. А може би в тези общности съществува традиция общуването в групата рязко да се разграничава от общуването с хора извън групата и като реторика, и като идеология. Трябваше да потърсим други извори, подходи и теоретични рамки.

Нашият подход. **Теорията и приложението ѝ**.

Подкрепата, която получихме за изследователския си проект, ни позволи да разширим подхода си. Ние се насочихме към изследване не само на групата, нейните обичаи, манталитет и история, но и към отделния човек, към неговото преживяване за другите и съзнание за себе си. Потърсихме теория и подход, които да ни позволят да свържем интимното със социалното, личната история с голямата история. Искахме да се докоснем до човешкото преживяване на културата, да я погледнем отвътре, отвъд религиозните, социални и исторически стереотипи и предразсъдъци, да достигнем до социални връзки и напрежения, човешки драми и вдъхновения, които се крият зад културната впечатлителност. В светлината на теориите за социологическото въображение (Милс, 1959) ние приехме, че личните тревоги са свързани с публичните проблеми, биографията си взаимодейства с историята и че ние можем да се придвижваме от най-интимните черти на човешкия Аз до най-безлични преобразования и социални обобщения.

Така към традиционното проучване на документи и свидетелства от местната политическа и социална история, към анкетите и статистиката ние добавихме и един холистичен подход - включеното антропологическо наблюдение. И по-конкретно:

открихме нови източници - устната гещалт биография, която позволява да се проникне до съкровените идентичности на разказващите (за автобиографичното интервю вж. Шутце,1977; Розентал,1987; Попова,1994) и наблюдения върху спонтанното всекидневно социално-комуникативно поведение, което поддържа и изграждащо обичайни отношения и идентичности (за етнография на комуникацията вж. Хаймс, 1977, а за социално-речевите мрежи - Милрой, 1987). Тези два типа източници могат да се свържат, ако се разгледат в по-широката теоретична рамка на интерактивната социолингвистика (Гофман, 1967). На биографичния разказ може да се погледне и като на саморефлексивна комуникация, и като на особено социално-речево взаимодействие (Насехи, 1994). Приемаме, че биографичното интервю е сложен процес на постигане на представа за себе си и изграждане на идентичност, но и на внушаване на определена представа за себе си на събеседника (лице) съобразно съществуващите в общността представи, утвърдените стратегии на любезност, реторични форми и форми на социализация. В различните общности комуникативните идентичности се предопределят от установените официални и неофициални форми на общуване (дискурси), но те могат да се предоговарят по време на комуникативните събития, особено в необичайни случаи като автобиографичното интервю.

От друга страна не само на личната история, но и на политическата история може да се погледне и като на разказ, чрез който се търси колективен смисъл и се изграждат определени идентичности; историческият разказ освен с фактите е свързан също и с определена реторика, манталитетни нагласи и социализация.

(1) Автобиографиите взехме в устни интервюта, следвайки предписанията. След затоплящата фаза - размяна на въпроси и мнения, показващи интерес и укрепващи взаимното доверие, пристъпвахме към същинското интервю, задавахме най-общи въпроси за това как е протекъл животът. Интервюираните не се прекъсват или пък насочват към определени теми, а само се окуражават с емпатични изрази. След приключване на разказа-гещалт могат да се задават разясняващи въпроси, въпроси за пропуснати периоди или за специално интересуващите ни теми.

В началото обучихме наши студенти от изследваните села да вземат интервюта от техни близки. През лятото на 1997 година им гостувахме и живяхме около двайсетина дена в техните домове. Постепенно установихме по-тесни връзки с техни роднини, приятели, съседи и взехме интервюта и от тях. Някои споделиха, че предпочитат да бъдат интервюирани от нас, а не от близките им студенти, с които не биха могли да бъдат откровени докрай. В публичните места - кафенета, ресторанти, училището или кметството срещахме по-отчуждено ритуалистично отношение.

(2) Личните биографии често се оказваха тясно свързани с родови истории (генеалогии), поради това решихме да събираме и автобиографии на няколко от членовете от едно семейство, а също да събираме и отделни родови истории.

Някои млади образовани хора обсъждаха в биографиите си и близката и далечна политическа и социална история на селището, неговата география и природни забележителности. Тези истории говореха за появата на едно ново индивидуално чувство за линейно време и история, обособяващо се от цикличното време на селищните митове и поверия. Решихме да окуражим учителите, както и студенти от тези краища, да изготвят писмени селищни истории. Изследването на съхранените исторически документи и архиви, свързани с тези селища, както и анализът на селищните истории и традиционните митове и поверия ни позволяват да разкрием взаимодействието между митология и история, преживявания и факти и да очертаем някои тенденции на развитие.

(3) Комуникативното поведение.

Ние наблюдавахме и записвахме (когато беше възможно) социално-речевите взаимодействия, като активно участвахме в работата и забавите на селяните. Стремяхме се да анализираме впечатленията си така, че да очертаем нещо като контекстуална граматика на общуването: кой с кого, при какви обстоятелства, как, с какви нагласи и защо общува. Контекста на различните комуникативните събития описвахме по схемата, предложена от Д. Хаймс (Хаймс,1977).

<u>Обстоятелствата</u>:

(а) В селото: частни (в дома, на нивата, на гости); публични-институциализирани (училището, кметството, библиотеката, здравната служба, джамията) и публични-неинституциализирани (улицата, кафенетата, ресторантите, магазините, дискотеката);

(б) Извън селото: частните гостувания и посещения на публични места - градския панаир, съда, болницата, работните места.

Впечатления за частното общуване добихме най-вече от нашите хазяи, на които помагахме и в къщната, и в полската работа. Посетихме местните институции и анализирахме техните архиви, статистика и програми, наблюдавахме също социално-речевото взаимодействие в тях. Като пътувахме на автостоп добихме впечатления за междуселищното общуване.

Участниците - говорещи, слушащи.

Какъв е техният социален статус и речева активност. Сравненията на данните за различните събития позволяват да се направят някои обобщения за принципите на формиране на различните комуникативни групи - роднинство, съседство, възраст, пол, професия, интереси, религиозни нагласи, както и върху върху това кой говори и кой слуша при различните обстоятелства. Специален интерес за нас представляваха обръщенията и наименуванията.

Намеренията и целите - информиране, практическо коопериране, себеизразяване, самоанализ, хвалене, въздействие, забавляване, укрепване на групата и др. Анализирахме характерния функционален обхват и функционални приоритети на общуването в изследваните общности.

Форма и съдържание на съобщенията.

Записвахме разговорите, когато получехме съгласие за това, или пък впоследствие описвахме по памет разговорите. По-успешни в записването бяха нашите студенти-сътрудници.

Стил и маниер.

Какви клишета, реторични фигури, форми на любезност и експресия използват общуващите в различните случаи. Сравненията ни позволяват да хвърлим светлина върху характерните превключвания на стила в зависимост от обстоятелствата, слушателите, целите на взаимодействие и жанровете.

Канал и обичайни речеви форми.

Анализирахме формата и функциите на някои традиционни форми в устното общуване - моабет (приятен разговор), майтап (шеговит разговор), крамола, мъстене, топене, одумване, наддумване, клюкарстване - и ги разгледахме в система. Интересувахме се също от развитието на писмената традиция, битието на книгите (селската, училищната и личната библиотека) писането на писма, воденето на дневници и др. Проследихме и взаимодействието на традиционните устни форми с новите аудиовизуални медийни форми.

Норми на взаимодействие и тълкуване.

Анализирахме с какви нагласи подхождат към общуването селяните в различните обстоятелства и на какви норми се подчиняват. Обобщенията позволяват да се отнесат речевите нагласи към манталитетните нагласи и културните ценности на общността, както и да се хвърли светлина върху моделите на тълкуване на другия и на представяне на себе си в общуването (форми на любезност и система на лицето).

Жанрове и текстови категории.

Какви са текстовите особености на различните комуникативни форми. Специален интерес за нас представляваха текстовите особености на автобиографичните разкази, родословните и селищни истории, местните легенди и митове, разкази за магии, религиозните поучения.

Всеки един от членовете на изследователския екип имаше свои приоритети. Петър Воденичаров изследваше ежедневните разговори и социално-речевите мрежи; той търсеше връзката между речевите и социалните нагласи и манталитет. Друга негова тема беше историята и животът на личното име и на наименуванията на собствената група и на други групи, връзката между името и идентичността.

Кристина Попова изследваше процесите на модернизация и историзирането на съзнанието, историята на писмовността и институциите. Как разказващите преживяват

и оценяват важни исторически събития; как възприемат официалните исторически разкази и какви са техните очаквания от историята; как си взаимодейства митологията с историята.

Анастасия Пашова се интересуваше от традиционното устно и ритуално-символно общуване и съзнание и по-специално от взаимодействието между езическите митове и ислямските представи. Тя изследваше също така женските общности и идентичности - майчинството, сексуалността, магията като форма на символна власт.

В тази книга ще ви представим първо някои от събраните устни автобиографии, а след това някои от нашите изследвания вурху социално-речевите мрежи и манталитет, върху имената и идентичностите и върху магията като социално и комуникативно явление. Нашите изследвания са след биографиите, за да не предубеждават читателите. Предлаганите автобиографични текстове не са редактирани, нито една дума в тях не е заменена и нито едно изречение не е променено. Ние сме извършили само фонологичната транскрибция, т.е. фонетични явления като редукцията, някои изпадания и вмъквания на звукове както и прегласи не са отразени. Това сторихме, за да станат текстовете по-четивни и достъпни за по-голям кръг читатели. Езикът на разказващите затрогва със своята свежест и искреност. Техният жив и изразителен рупски говор ни позволява да се докоснем до съкровищницата на българския език. Кой знае защо в последните години у нас публичност получиха най-вече градските жаргони, младежките сленгове и интернационалният език на поп културата. Надяваме се, че публикуваните текстове ще насочат вниманието на творците на публичния език към нови живителни струи - към морала и богатата изразност на българските диалекти. Завършваме с думите на словенската автобиографистка Мотка Зобек (Зобек, 1997):

"В езика човешките слабости безпощадно се излагат на показ. Разпознаваме ги по усукания и неясен език на неуверения автор, на невежата или пък на неуморния манипулатор ... разказващите, макар и неграмотни, нямат проблеми с граматиката, защото богатството и красотата на техния дух им диктува и езикова удачност"

ЛИТЕРАТУРА:

Воденичаров и Попова, 1994. Воденичаров, П., Попова, К. *Значи не съм бил последен.* Индивидуалност и мъжка идентичност в биографичните интервюта на двама българи, мохамедани от Смолянско. Балканистичен форум, N 1, Благоевград.

Гофман и Гамперес, 1967. Goffman, E., Gumperez, J. *Culture, Society and Language.*

Зобек, 1997. Zobec, M. And the gratest of all I is love.

Милс, 1959. Mills, W. *The Sociological Imagination.*

Милрой, 1987. Milroy, L. *Language and social networks*. Oxford.

Насехи, 1994. Nassehi. *Die Form der Biographie*. Teoretische Überlegungen zur Biographieforschung in Methodologischer Absicht, BIOS, 1.

Попова, 1994. Попова, К. *Анализ на жизнеописателния разказ*. Български фолклор, N 6, София.

Розентал, 1987. Rosenthal, G. *Wenn alles in Scherben fallt.* Von Leben and Sinnwelt der Krieggeneration. Opladen: Leske&Budrich.

Хаймс, 1977. Hymes, D. *Foundations of sociolinguistics*. London.

Шутце, 1977. Schutze, F. *Die Technik des narrativen interviews in interaktionsfeldstudien.* Arbeitsberichte Forschungsmaterialien, Nr. 1 der Universität Bieiefeld.

АВТОБИОГРАФИИ

Повечето от имената в автобиографиите са променени по молба на информаторите, а тези, които са оставени, са с тяхното изрично съгласие.

На оне свет християните
и мюсюлманите ги дели само една
мрежа, като ципата на кромидо...
Руфие, род. 1916 г., земеделка, Разложко.

Казвам се Руфие и съм на 80 години. Бехме четири деца. Гледали ни са и по-голи и по-гладни, но имахме големо уважение на родителите, а не като сега. Бехме две сестри и два братя, но две починаха и останахме я и брат ми, който е по-малък от мене. Много уважавахме майка ми, баща ми и старите - нане и деде. Имаше уважение, ама и Аллах ни даваше убаво, а не е като сега. Сега старите хора пò не ги уважават, да има кее да не са, но без них закъде са младите? Старите сичко знаят, а младите какво ле знаят. Знаят да идаа само на заведение, кафе и цигари, харчат много. Жените искат много пари от мажето, но и те откъде да ги найдат и се карат. Сега е голема скъпия. Невга беше евтино. Яли сме от десет стотинки халва и гладували сме, тежко е било, но нивга не сме отварали уста на майка ми и баща ми. А сега, ако майката не даде пари на детето, той зее с толкава уста и се кара с нея, а тогава не е имало такова нещо. Каквото кажеха бащата и майката беше закон. Нивга не се са карали пред нас. Наште родители беха простички люде. Моя баща е бил цел живот на тега, биволар беше и козар. Бехме послушни деца и много работливи, а сега децата са галени и разглезени. Бехме свикнали с мизерията, нивга не сме и яли, легахме си гладни, но бехме здрави и изпечени. Не помна нашия баща да се е карал пред нас на майка ни, да я псуе или да я пѐре (бие), добър човек беше, но ни беше страх от него.

Станах мома, убава и работна. Одехме на попрелки, валехме кус-кус на четири корита. А ергенето седаха до нас и си думахме. Сека мома имаше китка на главата и сека я даваше на ергенина, който тя иска. Бехме много скромни, не е като сега да се фанат за ръцете, а ние невга ергенино те помоли да си свалиш китката от главата и да му я дадеш, а той я тури в джобо на палтото. Сега ергенето не знаят дека живеяа момите. А ние невга се сме лагали (стояли) пред портата. Немаше тия пусти заведения като сега, тия опропастиа младежта. Бехме си невга по-скромни, одехме си честни на мъжето, а сега младите се оженаа и след два месеца вече си имаа бебе, какво е това чудо не знам. Лоша младеж. Невга не беше така. Я (аз) четери месеца бех оглавница (годеница), но си отидох у тех, както си е требувало, и ме беше срам от свекървата ми и тя ме милуваше. С това нещо невга се е леб яло, но сега младите не изпарковая (изтрайват). Сега вече снахите са свекърви, а свекървите снахи. Свекървата иска много да мълчи, но я не мога така....

... Имам два сина. Големият живее в София и има две близначета, а малкия ни син живее при нас, в една каща сме и не мога да се оплака от него. Има синове - бият майката и бащата, викат, но това у дома го нема, кротко ни е детето. И си го командвам и той нас си ни слуша, макар че вече е женен и си има две деца - момче и момиче, които също са женени и от тех си имаме правнуци, които ни са много мили и им се радуваме много. Синът ни нивга не е отворил голема уста към нас старите, уважава ни много, затова и Аллах му помага. И сега щее (което) му кажа, това става. Река хайде това да вършим и те със снахата го вършат, без да ми отговарат, може и да не са съгласни, но го свършат..... От децата не мога да се оплака. Синът ни в София по-рано идваше по-често, но сега по-редко, скъп е бензине и не му се сръдим, една година не сме се виждали, а и ние сме стари и не можем да идем. Но да са живи и здрави. Добре, че малкият ни син живее при нас, та ни е напънил душата. От него имаме внуци и правнуци. От него не мога да се оплака. Ле знаеш, един Аллах по-убав от него.

... Я съм мюсюлманка и вервам в Аллах. Сега си строим джамия в града. Християните си имат цръква, а ние, мюсюлманите немаме дека да идем да се помолим. С християните тука, откак се помна се си живеем заедно, те са добри люде, не се караме, комшии сме с тех. Я си другарувам повече с християнки, отколкото с нащте мюсюлманки. Невга сме работили заедно и които са живи и сега си се имаме като сестри. С Васка сме като сестри. Сека година си сее лехи в мойта градина, защото тя си нема и я чекам до последно, тя да си насади, и накрая сада я. Сичко си споделям с нея, тя е хитра жена и акъл че ти даде. Одим си на гости, я на нея, тя на мене. Нивга тя не ме нарече на българското ми име, за нея си останах Руфие. Много се уважаваме. С Васка повече другарувам, отколкото с нащте мюсюлманки....

... Снахата я милювам като мойо дете. Я на нея не сам мила, защото съм свекърва. Каквото и да рече свекървата, се е зле. Който си нема момече (момиче) - тежко му и горко. Но да са живи и здрави, нали живеем с тех и ни се напънили кащата. Важното е, че сина и внучетата много ни уважават и така караме спокойни старини. Внучетата нивга не са отворили уста към нас, много ни слушаха, така възпитават сега и техните деца. У дома да се е повърнала дума (да се отговаря)- нема. Макар че не сме мили на снахата, едно сме доволни на нея, че е стабилна невеста и не ни отраша (клюкарства) по хората. До ден днешен не сме чули от нея думичка наванка да ни е отрасила и затова сме доволни от нея. Убаво, лошо, ще е (какво) си ѝ тежи, тя си го каже на мене, а по пъте нищо не казва за нас.

И верувам в Аллах и имам страх от него, неговата сила е голема. Той може и да ни накаже и много нещо да ни даде. Християните веруват в Христос, а Аллах и Христос е едно, само името е различно. Нашият ходжа ни е казвал, че *на оне свет християните и мюсюлманите ги дели само една мрежа, като ципата на кромидо, толкова сме близо с тех*. Ходжата вика така: *Християните и мюсюлманите си имат вера и веруват, а цигането в никаква вера не веруват и че те излаже, и че те открадe. Цигането - днеска ако има, че яде, утре, ако нема, че гладува*. Васка ми е разправала, че некога Исус Христос като е бил разпнат на кръсто, е бил закован с пироне, направани от цигане, затова и Бог ги е накажал. Па и ние, мюсюлманите, и християните не ги искаме. И крадат, и лажат. Най-лошите работи те ги вършат. Невга помна във фашиско време на площада имаше две бесилки и искаха да обесат две момчета и на, пà цигане дърпаха въжето, затова не ги искаме, лоши люде са. Циганин, ако ти дойде в къщата - с дръвя и камене да го гониш, а не да му даваш, ама ле (нали) ме е грех и имаме мюсюлманско сързце и пà им даваме нещо. Нивга не ги съм върнала празни без нищо.

... Се си мисла за децата. Не съм здрава и съм стара, но нà, работа на полето да помогна на децата. Сега младежта е лоша. Невга, когато си гледах децата, ударих големия, а той кажа на баба му и тя ме удари по ръката, я си премълчех. Ако сега свекърва направи така, снахата че я изпади от кащата, ако е от нея. Сега е яка. Старите да не са пред очите на младите. Да те нема в кащи - много че е убаво, ама нема дека да идеме.

А па германците, те бяха много
хубави и никому не взеха нищо...
Ибрахим, род. 1911 г., земеделец, Гоцеделчевско

Еднож се ожених трийсе и шеста година, еднож са ожених четирийсея и втора година. Хубаво прекарахме. Имахме жито много, брави (добитък) много, ядехме масло, мьосо, всичко - карахме... Стана ТКЗС, зьоха ги. Въз ТКЗС-то карахме много хубаво и така нататък, вървехме... Еми по-хубав бе живота, ачик си по-хубав бе, ако ще да ме обесят... ама беше на народа улеснения - и му се ора (ореше), и му се купаваше и всичко. Ся дорде найдеш - един не рачи (иска) да ти изоре нивята, десет деня ше одиш, ше чакаш... бе добре, за мен бе добре тогава, ама ся за младите... не знам. И ся и тук ми я добре. Дават ми пенсия - яж, пий, легни спи, хич не ходай на работа...; седя, яденето ми донасат тайфата, ям, пиям, кат са попикам обрисват ма, опират ма... Ся са разтури ТКЗС-то, пà е хубаво, пà караме добре, нема нещо да са оплака, има всичко... ако имаш пари - има всичко ша си купиш, нема нещо да не си. Щом имаш пари, има много всичко, каквото искаш, такова ша си купиш.

Единайста година се годих, на пети март. Еми там към Гърция надолу ма зьоха запас, сядях девет мясяца. Уволних се, оттам си дойдох, оттам ма зьоха па (пък) камунистите и в Русия. Там сядях четирийсе и пет деня, уволних са, оти бях служил много по-напреж, уволниха ме...

Еми случки, ако питаш овчар бяха много. Частен (честен)си, и много ма крадоха, брави ми крадяха, волове ма крадяха - всичко, ама един вълк удушихмя и вълчьотата ги донесоха, найдоха ги. Сетния ден хвърли се там в бравите вълк, удави седям-осям овце... абе много, много вълкове имаше. Крадяха вълковяте, ядяха... Със няког не со сом сбавтавал (бъхтал, сбивал съм се), ни со сом...

На турско училище ходих, седям години на ходжа бях, точно седям години и една година ма закачи даскала и на даскала ходих една година. Сетне па през едно време държавно учехме вечер, една година... коя година бе - не помня, такива, учеше като нас, стари дядя учаха... Като дете... тогаж имахмя много брави, пасехме, лежехме, ниви турехме, орехме, наодахме (намирахме) много жито... имаше и за бравите, имахме зайрьо (зърно) много, жьолъд сбирахме, круши имахме много, ушаф, круши са раждаха, ушаф цепехме, ранехме бравите, раняхме воловете, мулетата, крави имахме... имаше сичко. Лежехме зимно време, лежехме по кашлоците. Ей на Баетивая рид, на Врис там имахме кашлоци, там си лежахме с бравите, там си спехме... Докарваха кога зараждаше жито там, ранехме ги и шилятата, ранехме ги... близко има много дабики , раняхме ги... всичко имаше. Имаше големи дъбя ей, по сто паници жьолад. С жьолад ги храняхме, па кога зараждаха и с мисир (царевица) ги раняхме. Една година е това отдолу в нашта къща двеста паници мисирь имахме, двеста паници мисир, където има друго-друго, ръжта си бя башка, пшеницата си бя башка, лещ има, ръж сеяхме, всичку сеяхме... имахме тогава. Имахме брави много, турахме тор, торни бяха нивите - раждаха, мандри клавахмя (слагам), там на наштя ниви, а на Баетив рид имахме мандра, Жижевци бяха на мандра там, хубаво бехме тогава.

... Два пъти са ожених... Еми прави му сметка, единайста година като съм роден, на трийся и шеста и седма, колко години съм бил... ем млад съм бил, ни съм бил стар. Едното беше през казармата, едното беше след казарма, ама...

Малко са впинахме, ама бяха влезли Абланица, бяха влезли в ТКЗС, други нагоре-надолу, малко ни бя мъка, ама сетня ни стана хубаво, бая покършихме, бая побягахме, впинахме се за имото, имота, е какво - бягахме, крихме са. Впинахме се... много бягахме, заривахме са под снего, криехме са да не ни найдат, ни помня коя година бе... децата писуваха на български имята... Гониха ни войниците, капите ни деряха... Новото време, оти в ТКЗС-то влязохмя, от там фереджета хвърлиха, всичко хвърлиха, какво направиха... барбатясаха я. Я не подписах хич, мен така си ме писаха, я бягах, крияx

са, ама двайсет и един чивяк бяхмя там отгоре, ала я останах, ония врет (всички) избегаха. .. Уж избягахме заедно да са криеме, ония врет дойдоха, подписаха, ала я останах. Я рекох: *Ни ща се подпиша и ни ща ида, ага ма хватят да ме закарат, да ме арестуват тога ща, тогаш може, така доброволно не ща ида да са подпиша*... Ама да бях отишъл да подпиша доброволно по-хубаво шя бя. Те са знаяли големите хора каква я работота. Те (ето), има един директор от Благоевград, учеше наш Медю, дошли тук да я молят да си подпише името. Те (за)черкнали книгите на Фатма, те рекли, някой си там от Тувища, я почукал по гърбо: "*Браво*"- казва. Те са си знаяли за какво сменят имената, па ние не разбираме, те са знаяли, че ша дойде това време... те дорде откачат арабския свят, откачиха арабския свят - хайде ся. На Демирел (Сюлейман) рекоха: - *Дорж сега*! Тодор Живков почна тогаж да ги гони...

Апа германците, те бяха много хубави, никому не взьоха нищо, къде си наодаха (намираха), де си наодаха хляб, пари, коня, волове, коли, караа си ги, па Съветския съаюз като дойде - забраха много, сбраха говьодата, сбраа ... ей, влаковете зьоха на България, друго, изгони ни от главните места... малко бяха по-гладни руските войски.

Живота ни бе сякъде хубав. Живота, ако работиш, ако се мъчиш щя имаш, много премного щя имаш. Ако па не работиш - нема, ама във онва време кога си бе жив бубайку (татко), кога имахме бравй много, това, онова, тогаш бя хубав животя. Гувеях на колибата... Рамазан, ше объркам качамака или една тава, масло ше си изпържя, ше си сипя или една тава създарма, хапни дваж - сипи го на кучетата, па немой да цървейш (червенееш). Бубайко доде бя жив имаше, умря бубайко, всичко си отиде. Стана ТКЗС, пак беше добре, стана ТКЗС зьоха нивите, зьоха воловете. И умря бобайко... десят декара ниви, имах. Като стана ТКЗС малко поумотахмя са, онодахмя са, едно време. Сетне, дорде не стана това ТКЗС, едно хубаво, ма хубаво, даваха къща да си градиш, парцеле даваааше, ниви даваааше, къде идиш - да идиш - в Боголин идиш, в Абланица иди 4-5 декара ти даваха, ако се мъчиш, ще имаш, ако си посяеш да изработиш, ако и суша да йе, па ша има нещичко, апа ако не работиш - нема, хвати тоягата от порта на порта шя просиш...

Трима братя бехме, работехме, бравите пасяхме, имахме овце, кози. Единия одеше с овцете, другия с козите, пасехме ги, хубаво беше, че като умря бубайко поразделихме са, па купих няква нива, волове си купих, магаре си купих, муле си купих и крави си урдурдисах (нагласих си) две. Хубави ама, когато бяха дошли бригадата (ТКЗС) тук, яз впрьогнах воловете и я има една слама полегнах и ич не станах ни да ги изпрата воловете *Те са* - кликам (казвам)- *чужди, како* .. Ама па хубаво прекарахме в ТКЗС-то, много бя хубаво, оти да думам, апа сега е за това - ако имаш пари, имаш всичко, ако немаш пари нема нищо, ша са мъчиш много да имаш, много пари. Я дето ходят в Израел, ходят, взимат пари, куповат, коли куповат, я за двеста и петдесе хиляди нашия комшия, купи. Това я, ама мъчиш, работа - на работа, мъчене, теране (търсене), риене, терай където има по-много, а там натискай да вземиш, и да имаш пари... не ти да ходиш на гинлук, ами ти да плащаш гинлук (гурбет). Те да изкарват, да изкарваш по-много. Посял си 4-5, а можи 22 декара. Няма да идеш в Израел да работиш или Чехия, ами да вземеш да изкараш, ти да платиш да ти оберат тютюня, да изкараш там 4-5 тона тютюн, шя вземиш двя-триста-четиристотин-петстотин хиляди... добре си. Всичко ша купиш, всичко - сва-онова. И на един син, от бубайко му, не остане ли му нещо, той си е авая, той ша са мъчи доде найде, косата ша му стане бяла, ша са черви, ша са срами. Оти бубайко кога му остане - хубаво, бърже се завъртява, държи капата настранена, гордее се, не го е срам от хората. От бубайкото не остане ли, останеш ли ей така - малко е зор...

Помня я, майка я помня, на скута ми умря... на коляното даде душа, бе у мен, държах я в раките (ръцете) - майка ми. Я бях голям бях, я съм 85-86 години вейке. По сетня, па бубайко умря... Бубайко умря по-напреж... и той изкара хубаво животе, като станахме ние - заработихме, имаше всичко, не ходеше той на работа....

Ми ся, ся съм я на тежко положение, хубаво че имам тайфа, па донисат нещо, ляб куповат, вечеря сваряват, обяд нагадат да ядем, ами ако немах - тогас какво щях да правя, на старски дом, а? По градовете има, така е да йеба майка му, онова бя много хубаво. Из една страна е по-хубаво стар да си седиш, оти доде млад, чивяк се изслогува. Ше дойде някакво женско, нещо ше открадe, нещо ше направи. Остарейш ли, хич ти ни

духода на ум да открадеш нещо, да направиш нещо. Първата жена роди и при раждането и тя, и детето барабар умряха...

Ем зная, ка да не зная, ами в корема тия деца знаят. Сталин го молеха толкова Англия, Америка и Германия, три вечера и три деня го държаха в Иран да се обърне, да спаси Германия, а той излезе против. Че какво стана - ония си се изтеглиха французите, англичаните, американците, изтеглиха Труман, американския цар, кога почна първо войната с Хитлер. Сталин излезе щурав, той излезе Сталин щурав чивяк - 25 милиона жертва да даде - това за какво става?! Че сетне му рекоха: *Бе изтегли се, остави това място на Германия*. Китай бе със Сталин, друго како беше още? Изгоряха му кокалете. Брежнев започна да сменя имената, ами той защо ги сменяше имената? Той, директора от Благоевград, що почукал по рамо нашта жена, знае, че който не рачи (иска) да си смени името, той иска да си живее Русия, а тоя, който са подпише, той иска да мачка Русия, да я съсипе. Затова директора, той е директор и я знаел какви са далаверите на тия по-големите люде, ама нема ка, командва Брежнев. Кои не щат да го послушат, ше ги треби. Че Брежнев що, той клика да вземе Персийския залив, Турция ше вземе Иран, Ирак надолу, ама той така нарочно е приказвал. Я какво стори... Арабския свят врет с Русия , ама след смяната на имената и те са отцепиха от Русия... Та белки Турция не знаеше каква е работата? То Турция, ако му не кажаха каква е работата, то ше го стори България на пепел бе, ами как... така ли ше го остави... Ама те ѝ казаха: *Трай!* Как сега така - в Турция ше живее, тука ше взима пенсия. Ако Русия бе така си цяла, и България си бе с нея, ше вземат ли? На магарето кур... Ама сега нема как, нема как ше дават - така стават работите ... Брежнев така направи... Горбачов освободи нас и Германия, уж хубаво направи, и те са с него. Подцениха Русия, американеца и англичанина, а сега ... който желае да си върне името, беки така става тая работа - със страх. Като се отцепи арабския свят от Русия какво, нема вейке сила, какво ше прави, арабския свят е богат, най-много в Световната банка има пари Суадитска Арабия, злато най-много, ами па в богато са място.

...Четях едно време, видяхме всичко, четяхме. Ми ся политиката хубава бе... Сега, каквото знайш-такова си правиш, мъчиш се да си имаш - брави, гувьода, воловя, кози, сей си титюн, сей си мисир, хубаво, ако се мъчиш, ако се не мъчиш - не дават. Държавата не ще ти го докара вейке като в ТКЗС-то... тая умря... мъчане му е майката, да се мъчиш. Което тера държавата и ти това терай и който е против държавата, тоя човяк никога не може да види хубаве... никога. Ем ѝ така в турската религия го има, в китапа: *Един чивяк не слуша ли царя, той не може да види хубаво*. Трябва на царя да си подчинен, каквото каже командата - изпълнявай! То е като един Аллах бе на народа, нали трябва да изпълняваш всичко... ами царя - то е Аллах. Демек държавата и царя са едно? - Аллах и царя, едно са, той е Аллах. Ся да кажем Желю Желев да го нападаш, нема как да го нападаш... Той дава хляба, ем ходи, ходи по държавите пари взаема, друго, сбира, докарва, това брашно го докарва той. Ако не подпише кой ще докара на фурната брашно...? Царят трябва да го слушаш, да му изпълняваш заповедето, каквото каже да се изпълнява... Ама да си смениш името - си сменяш.... Ся Брежнев като каза да се сменьот имената, трябваше веднага да се сменяха. Ся и Желю Желев като кажи, така ше го слушам: *Войник* - ше идеш, ма ти не рачиш - не може - "*Слушам, ше ида*, отивам, *Слушам, господин началник!* Това ѝ....

... Ожениш ли се, ти си имаш дертове и ти си на дерт, ако на майка ти се затъжиш, жената ти клика: *да се делим, това да направим*, па на теб се не рачи на бубайко ти да кажеш, на майка ти. Оти да е така, а па ся бубайко ти от злото да и е, той не може да и стане хубав. Я имам три снахи, я си признавам, я не мога да им стана хубав, ма берекет - хич ме не карат, хич ме не гирясват, попитоват ме гладен ли си, покриян ли си, доадат. Ама не е като тебе, кат ти миловаш бубайко ти, нейн бубайко и нейна майка милова. Ама па найдеш ли си, не мой седя без жена, ожени се. Както да е, па ше родите децата, тогаш па ваште деца ше се женят и така върви. Ама то немой приказва - не може тая снаха, дето ше я земеш, да замилова твоя бобайко и твойта майка като нейни, никога, тя ша ги милова... тя с уста: *О-о, сва-нва* (това-онова)*, сва-нва* ше ти постели, шо те покрие, ше ги онодя, ама па - не е кат корема, дет се е родила. А па теб се не рачи бубайко ти да докачиш, да го не разядиш, майка да те не кълне. То я тако едно ме

ожени.. сега па титюнче, утре другия ден, ше умре майка ти. Апа като са ожениш, жената прибира, опина (опъва), гльода нещо да има по-много, оттук земи, оттам и от техните изкарва и от техните тегли, взима, кара, ше те снабди, тя ше снабди, не ще те остави така. Ей така да си седиш, хич да се не жениш, ей така ше си... Като вземеш жена, се ше имаш нещо по-много, се ше има неще по-друго, радио, телевизия, креват, найлон, къща ша си оградиш. Жената - помагат, мъчат са, тютюн изкарват, калъпят, берат, сеят го, работят. Дойде ли ти малко горе-долу на сметка - дръж! Немой пита никой, ти да имаш сметка не други. Ти немой слуша... те много хора дават акъл, че сетне ти са смеят.

Умериш ли си, дойде ли ти горе-долу така на сметка - немой се чуди, опинай! Отвлечи я! Немой седя без жена! Я едно време не рачех да са женя, па брата - тера да са жени, я не рачам. Бубайко ми вика: *"Ожени са бе!"* Моя брат клика: "*Кажи му или да са жени, или я са женя!"* Я послушах бубайко, ожених са, колко години - 2-3 години ли беше, тая жена умря. Па се отказах, хич барем не дойдох да я видя, кога я погребваха. Дойде моя брат да ме отпрати: "*Иди бе, умряла ти я жената* !" - *"Какво ше ида... да е жива, да ида да я видя, умряла защо ми е - марциня* (напразно)*? Какво ше терам?" "Върви* - викам - *вър - каквото знаете, това праветя"*. Сетне бубайко па ми клика: *"Ожени се!"* - *"Слушай*, кликам, *бе не ща се женя!"* - Брат ни гльода! *"Нищо, искат ма некви, ма не рачам да зьома такива"*. - *"Абе, рачиш не рачиш, виж кажи коя, каде, какво? Ша я хватим, пари ли ше давамя, ша са молим ли"*.

Отидохме там в Абланица и я не рачам, не ми дава корема, искам да зьома мома. Я бекяр, като стар даже бях. Мойта жена, там в Абланица, гледам я там във вършилото е, и така взела търнокопа и върви. И я рекох на бубайко, така и така, кликам: "*Да еба майка му, там в Абланица едно женско*, казах му, *за нея ша са оженя"*. Па бяха донесли с нас багаже, го бяха донели. И той отиде, къде ходи, къде ходи, найде хора, найде всичко... Хватиха я... седя някой ден - побягна си, мома си отиде и тогава захватиха я яко. Я си спях, слушам те ми я докараха, нема вейке да бяга, тук ше умира. Ама, че от чуждо село, тя да я умна, хубава, от чуждите села какви има хубави жени... Моми ги искаха, ама от чужди села взеха. Виж по напреж взьоха моми де, тия - Кемал, Медю - те са дваж женяти. Па на мен ми рече акъла: *"Не ща взема вдовица, друг да я лягал с нея, ей така, да еба майка му!"* А па има хора ходят на чужди жени, ама я не съм видял де, слушам от хората, не съм видял... Хубаво бя, всичко хубаво, не изтеглих много, бос не ходих въз снего. Апа пенсия дават, хубаво ся дават, яж пий, легни спи. Я откога имам дърва, ей там отгоре, не мога да си ги докарам. Терам и я камион, един клика "*не ща",* един клика "*каляво я*" ...

Живота е хубав, аз по-право да ти кажа, дорде си млад, дорде те слушат раките (ръцете), дорде работиш. Искаш нещо да направиш, да еба майка му, ше посяем още един декар тютюнь, а още два декара ше посяем тая година, шя посяем, да еба майка му. Я ше земем 100 бона, ше земем 200 бона, е това е - като работиш има. Болен съм лежал, по болници съм ходил, войник съм ходил, де съм скитал, какво съм правил - ми то е много. Ама ти казвам, доде бубайко бя жив хич не потеглих, трчж ходих на войната, като войник де, ама с бубайко си бях, пари ми дава там в Гърция.

Таир... помня... той с една количка (*смее се*) с едно конче караше кокучките (изпражнения) на кравата на ротния, една крава имаше, фасул му откарахме, всичко му откарахме. Па я въртех бубак (памук), четирийсе кила извъртян бубак я докарах тук, извъртян без кукулци (боклуци), ама един месец ме освободи. И на други въртяхме. Имаше там един подофицер от Белица и той ми каза "*Шя ми извъртиш 2-3 кила памук и на меня"*. Той са уволни, тогава уволняваха, който има три деца. Дадох му 5 кила, даде ми 5 бона пари. И един бон, я си там вземах и я ги запазих тея пари. Ей тукана, имаме при Медю една нива, бяхме я вземали... има един Яни, Яни от нег я бехме вземали, че нали отидоха си надолу, дет са в Гърция. Тая нива тераше си я да я земе, че бобайко клика: *"Бе, да еба майка му, тоя каурин* (гяурин) *тера 6 бона"*. И я изкарах: *"На ти тея пари дай му ги!"* И остана... сега си е наша. Хубаво да са мъчиш, мъчене му я майката, къде идеш- мъчене, терай работа. Ся наождат (намират) кусур, тея люде дет се връщат от Турция, ам то и ти ша се върнеш. Как, те ходат там, искат да станат турци... Турците, там дето живеят - къща му не дават, нива му не дават, а па какво ше

прави ся той там? Къща нема, нива нема, и пари надали има да си купи... пуавия са (помотаха се), пуавия се и хайде тук.

Те като отидоха в Турция, трябваше да им дадат ниви, трябваше да им дадяха място нещо да почнат да работят... Ами ся какво там? Ся като отидоха в Турция освен да вземат тоягите да просят. Ам как ше му седиш там, не ща му седя... Тук в България като дойде, па си има някава нивичка, къща си има, па си захвати да посее титюн, мисир нещо, крава ше си има, има какво да си я храни. Ами то нищо - ше седя... какво ше седя, защо ше седя, а седи де. Трябваше те като отидоха оттук да им дадат по 2-3 декара, немой много, по 2-3 декара Нашта жена има един брат там. Четирисе години я (е) вейке (вече) там, нищо му не дават и не може си купи една нива...Тука, за тука ние сме си....

Петнайсет години бях държавен
контрол в ТКЗС-то, та по тая заслуга
отидохме в Москва...
Сабри, род. 1917 г., земеделец, Гоцеделчевско

Аз като малък първо изучавах Корана, на джамията; тогава нямаше пуснати още да има да изучават на български. Това 1925 година, та дойде един учител от Кюстендил. Тогава се прехвърлихме да изучавам български език, а Корана я го бех изучил тогава по 7-8 години. Понеже дедо ми ходжа е бил, завършил в Солун за ходжа - турско време, а и баща ми също завършил в Солун ходжа. И аз се опитах да стана ходжа, ама тва не ми хареса много и аз са префърлих към българското, а Корана си ми остана изучен. Понеже Коран, думата *Коран* е 'хигиена'. Тва ша го знайте младите, една чиста хигиена по човешкото тяло. Това изучава Корана, на арабски е написано, обаче учените го превеждаа, значи една чиста хигиена. Тва се казва хигиена - да се къпе човек, да се мие, да се подмива, да оди в тоалетната винаги с вода. Там се явяват зарази, там в Корана пише да се мият. Убаво е да се яде чист, иначе от там се появява човешката зараза. Господ е дал две ръки, едната е за хранене, а другата е да се чистиш. С двете пък да си миеш лицето, образа, навсякъде да се умиеш като човек, да си чист, да се бръснеш. Това се казва по арабски... Тва ви го предавам на арабски. Така преживех нашия живот. Увлякох се по българското училище и там напълних годините, сетне пак задочно учих 7-8 клас и завърших задочно.

Ама, дай сега да видим ергенския живот, какъв ни беше на нас през това време. Ние тогава не ни приемаа при жени. Жените, нали ви казах, че малко булят се кат маймуни. Не можеш да я срещнеш, да ѝ приказваш, защото ако правиш моабет с нея, татко ѝ ша те преследва и не дава никак. На седенките сме се качили на стълбите на по 4-5 метра. Клават (обличат) те едни дрипи и парцали - фереджи да се закриват, ама стоиш само да зърниш. Деня не можеш да я срещнеш да ѝ кажеш два лафа, затова ви казвам, поживейте си сега, ся ви е времето, ся ви са е паднало. Ние ги изживяхме ей така, мудно, дето се казва тъмно. Така прекара нашия ергенски живот.

Дойде до време, аз са ожених с първата любов. Водихме се 12 години. Роди са тя, първото ми дете. Второто живее тук на долния край на селото, а третото ми е на кръчмаря жената. Тия са ми от първата жена. Ама сви се злото, та на дванайсе години я почна апандесит. Тя (жената) казва, че ногата ѝ изтръпва така и яз я карам по баби, незапознати още с лекарско опознаване. Викат корема и е паднал тук, там и плащай там по бабите. Дойде време тоя пандесит се спука. По спешност я товарихме и я карахме в болницата. Имаше една лекарка Камиларова казва: *"Ше седите*, казва, *ако имат децата късмет ше стане. Операцията понеже там загноела, апандесита го събираме, значи трудна е работата"*. Ами за 24 часа почина. Водихме се дванайсе години, това беше към 32-а година и почина. От 20-а година са взехме, тя почина 32-а година. Останаха ми трите деца сираци. Просто, на мен не ми идваше на главата, как ша ги гледам тия сираци. Нямат майка, мащеха да им е майка. Беше ми тежко много, ама аз благодарение на моя коцкарлък, запознах са пак с моми и също момиче си

вземах. И верно, понеже бехме малко род с предната жена и тва нещастие, така предполагам, че от тва ми дойде. Така е станало, че сме малко като роднини, да, трети братовчеди.

Втората ми жена, която си взех пак момиче, те беха род също с първата ми жена, ама и я си попаднах в тоя род. И с нея се водехме, понеже нали децата останаха сираци, техните близки я накараа: *"Ем ше си земеш, ем той е добър човек, ем ше му гледаш децата"*. Тя се съгласи. Добре ама карахме и с ней 12 години, определено време и тя се разболе, бързо, не знам от какво. По докторето я разкарвахме, нервно заболяване, нервна болест и т.н. Дойде време и тя почина, ама и от нея останаха две деца. Станаха ми 5 сирачета. Добре ама това израсте от едната майка, израсте и другото и те почнаха да ми намаляват. Другите ми останха. Това беше 42-а година. Почина и втората ми жена след 10 години. Почина на 44 години. Колко години съм бил я? Останаха и тия сираци. Каквото да беше, изгледахме ги. Ся едното, най-малкото, което остана от тая, от втората жена, го пратихме в Добринище в "Дом майка и дете"понеже остана на 3 месеца. Там го откарахме, там го изгледаха детето, а я се ожених. Тоя ми брак па е от Дряново. Там са се развели, понеже била безродна. Тя искала да се осемени, не давали, тя искала да си купи дете, мъжо й също не давал. Не щат, в чудо се видяла, товати-оновати, а той бил безроден. Доада време, развеждат се с него, па мойта майка има там роднини в Дряново и веднага я натискат за мене и разгеле тя дойде. Дванадесет години са се водили, тя не е раждала, изкарали я какабетлия (ялова), че тя е виновна. Господ на нас даде две деца и едно женско и сега е домакин на училището. Мъжкото едното е оженато, има си 2 дечица, едното още ергенува... То ми е род от третата, която имам сега. Взехме се с нея, а оня, който я е напусна, той си така скита още неоженен. Така приключи моят живот с три пъти оженване. Ходя на някви врачки: *"Познай колко пъти съм се оженил, та да ти платя*!" - *"Един път, два пътя... - "Нещо*, викам, *лъжеш, 4 пътя съм се женил"*. Това заборавих да ви го кажа, най- първата си е жива още в Дъбница. Нещо се не погодихме, яз не бех отишъл в казармата още, водихме се година и половина, роди ни се дете, тя като спала задушила детето, с некаква цел ли беше, какво беше, напъдих я. Това, го съм прекарал като на сън тая работа С тия трите брака после, дето съм преживел - така преживех, ама живота беше по тежък през това време...

Най-вече ми хареса през време на ТКЗС-то дето беше. То се измени семейството, едни се ожениха, други се изродиха, а беше хубаво, не като сега да се чудиш на живота - как да идеш на нивата, колко да платиш за машината. Това, което ше дадеш по торове, го плащаш все едно, че си го купуваш. Живота до тук, така протече...

.... Помна и войната. Бях в Сърбия. В Сърбия ме мобилизираха тогава 43-а година, отидохме в Гюешево, там спахме. До Крива Паланка пеша около 8-9 часа та до Страцин, бутнаха ни отдолу по некаква река. Оттам да видиш какво е нещо в чужда държава. Нашите отишли да правят план, като че да речеш, че вечно ще стоят там. От там, от Суровица река, между Крушево и Куманово, оттам да се мушнат под планината, да излязат в Гюешево. Вършлясахме по тая река, та ти казвам, че останахме 2-3 дена без ядене, та благодарение Одуше (Задушница), беха носили по гробищата, та с това се съживихме, дето се казва. Дойдохме си тука... шест-седем месеца изкарахме там - от февруари, януари малко по-късно като че ли беше. Живеехме в такива... сламени бараки. Ние бехме там като роби, държавата да защитаваме. Тогава през това време царя си беше жив и тогава, та монархия ли командваше, не мога да ти кажа нищо. Изпокъцахме (изпотрепахме) са. Я имах тогава една риза такава, малко модерна с басти. Понеже ми се сдра тук на рамото, отпорил съм бастите да си зашия рамото, та ходех с кръпката. Така са прекара там.

След това оттук ни мобилизирха в Гърция. Отидохме в Гърция, а там се паднаха много от интенданската дружина. Ние отидохме една част от около 100 войника и живеехме в едно еврейско училище, което ни беше и помещение и работехме все по складовете. Ние, целия български корпус, който беше в Беломорието, там служехме. Влаковете, които от България през Турция минават там, изсипваха захар. Ходехме като хамали, работехме на автогарата, пълноваме чувалето и ги караме по складовете. Имаше там ядене, не бехме като в Сърбия гладни, не чакахме от мъртвите да вземем хляб. Имаше ядене много. Нощно време, понеже бехме трима от Вълкосел и 4-5 човека

имаше от Корница и си помагахме. И веднага ще дойде тоя, ще ни посбута от леглата: *"Кола е дошла*, казва, *да идем да товарим"*. По среднощ ли е, кога е, ще идем да товариме. Кашкавал ли е, какво е - военно време и ще има по една пита кашкавал за нас в торбичките. Войниците ядат със сирене, а ние отделно кашкавал. *" Кой ви даде кашакавал, от де го? Вие сте го открали от некъде!"*. И ние се смеем и мълчим и така прекарахме в Гърция.

Оттам си дойдох, тук се хватих по ТКЗС-то. Видяха, че аз съм честен, нито крада, нито издавам нищо, абсолютно нищо. Това, което е начартал Корана, аз са движа по това. Нито да издам на някой, че крал бил, откарал дърва, да ида да го кажа на горския. Е , какво ше направя кат ще го кажа на горския? Горският ще го глоби, ами тоя човек има дечинка, ами дечинката да ходят боси, ама аз какво ше спечеля от тая работа, където ще и да ида да кажа. Та станаха бая години - около 15 години бях държавен контрол в ТКЗС-то, та по тая заслуга отидохме в Москва, в Киев, от Киев със самолет в Ленинград, от там в Москва. Отидохме, прекарахме 3 дена в Москва, видехме я, от там си ни върнаха и така протече до това време.

Друго, какво мога да ви кажа в живота. Мога да ти кажа, че през времето на ТКЗС -то живота беше хубав. Кое му беше хубавото? Там притискаха по вярата. Нали тогава се мъчеха, притискаха от едни на други да ни направят. Абе ставаше, може да ставаше, ама не беше човечно...

Ние си работехме много хубаво тогава. Произвеждахме тютюн в ТКЗС-то. Машините ще ти изорат, ще ти набраздат, браздите ти са готови, "*На, оди*!", ша та откарат там, ше ти определят колко декара искаш, колко бразди тука, колко там, колко онам. Набират ти се 5-6 декара, колкото може, според силата на семейството ти определят тютюна и ти ше го засееш, ше го окопаеш, ше го прибереш, ше го калъпесаш. До края на годината, до януари тютюна ние го издаваме. А не като сега, колко агнета издадоха напролет, доде се снабдиме да прекараме тютюна. Я го издадох. Едни го даваха в Пловдив за цигари, други го дадоха по Банско, трети по Дупница и я така. Я съм бил един път в Дупница и то без договор, ако искаа ше ни го платат, ако не - не. Няма документи, все едно че сме го подарили. А през времето на ТКЗС-то беше лесно - приемат ти тютюна, с чулове те снабдят, канап, всичко ти дадат. Канапът, накрая го удържат, а сега няма такова нещо. Четем вестници и казват, че до края на годината ше се изкупи. А какво стана с миналогодишния тютюн дето го издадохме? Благодарение, че излезоха съвестни, та изплатия.

И се наложи аз да градя къща на тия скъпи времена на единия син, понеже двама сина имам, а имам стара къща, не е много стара, защото 58-а съм я строил, а 58 година станахме кооператив. ТКЗС-то ни помогна тогава и на трудови начала ни изпратиха майстори, та от производството на тютюна платих и на майсторето и на мен дадоха пари. Тогава така беше... Тогава беше, мога да ти се похваля - с 5 лева ша идеш в града на ядене и наситен ша си дойдеш. Идеш в града, ядеш една печена кокошка - два лева и половина или един лев. А, иди сега за 250 лева не можеш да видиш. Оскъден живот е много, ама дори когато 70, 75 година ме пенсионираха, първо ми дадоха 100 лева, ама гледай сега ми дават 2000 лева. Ся ни увеличиха пенсиите, ама като са увеличи па всичко. Ето тогава беше за 1 лев - 100 бомбона, а сега за 1 лев - 1 бомбон.

... Ма лошо - от религията искаха да ни откажат. Кой какъв е - така ше си умре, ама само се създаваше омраза. И така, май пак успеха. Гледам тук нагоре па са си върнали имената, българските. Бех си избрал име Адам, ами да ми го върнат, пак ше съм съгласен - Адам Моллов са казвам....

.... А за казармата какво да ти кажа? В казармата нито можеш да реагираш, нищо... изпълняваш и това е. Там се не случва нищо. В казармата най-тежко е това да идеш 2 часа да седиш часови и след това 2 часа да останеш подчеси. В казармата винаги си е тежък живота, там си под команда. Първо бях в действащата служба, там беше рай, бях в Самоков в държавното депо. И ядене колко ти сбере корема, към кило и половина хляб на това време, а по Кориново, които са били, измрели от глад. Па я бях в държавното депо... там имаше краварник, муларник, пчелник... я там преживех.Ся да ме терат, ша ида и на тия години там. Беше много хубаво. Точно една година, ама идеално беше. Тогава си кореспондирахме с мойто първо гадже, с мойта първа жена, като мома. Аз от

там и изпращах писма, уж на друга, да не ни разузнаят, понеже и моя баща не беше много съгласен, имахме малко връзка роднинска. Ами Корана не разрешава... абсолютно. Корана разрешава след 7 кошака (поколения). Я чакай малко, имам грешка - до 3-4 кошака да се изминат. Как му викат на кошак ?- Родове значи - да изминеш 4 кошака, ако нямат млечнина (кръвно родство), а ако имат млечнина - не може. На времето, когато са се женили, излизал някакъв тапънджия с тъпан по село и казва: *"Еди кой си с еди кой си, се жени. Знае ли някой да има млечнина*?" За родителите не са питали тогава, но имало ли някои да имат млечнина, веднага са ги разделяли. Тогава мюфтийството е командвало...

Сега за ловджилъка да кажа. Царят ми е дал пушката и още си е у мене. Аз съм законен ловджия - цар Борис беше. Четиридесет и трета година станах член на ловджийското дружество. До сега съм си още законен ловджия. Взех си хубава пушка - съветска с цевка, хубава, 16 калибъра, много хубава пушка ми се падна. Сега имам пушка - злато, ама годините къде отидоха? Сега имам пушка - автоматична, пушка, още като отвориш да сложиш патронето, тя веднага си зарежда, затваряш и гърмиш. За някой си 20-25 секунди изгърмява на прасето, празни гилзите хвърля, слагам други и гърми веднага. Знаеш ли колко прасета съм утрепал, големи прасета, ама по два пъти му гърмя и това автоматично. Я ако беше с оная, първо се мъчи с парцала, с черен барут, това нищо не става и си жертва... готов си жертва. Прасета имаше, засегнеш ги, минат 2-4-5 години, то се озверява и не можеш да му гърмиш и сега ме е страх на такива. По-миналата година в Якоруда убиха един човек. Разкъцаха (разкъсаха) го и на болницата са го завели. Гърми му и щом го ранява, то като лудо върви на човека... налита. Ся си е пушката у мене, ше я предам на сина, понеже яз не мога да гледам, оперирано ми е едното око и само с едното. Аз съм ловджия от тука и бяхме към друга дружина. Там не даваха във Вълкосел да се раждат други ловджии, кандидати да стават и мене ме държаха сам ловджия. Кой знае как не ми са взели пушката, как не ме са лишили ? Говориха, че съм бракониерствал и т.н., обаче я съм такъв приятел благодушен, че с никой не се скарахме, претрепахме толкова години. Та бившия ни кмет, помогна и той, станахме двама колеги. Имаше един учител Якупов, той отиде към Гърмен и стана по-голям човек там в профсъюзите и той стана член. Станахме трима и така се наредихме - сега са 7-8 човека ловджии. На мене ми беше приятно сабаале рано да станем с дружината над селото отгоре, да накладем огън доде е още тъмно, да се поразвиди времето, пържим салам, ядем, приказваме приказки. И тогава ще пуснеме кучетата, ще се сберем, понеже тогава не даваха ние сами да ходиме, тия ни немаха вера и трябва и други да дойдат тука по нашата гора заедно да вървим. И напалехме огън там, приказвахме си, праехме си моабет и като дойдат и те набърквахме се тогава. И така като ударим прасе, делим го на парчета, равни купчета, колкото сме човека - 10 или 15 човека, делим го. Направат двойни бележки, на парче по една бележка клават (слагат) и сложат в една шапка Ще си вземеш бележка от шапката, ше видиш там кой номер и си знаеш делчето и си го вземеш в чантатата, некой наблюдава там ка е (как е)... Приятно е да са те оставили на месо и да слушаш, че кучетата карат, лаят, нещо гонят и ти се готвиш... тогава седиш в напрежение и се изтърси прасето... Така протече ловджийския живот.

Сега сина само си трупа капитал, а яз ше му гледам децата. От пенсията ше харча за тях, ми те : *Дедо, дедо!* Е как да не го обичаш. Ами нали има место в Коране да ти каже: "*Обичай внучето, оти той ще ти отмъсти. Бащата ако те мрази, ше дойде време, той ше стане на твойте години, същото ше му се отмъсти, върне, което е действал с бащата"*. Кой, какво си направи, да си го чека, ше му се сервира. това вече мога да ти кажа нещо от Корана, което го съм учил. *"Каквото загубиш ше те убият. Рано или късно ти ше дадеш жертвата. Ше издадеш и ша те издадат"*. Самата природа, самата Господева сила ше те накара да се наплатиш доде си жив. Па като умреш, вече не знам за нататък, там вече не съм бил и не желая да ида понеже там е пак по заслугите. Корана е, пак ше ти повторя, Коран е една чиста хигиена. Ноктите да ти са изрезани тялото да ти е умиено, половата система да се почисти. Ама това чете Библията. Библията не те кара да идеш да крадеш, да изкараш кравата на един човек, да оставиш дечицата му да страдат. Българето вярват в Исус Христос, а и ние сме си

вярвали навремето в него, доде дойде Мохамед и ние сме вярвали в Исус Христос. Той е от мома роден. Неговата майка - Миерема - Света Богородица, вие рукате, тя е мома, забременява и това ше допълня - тогава са били на власт евреето. Тогава са били по-много на тогавъшното време. Мелекета (ангели) знаят "*На корема съм чиста и това става кръстено*! - тя казва - *тук е писано от кого съм забременела"*. А е бременна... Това мелеке се представил най-красив ерген пред нея и носил една китка в ръката. И се срещат с Богородица и ѝ дава да помириса от тая китка, от същата китка, понеже тя я много харесала, прехвърлява си корема на тоя ерген и веднага забременява. Исус Христос е роден от помирисването на китката. И ето тя го е родила... и българето, християнето и по Библията и по Корана, роден е без татко. Зачитаме го и ние - турската вера, мохамеданската вера по-точно. Турците са много далече от нас, я съм си по-първо мюсюлманин, ние не сме с Турция, те са си от друг джинс, ма и те използват Корана. Никой ти не пречи, че си мохамеданин, ама си в България, говориш български в края на краищата ... Така е станало с родеването на Исус Христос... Те са 4 мелекета - Джебраил, Серафим, Мекаил и Израил - тоя дето води душите, така се водят по Коране.

Сега за Адам и Ева... Когато са били в джането (рая) тогава тия ангели по заповед на Аллах са решили да създадат човек. Отишъл един ангел да търси земя, да изработят от земята човек, но той не е дал. *"Не мога да дам* - казва - *че ше се наплодят много и ше прявят мръсотии въз мене, не съм съгласен"*. Израил отишъл и насила взел. Колко земя е взел, не знам, ама 70 метра бил направен Адам дълъг. Може да е взел половин декар земя и ѝ казал на земята: *"Ти не губиш нищо! Вземам земя и заработвам човек от теб, а той, че взема леб от теб, че пие вода и когато умре ше си стане пръст. Губиш ли? Не губиш"*. Понеже Израел си е джендърмазин, силен милиционер на тогавашното време и взел земя и си направил Адам. Създали са го в рая и няколко години бил е мъртвец. По едно време, дошла му душата на дясната нога - пръста. Големият пръст се размърдал по-пешин (първо) и тогава са се сетили, че душата му е кацнала на него. С течение на времето дявол не се е съгласил да оживей. А те са се молили мелекетата, да оживей, вдигнали са ръките да оживей. Дяволът е бил най-големия учен на тогавашното време на Аллах, Господ Бог. Него силата на Аллах го изгонила от рая.

И Адам оживел, станал човек и живел неколко години и по едно време от лявата бизка (гръд) му излиза както си спал една жена и той се зачудил: *"Откъде е дошла тая жена?"* Мъжката скеля, може да сте проверили - от тук са 7 ребра, от другата страна са 6. Женската скеля - и от тук са 7 и оттук 7. От едното му ребро се е явила Ава - Ева. По едно време идва жена и той се зачудил: *"Отгде е тая жена*?" И почнали да живеят вече... Имало над тях едно дърво, което се казвало Буйдааджи, нещо като джанка, ама много сладко било. И им казали: *"От това дърво няма да ядете, понеже ше ви изгонят от рая"*. И те продължили да не ядат. Ама па нали дявола воюва сега да ги подмами, те да ядат и да ги изгонат, понеже него са го изгонили и започнал - война водил тях да ги изгонят. Женското се съгласило да хапва от време на време. Дяволът се явява като една змия и казва: *"Ако ядете, няма да ви изгонят"*. И женската хапва и си поглъща. Сега почнала да кара Адам и той да яде: *"Яж, бе, я ям и нищо ми не става, яж!"* Е, ама нали мъжа е прекия началник, а тя, колко да е, жената е по-нисък чин. И така той се почудил да яде ли. Опитал се едно време и той да хапне и веднага тия дрехи, дето са били облечени, падат. Видоват се голи и те се подготвили за изгонване оттам. Адам се опитал да изплюе това, дето го хапнал. Опитал се и да повърне и затова мъжките имат кокал на гърлото, от това останал. Изгонват ги и по силата на Аллах ги разделят. Него го дават на изгрев (изток), а тая я пращат на запад. Защо казват, че слънцето влиза в майката вечер? Понеже майката била там - на запад. И колко години вече искали да се съберат... И по едно време се събират, тогава се ръкуват, любуват, целуват за една нощ и дотогава не е имало нито едно живо човече. И оттогава са се зараждали по 10 деца на годината, 15 и т.н. От Ева остава заплодена първата ера и тогава света бил много разложен и по женска и по мъжка линия, без разлика. Тогава Адам е имал няколко сина, ама Анюх е взел да се моли на Аллах: "*Какво да права, не мога да го гледам тоя резил? По улиците и мъжки и женски"*. Тогава му казали: "*Направи параход!"* и той направил параход на една бърчина. А Нюх направи гемия, а няма ни

вода... ни нищо. Направил парахода и едно време безверващите от християните и римляните, ходели там и мърсували в парахода. И по едно време като се появила една краста, болест, един ходил да замърсява и пада в парахода и оздравява. Други го питали: *"От какво бе ти оздравя?"* И той им казва и всичките отишли, измили го като огледало. Тогава Нюх се помолил: "*Парахода е чист*". И се почнало - около 40 дена отгоре се стичала водата и морето се подуло и покрило целата земя, нищо не останало. Тогава Нюх прибрал няколко рода в тоя параход. Втората ера е от Нюа до сега. Водата спаднала и около седемдесет човека са в парахода останали.

Тогава един отишъл да потеря дъщеря му за неговия син. Той му я обещал. Тогава са били учтиви людето... И друг отишъл и се събрали трима за една дъщеря. Тогава Нюх се уплашил "*Бе яз какво напраих, обещах я на трима*? *Как ше се отсрамя*?" Тогава дохожда един ангел и му казва: *"Затвори магарицата, кучката и момата в една стая!"* Сабале, когато се усетил - три моми, не може да познае дъщерята му коя е. Идеални моми. Как ше се познае коя от кое е? Много ясно... Ако на жена ти ѝ кажеш: "*Иди да свършиш това!"*, а тя по-сетне що да си бърза и си прави моабет с другите жени - това е магарешката жена. Друга жена има: "*Иди там!*" а па тя: *"Е, ти не можеш ли да идеш? Само я ли ше върша работата?"*. Тя е от кучка. Третата жена, като ѝ кажеш: "*Сега, веднага!"*, слуша мъжа какво ше командва. Това са трите джинса (вида) жени - магарица, кучка и човек и са от един род. Кое си е човечно си е такова... По Коране се казва : "*Жена, която си слуша мъжа, нея не ѝ трябва на текето да се моли, тя си и е текето в мъжа. Той може да е пияница, ама тя си го уважава, мие, чисти и тя от там печели"*. Я съм прекарал 3 - 4 жени и с всичките характери и така се делят и сега. Жената печели от мъжа. Едно време на една жена бил мъжа много такъв - пияница, ама тя го е чистила, прала и печелила и си работи, и си ходи. Това е вече сила Господева... Аллахова сила, ама никой я не знае. В 5 и половина довада тая жена на текето, два пъти се кланя и застава сред другите хора. И излиза после жената и един закъсал, нема средства да се прибере в неговото си село: *"Да ми помогнеш, как да си ида?"* Тя му казала: "*Стисни очите!"* Стиснал той очите и му казала: *"Погледни сега!"* и га погледнал в тяхното си село. Това е силата Господева. И са разпитвали тогава как е спечелила тая жена. Печелила е, че си е уважавала много мъжа, той бил прекалена пияница, а тя го миела и неговото молене, каквото е било - тя го е печелила. И по нашенско си казваме ние: *"Сега, рая на жената е на мъжа в папуците*" - ама те не го знаят. Най е хубаво да го изживееш във вид на любов. И българите, християните, вярват повече от нас, ние нали слушаме поповете в неделя, значи и тях ги е страх от Бога. Едните от Аллах, другите от Бог, това са верите, на две вери се делят , ама в една посока вървят - всичките ги е страх от дженема (ада). Тоя огън кой го е клал под земята? Минералната вода, кой я стопля? Кладат дървета да я стоплят тая вода и тя излиза от там. В Корана защо пише рая е отгоре, ада отдолу?

... Ние старите все бързаме да си хватим новините по телевизията, сега във всека къща има телевизия. И ние се караме с тия дето ходат на джамията, а изпокрадоха земята. Я им казвам: "*На никой нищо не му се признава, щом си отишъл и на едни деца си взел нафаката* (хляба), *взел си половин декар от чуждата земя, как ше я носиш на другия свят? Защо ходиш да се молиш ти? Кой ше ти приеме молбата, като ти си землюядец*?" Много се караме, не мога да ги трая тия моабети по кръчмите дето ги прават. Най-вече за мачовете... В Америка играят, победили там, оня там Стойчков - те се радват, реват... Защо като луди реват? Там си взимат милионите, плащат им, а тука... нашите играят мач, побеждават ги в някое чуждо село и се сбъхтат. Миналата година в Долен ги изтрепаха от бой. Та това приказват в кръчмата - повече по линията на мача. Мен това не ме влече, мен ме влече да вярвам в Бог. Всички сме от Адем. Ще дойде време, ще се съберeме и ще видим - кой е за ада, кой е за отгоре. Аллах, Бог ше седне в средата, сетне Мохамед, сетне Исус Христос и ше кажат кой за къде е. Човек като се е родил на земята, от една капчинка сперма в корема на майката, след шест месеца оживява и там ходят мелекета (ангели). В корема на майката, те го гледат до родяването на детето, оформят го - ръчички, ножички (крачета) и т.н. Махани там - бащата го е направил! А да направи тая капка сперма в едно шише и да чака човек - никога. Детето става на майката в корема. И като се роди вече, тия мелекета изчезват,

те ходят на почивка, а детето остава и майката си го гледа. Като стане женското на 8 години, мелекетата му идват и едното пише хубавите работи, а другото пише лошите. А мъжкото трябва да стане на 12, тогава му кацноват мелекетата и така до края...

Много бех спретнат, много бех послушен, много бех внимателен...
Джамал, род.1918 г., земеделец , Разложко

Изкарал съм до четвърто отделение. Одехме със стоката. Одех чобанче и то босо, немах гуменици, напраем цървуле от язно (кожа), от крава, и то изсахне ... и ни преяжда ножичките. Ходехме боси, тръне отдолу. Е така живеехме мизерно през детското време. Не се обръщаше внимание към децата да се учаа, повече със стоката одехме. И така изкарахме детския живот мизерно....

Като ергенче като станах, аз вече така се пооправих, наприха ми по-хубави дрехи, пооблекох се. Ходех, действително, където помръднех на мен ми беше секъде отворено, момите секъде очакваха аз да се ява там, секъде бех уважен, ходех насам-натам, а къде било писано - в Якоруда се ожених. Беха некъде приятели на мойта жена баща ѝ и моя баща. Дойдоха на гости, харесахме се с нея. Като се харесахме така и до едно известно време ни сгодиха старите, както по старому ни сгодиха. Ходихме годеници и то млади, на 17 години аз се оглавих (сгодих) и се ожених на 18-19 и ми се роди веке щерката. Когато ми се роди, отидох, хванаха ме в казармата и те я гледаха.

В казармата как прекарахме? Така, когато тръгнах оттука, тога не се изпращаха като сега... изпращания хей. Едно потмениче (торба) такова и се туреше нещо храница... така навървено отгоре, като опнеш - се загърне и туреш на рамото като раница. И ме изпратиха. Нема роднини, мачята (майка) и бащата: "*Създраве, сине, създраве*". Сам-самичък отидох на гарата и се качих на влако и другите, които бехме наборо имаше един Муслев. Оттук се качихме - в Горна Джумая ке идем да служим... оттука Септември, от Септември линията за Горна Джумая.

Като слезнахме в Горна Джумая, пречекаха ни военните с музика, военните не ги познаваме, хванаха ни, строиха ни така цивилни, много дето се събрахме на гарата, откараха ни в казармата. Там вече ни облекоха, баня ни направиха, остригаха ни, облекохме се и ни сформираха по роти. Аз бех тежок картечар. Бех много слаб и пак ме взеха тежок картечар. Много бех спретнат, много бех послушен, много бех внимателен, за всичко в учението бех отличен и те ме награждаваха. Тогава се празнуваше 9 септември. Моят набор - 26-и републикански набор се казваше. Тогава влезнаха комунистите да земат войници от моя набор.

И прекарах като млад човек и тежко ми е, и мъчно ми е... но винаги е рахат, защото е млад човек. Като се уволнихме, дойдох си вече тука. Момче големо, започнахме да работиме, много си живеехме с жената, ходехме засмени, където работехме и през това време .

Забравих да кажа, че през фашисткото време много ни тормозеха, че раниме партизаните, па ние не сме видели партизани. И дойдоха една войска от фашисти, заградиха кашчите, туриха картечници, обърнаха към къщите, влезоха вътре в хамбарето, бръкаа в житото да найдат оръжие. Не знаехме какво търсат. И влезе един хвана ме мен и ме отведе код (към) егреко (обора), код овците. Отвори вратата: *"Фани това агне*!" Избра той най-дебелото ягне, дигнаха го двамина и го качиха на рамото: *"Ки го носиш там при Иван Кочев на гарата ки го оставиш"*.

Я го нарамих, отнесох го там и като дете чекам да ми го платаа и седа там на дворо да ми го платаа. Той ми вика: "*Какво чекаш бе? - Донесох едно ягне, чекам да ми го платаа. - Бегай* - казва - *ке излезат... ке те скъцат* (пребият) *с бой*!" И я се уплаших, пребегах, дойдох си. Е това съм преживел през фашисткото време.

Партизанското време - като слезнаха партизаните, дадоха ни голема свобода. Бехме радостни ние, мюсюлманите. Рекоха ни: *"Ние ке ви докараме от Анадола ходжи да ви учаа"*. А те не не учиха, а покръстиха.

... През време на войната с немците аз бех малък. Това са немците, германците минаа там. Деца търчеха там, да ги видат на мотор, на камион. Не ни беше страх, защото те си пътуваха. Дойдеха по къщите да купаа яйца и то в изобилие пари даваха за яйца. Друго - не са ни били. Заминаха си тия. Какво правеха натам. Мина тая война.

Моя живот така преживех, а след това се поразболех. Страдах от гърло. Насам-натам немаше лекари. Требва да ме карат в София, Пловдив, иска пари. Пари се изкарваха тога като сега, като безработица, нема работа, нема пари, ако продадеш от житото да изкараш пари, така беше времето. Като ме заболя гърлото, отидох в Белица. Имаше един лекар, като ме виде вика: *"Имаш сливици"*. И ние си бегахме. Товариха ме оттука тога в Пазарджик при доктор Аджияров се казваше, той оперираше апандесит. И като ме прегледа той, я отворих устата, а той казва: "*Затвори, затвори* - казва - *ти си вика за Пловдив. Дай,* казва, *250 лева"*. На ония пари само що отворих устата и ми написа талон. И оттам се дигнеме, та на гарата, качиме се на влако, та в Пловдив през нощта. И там трасиме, трасиме хотел да преспиме - всичко препълнено. Насочихме се в един хотел, да проверим натук. Там една на гишето вика: "*Момчета пълно, пълно е"*. - *"Требва некъде да преспим"*. - *"Чакайте тогава!"* Отиде си некъде, подумаа си, върна се и вика: "*Е тука ке преспите"*. Преспахме в антрето.

Утрето ке трасим доктор Ботушаров.

"Еми той е, вика, *тука ѐ тоя кабинет, там преглежда. Ѐ от тоя вход, та другия ки се качиш*". И влезохме вътре, там доктора ме виде и вика: *"А ти си за операция"*. Почеках малко той намажа нещо и като хвати едни клещи с ботки, като налегне сливицата и спропаднаха вътре, скръкна, почна да опина с нещо като обувалка и извади сливицата. Все едно слива от земята да я извадиш. И като рекох: *"А-а-а-а!"* целия доктор го наприх с кръв. И викам: *"Не може ле и другата да извадиш"*. Па другата беше, ле еднаж ме къца така баба с нож. Ами я съм дете. Съгласих се, скъца я, изтече кръвта, олекне, на утрето па си е същото. Той вече доктора го хвана и него на два пъти го извади и нема вече нищо вътре. И той ми написа адрес, ако има нещо, да пиша. Изпратиха ме обратно. Във Велинград си починахме там и оттам дойдохме си тук. Така съм престрадал. Тук се разболех. Беше снег... нашия зет, Муслевия, той беше голем човек, ме нарами и ме донесе право у нас. Па я съм се бил шарил. Не знаехме и цял съм възпален. Почнаха кървите от грълото. Къде да ме караа? В Белица нема доктор. Цела нощ те туреха топлина, а от топлината още... То искало студено, те топло, позапре малко кръвта, ама на сутринта съм се целия шарил. Кръвта сопре и оздравех.

Станах вече ергенче. Одех насам-натам. Като се харесахме с тая нашта жена, така било писано... Много се аресахме, бех като бесен по нея. Тя с писмо ке ми каже кога да ида към Якоруда, кога да не ида... как да живеем с нея. Най-напред характера требва да гледаш - дали има добър характер, дали е скромна, дали има морал, дали е хитра... да видиш, че можеш да живееш с нея. Тога се харесахме по характер, по любов. Взехме се, преживехме хубаво с нея. Много имаха мераци тия (родителите) да я взема. Направиха ми тежка сватба. Доведоха я, било па това... да се скриеш, да те търсат. Я се бех скрил некъде, найдоха ме и така като младоженец карах. Преживех така, като станах семеен.

Почнаха да ни гонат комунистите. Тая форма (шалвари) не може да я носите, ще хвърлите фереджето. Па, то не е лесно. То си се само хвърля фереджето. Така беха старите жени. Сега да му речеш, не ще фередже. Жената искахме ние да е закрита, да не ѝ се види всичко, да не е гола. Така беше по морала. И мене си ме зарукаа (завикаха), а в Белица, така ке си умреш. И най-накрая наказаха ме, че съм бил организатор в село. Аз, че щел съм да направа турско малцинство в България и ме грабнаа. Отидохме в София да питаме в Министерството дали е на местна почва да ни налегат да ни кръстаа, или е министерско постановление. Не се сбрахме заедно. Тоя тръгнал с кола, друг с влак. Сбрахме се пред Министерството... Като влезохме ни казаа: *"При нас насилие нема, това си е на местна почва"*. И си дойдохме. *"След известно време ки дойдем да проверим"*.

Па тия не дойдоха, дойде Държавна сигурност от Благоевград и ни сбра в магазине. И още там тормоз, тормоз... Фанаа вече мене, брато, как си бехме на работа, в един джип и хайде в Разлог. Откараха ни в Разлог, набутаха ни в килиите. От Разлог, ѝ в

Благоевград, София. Преспахме в София. Откараха ни в Белене. Преседехме 2 години в лагер. Вкараха ни като овци, ако некой се сети да ги пусне, ке пасат, ако не, там ке умрат. И ние така. Хвърлиха ни в тоя лагер, не знаем абсолютно нищо, не можем да пишем писмо. Имаше там хулигани-криминалисти - те са такива хора, които са заслужили да ги наказваа. Такива годни хора. И тия кажаха: *"Лесно писмо нема да получаа вашит*е, *тука*, вика, *не е за вас, вие сте добри хора"*.

А като са ме писали мене, че аз съм бил организатор и като идеме да ни изследва да ни изпитваа, началнико ме подхвана и вика: *"Кое образование имаш*?" Я като кажах четвърто отделение, и че съм за ограмотяване, те почнаха да се смеяа. Видеха, че е клевета. Да бъдеш ти такъв човек, требва да имаш висше образование, и то две висше, за да си организатор. Те видеха, че сме прости и почнаха да се смея. *"Ами хайде, вървете!"*

И ни изпратиха в лагера. Седехме две години. Имаше един добър началник там. Като седехме една година, я отидох при него. Научихме се, че сме прехвърлени към Държавна сигурност. И един началник, Гочев се казваше, голям човек, а и той страдал през Балканските събития... И отидох при него да поговориме, и той вика:

- *Слушай сега, Вие сте тука политически, ако (нищо че) не сте съдени.*

- *Другарю началник, те не са ми кажали, че аз съм престъпник, та са ме помилвали.* - Те немаа защо да се хванаа и да ме осъдаа. Иначе щеше да ме осъдаа. Я съм прав човек. Ни съм крадец, ни съм убиец. Я съм прав човек.

Само един началник имаше там. Не е като в затвора. Там нема. Никой не те пита. Тоя началник рече: *"Защо сте тука?" - "Има досие там". - "Ами ако лъжеш?" - "Ами ако вида досието? Я съм две години тука, а не знам защо съм тук, дай да вида!"*

Той отвори папката и прочете: "*Джамал К. по решение на местния и окръжния комитет на партията да бъде изселен за пет години в Белене затова, че той не се е писал българин, а турчин*". Викам: *"За това ле?"*

Действително тоя началник докладвал, че ние работим много. И когато дойдоха началниците и видеха каква подредба, ония дърва тук 5 кубика, там - 8 кубика, да не можеш да се начудиш - право наредени. Те не са виждали такава работа. А, па там дадат ле ти похвала - освобождават те. На един хулиганин му дадоха похвала и го освободиха. На нас ни дадоха похвала и не ни освободиха. След 15 дена па си го докараха.

И оня началник казал в София: *"Тия хора не са за тука, те са такива добри, такива работни хора"*. Аз му казах: *"Ако не ни освободят - да ни изселат на друго место, да не сме с тия в лагера, да сме със семействата си"*.

От София, в Благоевград, после при Славето. Той като подпиша, тогава ни освободиха.

... Не мож да избегаш? Заградени сме с вода. Имаше там такива затворници, които пробиха килията, излезнаха, понеже цела нощ са копали, видели, че е съмнало и ке ги хваная, видели житото, та цел ден седели в житото. И през нощта преплували през Дунава, та в Румъния отишли. През нощта се натъкнали на едни блата, та пиявици ке им изпият кръвта. Нашли ги беха румънците и па си ги върнаха.

Ние се отнасяхме с всички затворници добре. Те беха крадци, комарджии. Все: *"Дай батко, дай батко!"* Ние бегаме на работа, те окрали. Та вуз них с крамоли, с бой. Даже бихме един що поиска да му дадем масло, маслини, ама той си е крадец. Даваха ни храна, ама не се готви хубаво ядене, картофите миришея. Ние си купувахме, когато немаше ядене.

Немаше психически тормоз там, имахме голема похвала. Такива работници в Белене не е имало. Дето е сечено не се познава. Ние направихме острова красив. Харесаха ни...

Дойдохме тук. Пак гонене. Днеска в Белица, утре в Разлог. Тормоз. Заградиха ни. Кога ме рукнаа да ми дадат бележка вечерта да се ява в партията, цела нощ не мога да спа. Ида там, тормозат ни. Секой го е страх, никой не може да те защити. Мъчихме се да бегаме... усетиха ме, че влезох дома, заградиа ме и ме хванаа. Смениха ми името...

Исках да града на един син и как ке града като я там две години мизерия, децата тука, нема с какво да си купат хлеба. Одихме в партията да трасиме парцели. Той вика Славето: *"Нема парцели. - Е как нема, ние си имаме наше. - Дека има ваше?"* Не дава

да речеш наше. Не ни дадоха парцел. Исках учен да стана, ама ходехме с овци. Не ни пращаха да учим, защото кой ке пасе овците. Те тръча да ора некъде, да се прехранваме, немаше пари тогава. Ние с овците и ако има берекет, като овършея жито, пшеница, натовара в раницата и при магазинере, премери и изтури. *"Кажи сега що искаш - басма, брашно, захар"*. Така се поминуваше. Пари немаше. Такова преживяване беше, че като немаше пари, та криехме овците, да си платиме пашата. Не можем да си платим пашата. Като си дойдем... за водата трасаа толко пари, за токо-толко. Колко овци имаш, толкова да платиш... криехме овците.

... Аз съм по морала... да бъдеш честен, да бъдеш добър, да бъдеш скромен, със секой да имаш хубав моабет, хубаво посрещане и хубаво така прекарване на времето и искам човека да е винаги с мене приятен и да си правим моабет. Мечтая да срещна човек, да си разговаряме с него по хубави отношения и по морал, и по работа, и по сичко. С таквия, както има сега, абсолютно не се спираме и младежите нищо не знаят.

Ние другиш , ако отидеме на моми, та момите чекат да влеземе. Ти си към тая мома, оня към тая, зависи кой как си има гаджалък. Там си направехме моабет... а сега никакво момче нема към мома, всичките са в хоремаците - пият, а тия търчат по баровете да трасаа ергене. Дали ке найдаа? А сега в момента така... А ние трачехме по момите и ги карахме да ни пеяа... то е джомбуш, то е веселби, тогава момите пееха и се наслаждавехме. Така беше на времето, не е като сега - все пиянство, все комар... Много е голем провала сега. Тога беше по морала много. Момата е седнала там, ти тука и ще приказваш моабет, ако момата значи я видиш че тя е способна, за да я вземеш, значи моабето ти става друг. Да я превратиш (убедиш), да се съберете. Ако си е клапатарка (приказливка) отбегвахме от нея или па другояче така и пак я отбегвахме. Морала беше друг тога... щом я усети ергенино каква е, към нея, винаги към нея.

Винаги един баща, не само аз, бащите са длъжни сина да бъде учен, културен, към това се стараем, но в днешното време - абсолютно. Ти даваш съвет, но като види болшинството там, зареже теб, не те слуша, той както иска, почва друго да прави и става провален. Ми я ме интересува всички младежи да се добре. Тогава ще имаме напредък, ние с добрините, които бащите полагаме за синовете и синовете и бащите да слушате майките, тогава има нафака по старому, както казваме. Щом един човек видиш, че прави лоши работи, много лоши работи и Аллах го не ще и той е далече от него.

Нема кой на Съдния ден да се спаси, оти ки умреме и пак ки станем. И там да видиш ка че е... Там има съд. Ако ти не си отнесъл (добрини), не дават ни светлина, не дават ни другар да имаш. Ти ако си отнесъл и другар и светлина. Оттука, ако си учил и си разбран - знаеш какво да думаш, да искаш, да мечтаеш, да бъдеш, както викат българите в рая, ние в дженето. Добрите работи да дадеш садака, да облечеш особено сега за Байрам, да облечеш едно сираченце, да го зарадуваш - от това по-добро нема. Тога ти си имаш веки първенство на Съдния ден, че ти си бил таков добър, че си уважавал сираци и хора...

И там значи, в гроба, когато ни сложаа, там ки бъде темница, в гроба, ако си си отнесъл светлина ти, иначе никой ти не дава светлина там. Тук си имаме и другари, имаме си и светлини - ето ток, слънце, имаме сичко, ама там не даваа... Там, който е в дженета... той ще е вечно в дженета, който е в дженема (ада), както викаме, в катране, вечно в дженема ще бъде. Па, ако има в него може някои грешки - ѝ ке те гори дженема Аллах, ѝ нема да те гори. И да те гори, па ке те извади от дженема и ке те тури в дженето, само че ке има печат той.

... Християните и те кат нас, има вярващи в них. Тия, които заумираа... там има меляйкета (ангели), и като даваа живот на душите му, викаа... *Ешхеду ля иляхлах* - Ако кажа това, направо в дженето ке ида. Ако чини инат, отива в дженема. Може дженемо Аллах да го помилюва и да го сложи в дженето. Че тоя е християнин, а тоя пиян, ние си немаме работа.Ние си уважаваме всекой един човек, всекоя една религия си уважавам. Народността винаги не трябва да мразим, но циганите са прокълнати. Те са правили злина брат и сестра и за това са прокълнати. Аллах ги мрази, даже ги и кълне. Ние не ги кълнем..., но ще им помогнем ... Ние сме длъжни да помагаме. Като дойде некой просяк на вратата, ти откъде знаеш циганин ли е, българин ли е, какъв е. Ще му дадеш, защото... садаката, която я даваш ти, ние му викаме садака, която дадеш от ръцете,

това увеличава и живота на човека... и за оня свят имаш добрина, па ако направиш лошо, Аллах го кълне, ако живее 80 години - да живее 40.

Всички уважавам... Ученият човек е за пример... Ученият човек се е учен, независимо в каква насока е учен.... простия човек ки те нагруби, ки те наскърби, а учения човек - с него ки се разбереш. Имах желание да учат децата, но като ме взеха в Белене, те скъсаха с училището. На малкия му вървеше училището..., но той се хвана с таквия деца в Банско.... Я му не давах да учи, оти видех, че не е добре. Той бега да се вреди там, я по него отидох.... И исках да го вреда в жичкавото училище, там има пò занаят - ке оправа радиа, па ке взема пари. Като отидох, вика: "*Не, препълнило се е.*" Я оттук - оттам, премолих се.... некъде ме съжалиха, приеха го.

Оставих го там да учи. И като се научих, бегал оттам отишъл в селското училище. Харесало го там, хулиганчетата, децата, които са там. Там учи, не можа да изкара... Даже прах (бих) го пред учителката. Тя се толкова засрами и вика: *"Недей - недей!"* Кога как ида, той има двойки и я като му обръша един шамар, той падна на земята.

Когато е изкарал средно... той вече не се пèре (бие), той е акълия. Там със съвет да може той да възприеме, че ти го възпитаваш. И той приема, понеже, той е учен вече. Ами, като не ме слушат, не съм ги възпитал правилно... Култура и учене. Да бъде учено, възпитано и културно дете, да бъде учено, независимо в каква наука да бъдеш учен.

Слаб ученик бех по история, но четех, пишех, не ми вървеше училището. След това заучих на ходжа. Поучих две зими по един месец. Научихме само да четем Корана и исторически да сме с морала добри, да сме примерни, да знаем как да посрещнем човек, да говорим добре, да сме добри... Там много хубав съвет ни дадоха през това време - да не си хулиганин, да не пиеш, да не пушиш, да не говориш глупости, да се пазиш от лошите работи, да си примерен - в това сме ние възпитани.

През детското време, защо така бехме изостанали, та не можехме да се учим. Ние не се хранехме, както децата сега как се хранят. Сега яде шоколаде, готвенко да му е, да му дадеш пари да си купи, каквото то поиска. Тогава немаше. Тога ки закуси попарица, ако иде с овците, със стока, ки му се сложи в едно папарче млеко или мътеница, ке си върже извара. И като се съберем чобанчетата, запладнаа овците и ручеме и тоя извади извара, и оня извади извара, това ядеме... Не е като сега - кашкавал, овче сирене, та ки си зел и домата, буркан месо. Сега се яде много силно ядене, децата са силни и знаят. Ние ядехме слабо ядене, па иначе здрави бехме, немаше болести, имаше само малария. Ако ние сме яли така като сега, щели сме да сме силни. Готвеше се на меджия (празник) и Байрам. Захар ки се земе само за Байрам. Същия хлеб, ако е тога, само хлебец ке ям. Ама тогава ядехме гърчелив хлеб. Нашите караха на воденица, та смелеха, а то си има и грашина и не е чисто житото. Изпечехме си пшеничен хлеб, по-благ беше. И така живеехме през това време...

... Смъртта какво нещо е... Това е много тежка работа и много страхотна. Всекой нема да издръжи, когато умира, аз съм издръжовал... Много тежка работа е човек да умира... Некой ки си умре като пиленце, ама некой не може. Страх ме е, разбира се... Там, ако видиме тия, които работат там, ние нема да издръжиме. Там, ако видиме шо се работи, ние немаме тая сила да издръжим и затова се страхувам. Че какво нещо е, ние се посечеме, та у-у-у, там се душа дава. Това горчило секой ки го изпита, който е жив. Еми, Аллах знае, ние знаем, че оня, който работи на земята добре, на тая глава пръст нема да пада, на Съдния ден, той ще бъде защитен, колкото и да има грехове... Да си убиец... да правиш злини, по чужди жени да ходиш, или жена с чужд мъж... от това по-голем грях нема. В ада ще гори. Най-важното е да изпълняваш това, което е редно... Аллах даде чифт - мъж и жена, да се слушат - не да се ядат, каквото рече мъжът, жената е длъжна да слуша. И най- много, жената ще печели, ако си угажда на мъжа, да не го тормози, каквото поиска той, тя трябва да му угоди...

Да сме здрави, живи, само да нема
война, да сме си мирнички...
Сали , род. 1918 г., земеделец, Гоцеделчевско

... Да видиме ние как сме със здравето, какво да правим, да поприказваме... На работа бех там на нивата, сам, отидохме, брахме царевица там от нивата... Когато се случи... младите дойдат, помогнат, измъзат ми кравата...Не синовете и снахите, а щерките, помагат с кравата нещо...нещо ми помогнат така, да я изкарат... нещо да ми почистят...

И на синовете, и на щерките си дадох земята по барабар.И на щерките поравно. А па на ей това момче, дето е при мене, това момче, нему му дадох повече... той тука редовно си е при нас, и деня, и нощта си е редовно при нас. На него да дадеме, сине, повече за да ни гледа, да е доволно. Къщата му съм писал на него... а сестрите, те си имат па от мъжето кащи, а па таа каща ще я пишем на това, на най-малкото момче...

С жената, имаме си ние един декар, дори и половин декар, долу ливади, береме си ябълки... съм насел, та си берем от тях. Ми, царевичка нещо си... и пиперки, домати си посееме там. С жена ми си го гледам тоа декар. Синовете си гледат техните ниви... и дъщерите. Само това, малкия си работи мойто. Отделно си има и на него, а па на нас... кога измреме ний, ше го оставим, на това съм го писал, на детето и мойто... Редовно е тука, гледа ме, дръвца да ми докара, нещо да иде... вода да ми донесе, а па с нея (снахата) си имат и те семейство, и те си имат дечица, и те си имат работа... Кравичка си имам...Крава и една-две козици имаме. Това ни е стоката. С кравата некога той (синът) иде, ние не можеме с бабата веке, ами той иде... и на пастир я даваме.

Ей, разправят старите хора, на оня свят така и така: *"Немойте крадете, немойте да лъжете нещо, немой... нейде да има некой... той се е трудил там, не барайте там"*. И не е хубаво така да идеш да крадеш, да идеш да лъжеш, та си е най - хубаво правия път. Какво си е твойо, да си го гледаш твойто, а не да идеш там... да му прайш такива мизерии. Казват старите, па и ние послушваме, така, да нема лошо... и да е хубаво всичко. Най-лошия грех - на татко и майка... да си продумал лошо... да не отговаряш на баща, на майка. Той те е изгледал... требва да го уважаваш, га дойде татко ти, да не гледаш с лошо къде него, требва така с уважение... да го посрещнеш. На татко да не отговориш, на майка да не отговориш...

Яз в магии не верувам... Кой го знае тоя човек че магия некой нещо му са направили, не ми се мене верува на такива... на бабини деветини. Има хора верваа, верваа си... има хора. Прават... чисто-просто, прават. Има хора праваа. И сега си праваа. Жени, ама го не знаш кой... Има ходжи развалят. Има ходжи, оти думаш? Едни, един в нашто село беа го направили да гръмне. Направо е така, чисто-просто да се пукне. Надуе се, така се въздуе. И може така да пукне. В нашто село, ако не го бея оправили таквиа ходжи... има си ходжи, които си разбираа по тиа работи и него го оправиа...

Като малък живеа... имам си майка, татко си имам, живея тогава много млад, имам двама братя, сестри две и си живея, с тех си живеехме. Имаха друга каща, там, по-онам ни беше кащата, сетне дойдоха натука... дадоа парцели там, ама късно, а тука по-напред още не бея давали парцели там. Я дойдох тука, чудех се, чудех... там... онаа маала по-студено беше... Дойдох тука некаде, зех да града, заградих къде кащата, дечицата ми бея малки. Яз градих - кащи тука немаше - само яз. А и теа тука стотина дръва, има триста дръвета в нея. И ги съм влекал от онаа бръчина отсред, я го викам на високата бръчина... оттам и сам влекал на рамо, со синджири... скоби за дравото и со синджиро като завлекли оттам.. Та тука остава, па се връна. Имах едно магаре, добиче и на него товаря по едно дръво оттука и оттам, докара тука - децата малки, нема кой да помага. Хвати двамина майсторе тука, па каменье от онаа тумба там, не като из-циментирана зидария, ами каменна зидария. От онаа тумба пера сос една вария, метам тука, та сетне со жената носим... на носилка дръва, пренасяме оттам, та тука, нема кой да помага на майсторето. Аз тука и да нося и кал, и каменье да доставам... некак да изградиимe и тука...

И се прибраха децата веке тука, онаа ми беше по-стара каща, прибрахме децата тука. Се тука ги изгледаха. Имаа две снаи, с таа - третата снаае сега тука. Двете снаи, тука, зеа да викат: "*Татко, ай да си се разделиме, ний да се отделиме* - казва - *че сме много тайфа*". Те станаха с по три-метра деца. "*Добре, ами па къщи немате*". Та па тогава зея да даваа парцелето. Се даваа парцелето в онаа маала, па отидох там, та па

зехме два парцела там. Тогава беа евтине парцелето, тогава стотинки мѐтрото беше. Да, я ако не бех заградил тука и я щех да съм там при тех. Добре, ама я бех веке заградил тука, та там децата взеха, едни до други са и двамината сина, по-големките, па тука - по-малкия син е тука с таа снаха.

И те помагаа, и яз помагам, та им сградихме на онея двамата там къщи, та отидоа те двамата, па ние останахме с по-малкия тука. Та и така да се преживее... Я сам и болен, нали, що ида за очите при тоя доктор, в София, Чулев. Чулев, има един лекар, той е възрастен, той има вече може от деведесе години нагоре, що ида на него. Той е много възрастен, много, там знам го него, той беше в Гоце Делчев, тука беше лекар, та сетне като специалист го избраа, та го откараа в София, в София го откараа и там е са той лекар, още си е жив, много е възрастен човек. Ше ида при него, ама не можех веке да ида, да ойда там и отидох на Благоевград, при Тумбев... Та тая е така - преживеваш, преживеваш... Много, като малък съм - хубаво, доде имаш баща, майка, та доде си къде тринаесе-четиринаесе години - хубав е живото. После като заминеш там нанагоре вече - по-труден е живота...

Ходил съм запас, ходил съм войник. В Дупница служих две години войник. Това беше триесе и осма и триесе и девета година служих там. После като вече да се уволниме, хайде пѝ запас. Зеа ме запас четиресе и втора година, и трета година ме зеха пѝ запас. В Дупница, от Дупница ни взеа и отидохме в Трън. Та от Трън, там, кварталите, хайде ойдохме в Сърбия... оттатък Трънска клисура, та Гламановци там, Пресека, там има едно село Пресека, на границата, та татъка та Пирот... Ние бехме така войници, та там... кат ни побараа там, та що изтрепаа наши момчета там. Еднаж отидооме там, на Власишки езера... взееме позиция там, на Власина, та пушката така сложи, та раницата съм сложил е така, па е снег до ей тука. Та, разрий, разрий, измръзнал съм, а па тука един войник, там един махам, офицерите... Не беха германците, беха сръбски си, така, сръбски чети. А ние като охрана бехме така, в Трън. Та, там останаа наши, имаше от Гоце Делчев един - Любчо Икономов, там остана. Имаше един Иван Бесов и той остана делибат, там имаше от Осиково две-три момчета там избиха. Еднаж ма хватиа, плениа от нас къде осемнаесе души, нали, войници. Найдохме в едно дере, една воденица имаше, та ги видела воденичарката, кога ги изтрепали. Ама... те ѝ дадохме зор наште войници, та ни каза, осемнаесе души на едно место в дерето, покрили ги с букова шума, покриени, изтепани там момчета.

... Наши. Зехме на утрото от сръбските села волски коли, та ги товариа оттам с волските коли, товариа, та ги карахме в Трън, там им направиме една голема поляна, там ги закопаваме, там ги оставеме. Да не са отвънка. Та сетне пѝ ни взеа, та ходихме по Беломорието. А имаше един подполковник, Анджиев ли беше, как. Беше пак подполковник Саневски. А там сос нас беше па един подполковник... от Благоевград - Текелиев. В Беломорието па бехме с германците кога беа все още нанадолу, къде остров Крит... Та оттам пѝ дойдохме... пѝ яка душа.

Бехме добре с германците, кога бехме нанадолу. Сетне, кат се врънахме, дойдохме тука на Кулата, та там на моста. Нещо едни наши офицери и те, германски офицери, нещо ше става, та... къде, къде моста бомбадираа. И ние викаме: "*Е, бомбадираа ле моста, свърши*". Наши хора останаа - имаше едни в Гърция наши... Та ние сме направили, па тураме нещо като лодки, та да прекараме наште нанасам. Прекарахме ги тука насам-натам, прекарааме, прейдохме веке оттам нанагоре. Кат се почнахме пѝ с германците, пѝ тогава... караа едни сос линейки, едни. Па айде пѝ ние на техното место, те разбили там едни тайфа, айде пѝ ние на техното место.

... А, срещу германците пѝ тогава веке почнахме. Та айде... те... зеа да бегат... германци да се изтеглюват нагоре, и ние по тех, та дойдоме тука в Гоце Делчев, пѝ сетне пѝ айде в Гръция па адна малария, та пѝ теглихме там от малария. Та се разболяхме, та като дойдохме тука в Гоце Делчев, та четиресе-петдесе души останаме охрана там. Добре, ама, поседехме некое време, па грабнаа ни там на грънката граница, тука на нашта граница, там, едни междинни постове, пѝ там, да чуваме вечер, деня, чуваме там. Наште войници се изтеглиа вече сичко тука, в казармите. Останааме там, веке на границата, като дойде заповед, айде, които сте тук, айде, ше заминавате па за Унгария.

Дойдох си дотука, пратихме първо едни удостоверения, едни молби от съвета, що си хубаво беше съвета горе, направиа едни молби... Имам трима братя пред мене служили войници, мене требва да съм като освободен яз, остануват дома майка, баща, деца и жените... И я отидох там, имаше един Григор Марков тука в градо, та той беше заместник там на, като полковник там в частта. Добре, ама той отказа. Един поручик вика: *"Ше пратиш писмото препоръчно"*. Дружината отиде в Карлово, върви за Унгария. *"И ша пратиш писмото, та да видеме какво ше стане, дали ше те затворят, али ше те освободят? Каквото ти изберат... това"*. И отиде писмото в Карлово и там прегледа полковника и вика: *"А, четирма братя ли сте служили?"* Викам: *"Трима"*. - *"Добре, ами жена имаш ли?"* Викам: *"Имам,* жената ми беше с едно детенце, ма викам*, имам три-четри деца дома"*. - *"Е, деца имаш... па и нема кой да ги гледа. Айде, ослободяваме те!"* Айде дрехите, дадох пушката, айде сега, "*Иди си дома, та ше предадеш дреите в Гоце Делчев, военните дрехи"*. Я дойдох, предадох там, та дойдох, та се освободих... документи. Хайде ониа сичинките заминаа за Унгария, а па я ме врънаа в Карлово. Спасих се. Мен ме научи тоа, Григор Марков, имаше един в Гоце Делчев, дето беше на местото на полковника там. Та я се познавахме с татко му, имаше един... Григората беше по тутюнето експерт, беше тука у дедо ми, та го познавах, като му беше син... С дедо ми беа приятели, дойдеше той тука като търговец, тука титюне собираа, махла голема... Григор тука в Гоце Делчев, та вика: *"Я ше ти напраа молбата... или ше те затворат, или ше те ослободаа*", казва.

На училище четири години съм учил. Тук си имаше училище, имаше един учител от Кюстендил, учеше ни... Като дойде учитело решиа така - един час на ходжата, три часа на учителя. Та сетне махнаа, та и нашиа ходжа махнаа, та се на учителo, та изкарах до четвърто отделение, изкарах тука училището... Та благодарим така, че научих се да си писувам писма, та да си познавам и парите, да си е всичко така... Дойдоа още учителе тука, тогава учеше един учител четири отделения - първи клас, втори, трети, четвръти клас - само един. Караамe един час пръво отделение, та тогава учехме на плочи. Тогай пишееме на плочи. Една плоча като... като каменна, та пишееме на плочата, та на едно працалче на плочата заличиме тва, дето не струва, па пà пишеме - все така... Всички заедно - първи, втори, трети, четвърти клас... Се, се е така, скочи, иди си къде дома, си земеш домашната, земеш си плочката под мишката, идеш дома си напишеш домашно и идеш пà там. Имааме черна дъска, изляваамe там да ни подпитваа там на черната дъска, та è така прекарвааме.

А през детското време беше, помня така, всичко. Имаше, имааме си кози, имааме, ние имааме около осемдесе-сто кози имааме. Сто кози имааме и имааме около шейсе овци. Имааме егреци по нивите много, по нивите егреци имааме. Имаше си от наште братя, имаше си чобани... Само на наште си брави. Имааме егреци по колибите нанагор натам, идехме по егреците. Идвахме, пролетно време отлъчвахме козите, туриме им млечице... да заранат дечицата. Дойдеше Гергьовден, па ние два деня-три пред Гергьовден отлъчвахме козите и овците, та намъзвахме млеко, докарвахме млеко, та се съберем. Който дал кози при нас и него и той донесе - пити, баници, донесе, па подквасим млеко. Ядеме, пиеме на Гергьовден, веселиме са, излеваме по селището натака - пей, старците, жени наседали под крушите, под ябълките, наседали, ние играем там, младежта се веселим на Гергьовден. Хорà, хорà играееме, там, на Гергьовден. Заколихме ягнета, изпечеме ягнета там и сè, наседат така стари хора, стари... така и приказваме си приказки там, пеят, веселят се и много, големи веселби праехме на Гергьовден.

... Я се ожених четиресе и втора година, като изкарах войниклъка, после кат си дойдох и тогава се оженихме. Там немаа те мъжки деца, та тя (момата) ходеше на баща ѝ ореше натука-натам, оре с воловете му помага, оти той възрастен, стар човек, та му помагаше така. Та после, тя дойдоа една вечер... дойде тука... викам ше доеш ли с мене и тя вика - ше дойда, согласи се и тя, па се земахме. И по седенки ходехме. Оттам си се харесааме по седенките... Ние бехме отделно момчетата и момичетата на седенката... белиме царевица или нещо, а те си предат, па ние и те пеят, па се слушаме там - така се веселиме... Оттам я харесах, на седенката. Я ѝ кажах: *"Ами, я съм съгласен за тебе, ти съгласна ли си?"* Тая се съгласи: "*Съгласна съм*, казва, *съгласна съм"* . И айде... За тая ожених веке и караме добре... имаме пет деца и си живееме хубаво...

... Момчетата те - се знаят. Едното момче е тука, там има фургон... там нещо продава такива работи, нещо сладки... там на работниците, дето работат в завода. Големия е тука, а па по-средния син, той е па шофьор, шофьор в ДАП-а... Първото е кръстено на баба, на прабаба. Я си нося на моя стар баща (дядо) името. На мойта майка са нещо умирали деца, та... не е имало такова име в селото... Ние се казваме Арнаутски. Дедо ми дето е бил, е на мойта майка нейния баща, той е идвал от Албания, оттам казваме се Арнаутски, от Албания, може да е имало оттам некой, като род може да имаме, ама там много отдадавна, и не може да помниме, ние младите, не може да помним. Наш дедо Арнаутин е водил три жени, три жени... Взема една - немал си деца, немал си деца, взел друга, та от третата родили, родили се едно мажко и едно женско... При него и трите си живели, той си ги обличал, той си ги стегал, взимал - ниви са имали, работели, такова... и си е живел... три, с три жени е живел. Щото не е имал деца. Само веке най-последната, от нея, от третата жена се родило едно мъжко, едно женско дете - майка ни дето е била и вуйчо ни. Та вуйчо ни, той паднал... та... му се пукнала жлъчката. Та си го донеа, закопали го... Останала майка ни саминка... взели един преоданец... Такива истории големи...

Като малък много работех - всичко тука, на тутюн, горско, работех там.... Мойта баба е ходила два пъти в Съветския съюз, а в Москва е била мойта жена. Там отиде като с нея изкарвахме тютюн по хиляда и двеста - хиляда и петстотин кила тютюн. Та ги пращаа там, та ойде, един път с кола изтука, горе, в Москва отидоа, после па през морето,... та там в град Сочи. Награда, ходи дотам два пъти... Ми повече са изкарвали килограми и са ги карали в Москва на екскурзия, за награда отиде и на панаира...

Па сега на панаира без пари, братче, взима ли се нещо? Едни обувчици да му вземеш - триста-четиристотин лева - то веке да се лишаваш от всичко от живота си... Идаа едни хора, поседнаха там на една масичка да обядваа, като каза там сервитьорката, че едно пиле е осемстотин, ама само пилето осемстотин лева и хората си станаа от масата и си тръгнаа. Осемстотин лева само пилето - без хляб, без сок, без нищо, без гарнитура.

Работиме, ние си имааме волове, та имаме ниви, жънееме, жито си посевааме, царевица, и жито посеваме нагоре по колибите, дети ги... стоката, та ставаше жито, хубаво жито, яко, та жънееме жито, та царевица сееме, та царевица си изкарвааме. Сетне вече като влезе ТКЗС-то, зеа нивите, зеа тва, колибите, разтури се... Малко отпърво ни беше мъчно, па сетна се научихме - взехме да работиме тютюн, това, зеле, докарвааме пченица, даваа ни... за тютюня, даваа ни пченицата... така си зимааме леп, та си живееме... И тогава момчетата до неколко години накупиа си леки коли, накупиа, направиа си нови къщи, подредиа си, така. Доволни бехма от ТКЗС-то, в началото... викам: "*Ей - я имах волове, зеа ми воловето. Ей, малки децата, що ше ги праеме бе, като зеха воловето*". - *"Не бой са, не бой са, ние ше ви докараме и леп, ние ше ви докараме и всичко, ние взехме, воловете, ше туриме хора ше орат нивите... едни оттука ше сеят, едни ше ви орат нивите и ше ви даваме леп"*. Сетне зеха ТКЗС-то тука, нивите взеа, задаваа ни жито, задаваа ни тва-онова, бехме пà доволни, хубаво, даваа ни тука лебец, нали, не ни оставаа до нож, имахме, и по пазара като идеш, и месо имаше бол, и секакво и сирене имаше, и кашкавал имаше, беше пълно всичко, колко искаш - вземи си и яж. Сетне се научиихме, прекарааме го хубаво, и ся си е пак хубаво... нали сме здрави, живи, само да нема война, да си сме мирнички, да иде. По-старите - ходи си редовно (на джамия)... младеж иде некога, па некога не, само в петъците некой иде, в другите па денье, който желае...

Ходи на занятия вече там,
на английски...
Гюлфие, р. 1921 г., земеделка, Гоцеделчевско

На 75 години съм, ще разкажа каквото си спомням, може и да не е много подредено, ама стара съм, каквото се сетя. Родила съм се в село Абланица и там сме живели

петнайсет години. И като е починал баща ми, мойта майка се е оженила във Велинград. И като се ожени тука, доведе ме тука с мойта сестричка. И вече станах голема - момиче, тръгнахме да работиме, по оранжерии, имаше към банята - всички момичета и сестра ми по-мънинка, по-мъничка, и я събирам разсад.

Ние бехме на село. Мойта майка, като почина баща ми, тя остана вдовица и се ожени и ни доведе тука. И станахме много деца - и той имаше деца и майка доведе мене и сестра ми, а тя умре на 23 години. Разболе се и умре. И остави едно сираче и мойта майка го изгледа. И като се роди крачетата му беха навътре. И тога втория ми баща се оправи. И се разболе майка му, а то рипа, иска да играе, а тя легнала е, тя болничка и мре. И беше при баща му. После баща му се ожени и то рече нагоре-надолу, момче, не слуша, трудно му е, насекаде с другите деца, прават бели. След това и баща му почина и го зима мойта майка. И то расте, расте и порасте. ..

След като завърши моя мъж го настани във фабрика, тука имаме. И го настани там да работи. И от тогава, от 8 клас, досега все тука. Закриха тая фабрика - та в завода “Георги Димитров” се премести. Толко години, от 8 клас, та досега все на една мешка да работиш, до ден днешен. Ша пие, вечер може да пие до скапване, сутрина на работа; един ден нема да отсъства...

И първо я се ожених тука. Ожених се... Родих големото момиче, родих и второ - през две години, и след второто - и момче; родих и четвъртото момиче. И като се ожених тука, заварих едно момиченце на четири годинки. Имахме ниви, имахме... Ама аз мънинка - не одех. Мойта майка ходеше - и овци имахме, и ниви имахме. Тя ходеше. Всичко тя, самичка... Ние малки. И двама братя имах, и две сестри - всичко четири деца сме. И като поизраснахме големки и моят баша се разболя и почина. И след това големия ми брат се ожени долу в селото. Като се ожени той, ожени се и втория ми брат.

И останахме двечки.И мойта майка като остана, дойде тука във Велинград и се ожени. И като се ожени тука и нас доведе. И нас доведе вече тука и я пораснах големка. И мойта майка изгледа тука четри деца - завари две. И аз вече станах големка - момица. И ходехме да работим. Имаше навремето оранжерии - краставици, чушки, домати. Отглеждахме - копахме там и отглеждахме. И като станах вече мома, голема и се ожених тук. И като се ожених, тука заварих едно момиченце сираче - майка му починала, младо. И го оставила на четири годинки. И аз го изгледах.

И като родих голямата ми дъщеря, и втора дъщеря, и след това родих дайко (чичо) ти, и след това Малинка, най-малката, Малинка. И раснаха, учиха, изучиха. И голямата стана акушерка, втората стана учителка, другата стана аптекарка, а него мачихме го, и дедото, и директоро, да дойде тука - и не иска. И го настанихме в “Георги Димитров” да работи. И колко работи в заводо - не знам. И отиде войник. И изслужи и пак отиде там. И работи колко поработи и много шумно - не е за него. И се намести на друга работа - взе да работи по парнàта, да пуска парно. И завърши вече парното, и отиде да работи в съвето, и там работи вече 10 години. И сега работи си там.

И сега сѐ се изжениха. И голямата ми дъщеря се ожени. Тя отиде да работи като акушерка. И работи там и се харесаа със зете. И колко вече... три месеца и се ожениха. И той дойде тука да си я иска, да си я иска от нас. И се ожени тя в Дорково. Живеха там колко живеха и роди. Роди момчето и след това роди момиченце. И дойдоха тука и си направиха къща във Велинград. И ние много им помагаме - с дръвета, с колко можем, с хора, моя мъж много им помагаше, колко можеше. И си направиха тука къща във Велинград. И живеят си тука. Момчето завърши в Съюза, а сега работи в банка при компютрите, а момичето завърши в Смолян за учителка и сега работи в хубаво училище. И сега продължи да си учи като студентка в Пловдив. Ходи на занятия вече там, на английски. И така, и това е за них. Това е за тех. И Малинка вече, тя завърши в Стара Загора, като ветеренарен техник. И завърши вече, и си дойде тука. И я пращая по гората, по стока, и тя не я хареса, и не я хареса и дойде при мене и вика: “*Майко, това не е за мене*”. И подаде за Пловдив и я приеха там за аптекарка. Приеха я. И дойде после тука да работи. Работи в Ракитово 3 години и като минаха трите години, премести си се тука във Велинград и си работи тука, и се харесаха с момчето, и се ожени за него... Я си ѝ давах, ами като си се харесаха и си се ожени, ама се си много хубаво живееа и си нема нищо (става въпрос за дете). Това ѝ е и мъката. И така. И се са си

добре, всички са добре.

Да ти кажа за Съби, оти не се ожени. Имаше си кандидатки и сега си има, все го търсят - по телефона, ама той не иска. И Мерка и тя. Тя имаше много кандидати. Като завърши в Смолян, имаше си кандидат там. И идеше вече време да се вземат, и какво стана? Тя в Смолян не ѝ хареса. Като си дойде във Велинград и си ѝ хареса във Велинград. И не щя в Смолян, *"Не искам, не искам!"*, и се отказа. Отказа се от него. Имаше и други момчета. То доожда момчето, доожда, сека събота и неделя. И като се отказа тя от него, и момчето си се ожени. И тетка ти - един дойде иска я, друг дойде иска я, и я нищо. Викам - който искаш. Тога не сте в Смолян. И сега учителка. Беше учителка в Сърница - работи две години, и в Грашево работи две години, и в Школата работи 23 години, работи. И като го закриха, тогава вече почна учителка в Костендово. И след това дадоха ѝ апартамент, като работеше в Школата, и ѝ дадоха апартамент и сега си има апартамент - хубаво, подредено, това само, че не е омъжена. И сега да си намери, ама не иска. Има кандидати, ама не иска - вече им е живота на младите така, труден; вече така е живота, и на тия години - не иска.

И ми е мъка, че съм майка, иска ми се, да си създаде дом, да си се оженат, деца. Майка... Съби беше мъничък, ѐ така игра навънка. Тука едно момче хвърлило камък и тука го ударило в главичката. Леле - майко-о, цело кръве. И аз не ида да се карам, ми то деца; немой да ида да се карам. И дойде тука вече и завързахме го и така замина... Зерка ми помагаше, оти тя е най-голяма и не учи. Тя като малка, тя ги куткаше (приласкаваше) децата. Я като ида навънка, тя ша ги изкъпе, ша ги води на чешмата, ша им сготви. Веднъж сварила фасул и го забравила. И отишла при мойта майка: *"Бабе, я изгорех фасула"*. - *"Е-е бабе, нема нищо, че е изгорел, изхвърли го, яз ше ти дам друг"*. Дошла тука, оправила, сварила, ние веке дойдохме всички, ядохме. Тенжерата черна, ама я нищо не рекох... И като ме гледа, че месувам (меся) питки, тетка ти Зерка вика: “*Майко и я ша тура да меса”*. И ние отидохме навънка. Па турила в печката да се пече; та държала, държала, държала, ама камък. И ние вече си идеме: *"Майко, виж какво направих"*. - *"Нема нищо, това е нищо, ти да се учиш, това нема да те плаши"*. И вече като стана ТКЗС, взимаха воловете, нивите. Имахме си нивици тука покрай града, в полето. И взимаха вече всичко - и имото, и ливадите, и воловето. Искаха да ме запишат в съвета тютюн да гледам: "*Ела тука един декар ша ти запишеме”*. Ама с тия деца къде, на кой ша ги остава, да си ги гледам, а не на улицата. И те вече ме мъчиха така и ме отписаха. И моя мъж вече отиде да работи в “Георги Димитров” - в заводо. И там работи...

Кат дете помна имахме место извън града. Отидохме да правиме тухли, защото ни беше стара къщата. И да си направиме... и вече аз отидох там и сложих люлка. Е-е така има горичка. И върза люлка да се люлее. Работим веке, правим тухлите. И викам: "*Чекай да вида детето какво прави"*. И пристигам, и гледам змия на дървото, и лази към цедилката. Лази вече към него... към него лази така. И аз като го видех, като писнах, награбих го и си дойдох вече тука. И на баща му рекох така: *"Никакво ходене вече"*. Я си го вече гледах. Израсте голям. Те други хора отидоха вече да работая там на нас. Колко деца? Гледаме бръшко да правим.

След ТКЗС-то градихме къщата, вече ни беха взели воловете. И като направихме вече къщата и оправихме една стаичка - колкото да влезем. Ѐ, тука ѐ - багаж, вещи, всичко вече нахвърляме, ѐ тука - едно одерче, креватче да спат децата, а ние оттам. И като рекохме вече и горе да оправим, наковахме... и голямата ми дъщеря вече беше момица. Заискаха се с едно момче. Тя беше много хубавка. И те дойдоха да я искат. Ние давахме, но оти не бехме направили и немаше къде да ги посрещнем гостите и баща ѝ вика: *"Да наковеме барем и горе душемето, тогава"*, вика. Па я тогава се разболех нещо. Разболех се, това беше към пролетта. И така вече дъжд вали и баща ѝ ша върви към гората, на работа и ѝ вика: *"Да не си направила нещо, вика, че майка ти е болна, да му правиш сметката"*. А тя се смее. И изпратих го. И се мина що се мина. И тя тука бродираше си нещо, възглавнички си бродираше... И аз ѝ викам: "*Иди на банята да переш*!" На банята ходехме да перем. И тя не иска. И аз толкова време да не я удара, та тогава я ударих. Оти не ще да иде на баня, не ще, а тя си намислила да върви. И викам: *"Щом не щеш да идеш на баня, ше идеш на една комшийка да тъчеш"*.

Китеник да тъче. И тя вика добре. И отиде там, и като отишла там, викнали я оттам дето тъче нейна братовчедка. Я сам си тука, лежа си нищо не знам. Болна сам. И сега майка ти, тя турила картофи в един лиген и отиде на топлата чешма пред нас.

От утринта гледам тетка ти отчаяна, отчаяна. Тя си ги чека, па ги нема. Излезе, влезе, взела едно шише, да го налива с вода. И иде сега с негови приятели. Взима шишето, удрят го по земята, а майка ти търчи към пазарището. Е, тука è. И вика: *"Аз търча пред тях, уплаших се"*. И като запискала, оставила картофите и търчи по них. Търчи по четирите момчета и писка, писка. И тя вългица имало некаде, паднала та се смлела. Иде и ми вика: *"Майко, аба* (кака) *я грабнаха, аба я грабнаха"*. *Я,* вика*, търчех*. Паднала, коленцата ѝ бели. А па я легнах, па поревах, а дедо ти в гората. Той научи по-късно. Някой отишел и му казал. Той харесуваше зета, ама го беше яд, че я искаха по-богати, а той беше по-беден. Той дойде, па я му викам: *"Мустафа, не се ядосвай, убаво е момчето, щом са се харесали. Нема да се ядосваш"*.

Некогашните свадби така. Такова нещо беше.Тя като починала майка ѝ ѝ оставила багаж: голема черга, от тия некогашните, два чаршафа, китеник - един тъкан жълт и един копринен чаршаф, шарен, друга черга я и бех правила. Всичко си взе. Баща ѝ вика: *"Нищо не ѝ чувай* (пази)*, всичко си постилай!"* Ама я не. Нагласихме ѝ го, и го закарахме. Па ние бехме заможни. Имахме... горе ка бехме при оня баща в Абланица, там беше много богато... много. И тука като се ожени и тука. Биволи имахме, овци. И като се зажених, ми викая: *"Не гледай богатството, гледай, вика, да е човек"*.

Като се ожених, много се погаждахме със свекървата. Много. Много се погаждахме. Ама свекър ми беше лош. Не беше хубав човек. Имахме волове... ша тура на воловете ярма - в един яхър беха, и тура и на неговите. И се кара, много се кара. Взима от нашта храна и тура на неговите. От храната взима и тура на неговите... от яслите. И се карахме... А свекървата беше много хубава, много добричка жена... много. А па мъжа ми работеше, работеше, много работеше, ама и пиеше. Пари като носеше... Имахме тогава полѝци в старата къща и такива некогашни тасове, отгоре с капаци, вие не знаете хубави, та наредени. И я сè парите там държех. Децата големки вече, ама не бараха никой... никой. Пиеше, много пиеше. И яз ша ида, ша накупа и той като излезе, ша накупи - та захар, та мармалад, в сандъчета имаше, та така режехме на филии мармалад. И беше много благ *(смее се)*. И като нарежа на децата филии, те като вземат и хайдее. Много купуваше, работеше, ама и много пиеше.

... Я, сине (обръщение към млад човек независимо от пола), сам тука от 50 години и не сам се скарала с никой. И тука с нашите като бех и горе като бех - с никой. Тога бех по маненка, ама не сам се скарала с никой, ама с никой. Само със свекъра къде малко се карахме, оти-оти. Та сам му викала да върви в гробищата, там? Много сам преживела... много. Вече като взеха воловето, тогава си починах. Викам живи и здрави и вече не работех, само си гледах децата и тъках. Правих си на децата чеиз. Един ден не сам ходила на работа. До ден днешен не сам хващала работа... с пет деца.

И вече като дадохме воловето, те искаха да се запиша в ТКЗС - една работна ръка и отидох, това беше пролетта. Отидохме да чистиме ливадите и като рече оня ми ти снег... Простинах и като дойдох на сутринта, отивам рано да пера... Байрам. Това са пет деца малки. И ле-ле, ле-ле, като дойдох от баня, втресе ме. И печка паля, ма ме тресе, ма ме тресе, ше са изгора в печката... брей. Дойде вече свекървата: *"Иди на доктор, иди. Ша те водим на доктор"*. Отидох. Прегледа ме тогава един доктор и вика: *"Да я оставим в болницата"*. Майко, как да остана с тия деца малки, мъжа работи в "Георги Димитров". И изписа ми лекарства и вика: - *"Щом едно легло се освободи, веднага ще обадим"*. И като дойдох на утрето сабаале се рукна (викна) на вратата и вика: *"Доктор Сугарев каза,* вика, *веднага да идеш!"* И веднага. Та три месеца в болница... Та кръвта не може да ми се оправи... от племония, та воден пливрит. Та тетка ти Малинка е маненка... тя мъничка, па другите, па са по-големки, Мила, Зерка и Мерка и тя по-големка.

Ми тогава, сине, немаше ни пазене, немаше ни нищо. Родих си 5-те и дотука. На 35 години ги родих всичките... и четирте. И от тогава и нема вече. Само четирте съм родила... нито аборт, нито нищо, нито пазене, нито аборт, нищо. Така е живота. А от умричката не ме е страх. Не. Ама па като се разболех викам: "*Оле-ле-е, ша умра*!" Тогава ме беше много страх. Когато бех в болницата, оти ми беха мънинки децата и ме беше много

страх. Като бех в болницата и само за децата си мисля. Малинка като дойде и отдолу вика. И една жена младичка вика: *"Пиленцето пак вика! Пиленцето пак вика!"*

И той горкия им баща - картофи, боб, тогава немаше като сега готово. Вика: *"Нема да се притесняваш"*. И всека вечер в болницата... и кюфтета донасяше... всека вечер, за да оздравея. Тогава имаше кюфтета, вътре с кашкавал. Когато родих дайко ти, па ми донася... мерак... цар родих. Захар немаше никъде, ама никъде и къде ходи, немаше го, ама носи половин чувал захар. Носи това що го нема никъде... за син.

С мерак си ме взе. Той доождаше при нас. Той си е пиел, ама пà. И една вечер пак и като видех, бегах и се скрих. Айде де... *Нема да взема тоя пияница*. Па ме искаха много момчета. Само един дето ме искаше, в долната махала им е къщата, само той е жив. И сега като ме види: *"Гюле, какво правиш?"* И я: *"Ами ти какво правиш?"* И той: *"Сещаш ли се за младите години"*. Ми викам му: *"Остарехме"*.

Ич немаме веке нещо такива работи. Та така си думаме. Вика: *"Младите години, какви бехме"*. Викам му: *"Побелехме, остарехме и внучета вече и снахи"*. И той така.

Като си са млади иская, да си се земая, с мерак, оти в живота да си се обичат. Ама я на Малинка не давах...

... Не е имало значение дали си християн или помак. Не... не, че калеко ти е бил християнин та не сам искала, ми оти има дете. Тука изобщо не прави вече впечатление. Оти некоя наша се ожени за наш, па не може да живее. И викат: *"Тая се ожени за българин и виж как живее"*.

Па и тя все с християне ходеше... приятеле, се от тех. Тя с наши - не, докато тетка ти Мерка - тя само с наши. А па дедо ти той едно време не даваше.

Като се ожени майка ти, той работеше в "Георги Димитров". Те му викая: *"Тя е учена,няма да ти вземе тя помак"*. А той: *"А не, дума да не е"*.

И майка ти кога завърши две места има: в Дорково и в Ракитово. И аз викам: *"Ша тръгнеме и двете с майка ти"*. Викам: *"Айде да идем първо в Дорково, па ти къде си харесаш"*. Отидохме вече в Дорково, влезнахме, посрещнаха ни. И там некакви чистеха и ми викат на мене: *"Жената ли е вика дъщерята?"* Викам: *"Не"*. - *"Щом не е жената, тя ще остане тука"*. Викам им: *"Да"*. Да знаеш какво момче си я искаше тука. Тя като се ожени и то се ожени. И тя отиде да си се запише. Викам - *ми щом го харесуваш*. Отиде да се запише и записа се. Дадоха ѝ там вече една стая да си живее там и само в събота и неделя си идваше натука.

И с баща ти се виждали. Па имало и други двамина, па те не смеели да настояват, оти били колеги. И сега баща ти работил извън Дорково и като се прибрал негов братовчед: *"Дойде една акушерка от Велинград, ама е бонбон. Айда,* вика, *ша ида, ша я извикам"*. Едно време така. Той я извикал, тя се познавала вече с тоя човек. И мина що мина и се ожениха. Излезли вече, запознали се и той веки сека събота тука. А ония лапнали си пръста двамата - двама се карая трети печели. И така вече тя го зе: *"Убаво е момчето, майко, кротко"*.

Добре си тука. Един ден той дойде. Ние вече горе живеехме - тука на горния етаж, оправен. И вика: *"Може Фатмето да ви е,* вика, *осведомила, че ние се харесуваме и искаме да се ожениме"*. А тя преди това му рекла: "Хубаво, *вика, да се оженим, ама да си дойдем във Велинград. След време - във Велинград. Други са условията във Велинград. Тука не"*. И като дойде вече, дойде с мотор и си я взе. Те си хубаво живееха, ама майка му хич не ѝ се угажда. Децата - ни Сончето, ни Венелин, не ги е чувала. Дойде от там некоя жена и тя ще Фатмето заръча. *"Енгьо, Фатмето, вика, заръча да идеш децата да пазиш"*. Да ги гледам. Мъжа вика: *"Върви жено, върви децата пази"*. Айда, па я се забера, та ида да ги чувам (грижа се). Оти нема кой... тя е на работа, тя ги остави - иде на работа, а те сами. И Фатмето вика: *"Край. Заедно сме. Ми като ида от работа късно, тя да е сготвила, да ми помогне нещо. Ида от работа, а тя нищо: "Яж, какво найдеш". Еми какво да найда, трябва да си сготвила"*. И така. Те си се отделиха.

А моя мъж много трудолюбив, две-три телета гледаше. Купихме си телета март и цяло лето, и есен си ги заколиме. И буркане и друго си имахме - много. И аз като тръгна натам сложа 3-4 буркана и хайда - те си немаха, па и децата. Ич хубаво не видя от нейната свекърва, а свекъра ѝ - ама човечец, работеше в съвета. И като си дойде, даде на Венелинчо

20 стотинки, тога 20 стотинки беха пари, та иде детето и си купи какво му се яде.

Девера на Зоя харесуваше Малинка, ама я не давах. Двете да си ги издава в един гьол, да не са се кратили момчетата. Майка му и тя не давала.Ама те много се иская. И пратиха Зоя и мъжа ѝ - те му стегая годежа за друга, а той праща за нея, ама тя не искаше. Затова по-късно се и разведе - оти не си я беше зел с мерак...

Моя брат искаше едно момиче, а чичо ѝ не дава, че не е от хубаво семейство, а па момичето много хубаво. Моя брат обичая. И му викая: *"Ако я вземеш, ша та забравиме. Нема да виждаме, нема да се чуваме"*. И не давая, и не давая. И това момиче вика: *"Да даде Аллах като ходи той по гората, дано пушката в сърцето да пукне, та в сърцето. Да го утрепе"*. Кълне го, оти не дава. И той по гората все ходи, все ходи. И като легнал. Като легне човек все - заспи и зеейне и влезла му змия и в него вече навътре, влезла. И той не е усетил. Сега, голема ли е била, малка ли е била, не знам... И той вече като го заяде отвътре, по гората бега и като се успокой така, като легне сигур ѝ иде змията... мъчи го, иска да се убие. Па техните, па штурави са, да скрият пушката в хамбаре, в житото. Да намери пушката и да се застреля. Та го откараха мойте братя в Пазарджик да му направат аутопсия и вътре змия - свила се на клъбо. Верно бе - змия. И си го закопаха там в Пазарджик. И го прокле това момиче, та така иская ле си се млади, да си се вземат.

Бабке, бегай си,
ние ке я лекуваме Анчето...

Милятка, род. 1924 г., земеделка, Разложко

Сирак съм чедо изгледана, сирак... колка съм била, мачята умрела, я съм останала жива. Гледаха ме бащата и нането (баба)... гледаха ме... колка да бех, колка, е таквая бех... Ожени се бащата за една от Палево дере, една улава таквая, стара мома. Дойде тука, взе да ме гони, да ме пѐре (бие)... забремене и на 8 месеца, опади я бащата. Упъди я, не иска да я държи. Не щеше да я изпади, та чичо ми, той ме много уважаваше, та той я изпъди. Вика: *"Ние не сме те довели тук за да те мъзем* (доим) *и стрижем, ние сме те довели да гледаш тоя сирак, па ти си му касала месото"*... И днеска-утре... изпади я бащата към Букларьове... И седе колкото седе бащата... пѝ се ожени. И тя одима две деца, ама тя си ме гледаше, нямаше разлике между нейните и мен. Гледа ме, убаво ме гледа. И оттам колка бех веке, одехме, закачеха ни ергенето. Кой ке те закача, обули сме цървули. Играм на хорото с цървули, престилка съм престелила нещо - сирак. Тая нога вдигнеш да играш, той (цървула) падне оттук, ти па тая вдигнеш, той падне оттук.

Ожених се на 17 години. Ке ида на полето цял ден. Ке идаа бащата и чичото на пазар, я ке хвана воловете - ки ора, цел ден ора с воловете, метам плуго ... И днеска, и утре така... сирачка работа. Па хванах, та се ожених на 17 години. Да бегам от белята, па те ме чекали две бели. Не сме се хич закачали с тоя човек, с други съм се закачала, ама... То ожени ле се човек веки, той запали децата и одима мерак. Хайде, да беше така, ама той заболе, отиде войник, нараждахме четири момиченца, гледахме ги, гледахме, изгледахме ги. Дека и я по полето бех бригадирка, та и частно съм гледала, та и тютюн съм гледала, та и в горското ходех, за да падне неко̀й лев, за да гледам децата. Когато ги изгледахме, те па се разболеха. Разболеха се три, една е останала тука само. Една мома умре на 20 години... Ония и трите одиха, седеха в София, па човеко (съпруг) в Благоевград седе два месеца и половина. Отидох при него и доктороми каза: *"Нема какво да се тормозиш, лек нема, болестта му е в мозъка, ки гледаш децата. Дорде кара така, няма да падне на легло"*. И верно така. Не падна като момечетата, така си умре, на нозете си умре, ама момечетата разкарвахме по София. Не можеха да издържат. Две беха в София, едната в Благоевград. Като отидох там и влезох, били са им били блокади в гръбначните стълбове... Тука на леглата, ама като куче се върти. Те викая за ядене, какво ядене, какво чудо - върти се, плаче.

Мила майко! Суче възглавницата, да умреш бе, да умреш. Плаках там, плаках, дойдох си и една - по една си ги доведохме. Остана малката. *"Ние*, вика, *ке я лекуваме"*.

Като се навърте по 15 души студенти се закачая, тава ле ги интересува. Викаа: *"Бабке, бегай си, ние ке я лекуваме Анчето"*. Тя като е рекла: *"Не искам да ме лекувате, искам да си бегам"*. И като плаче, та така хвъркат сълзите, като звезди се ласкат. Та па дойде един лекар и рече на професоро: *"Слушай, нека го изпратим малко там, те бегаха сестрите му и то му е зор"*. Та си го изписаха вече, докарахме го и рекох - дотука. Не исках веки да го карат там. И кара, колкото кара, то веки така си умре, не лежа много тука, бързо умре, ама ония двете ги гледах по две години. И те... умреха.

Ки е мъчно, как нема да е мъчно. Двете оставиха по три деца. Едната беше женена във Филипово. Остави две момчета и едно момиче. И големото дете ходи на комисия и от комисията дали се уплаши не знам, беше си и болнаво и какво му текна да се обеси. Обеси се и си отиде детето. Кагато умираше дъщеря ми, я съм седнала така и го гледам как му върви душичката... Заплаках така полека. И му излезе душата така.

Нищо весело не съм видела. Все ми е бил тъжен живота. Е така, ако ида в звеното да си правим майтап, да се засмеем, или на сватба да идем. Това ми е било веселбата, или пък с момчета да съм карала любов, да съм се задевала. Ние едно време бехме забулени. Ако се забули некоя под носа викая: *"Тая е уруспия"*. По-рано не беше така... Ние с един се закачехме така, карахме сериозно, нито той се закача с други, нито па я. Той бега войник, я се ожених и нищо не стана. Не сме имали сватба. Я бегах, да бегам към гробето, той беше сирак и я сирак, те беха бедни, ние бехме не богати, па не беха нашите така весели. Свекъра не го заварих, па свекървата беха беднички, абсолютно за сватба не мислеха. Ки слушаш, ки работиш, това е... Гледам да се захванем. Я бех много работна, не съм като сега... Сега наближавам 70 години.

... Па в училището ходехме да учим при един лош учител, безродник беше. Той много ни биеше. Тия дръве край училището сме ги садили ние, тия камене на зидовете сме носили с тарги. Я имам мерак за училище, па не мога да уча - пишувам, чета и седем години учих до четвърто отделение. И тука на съд нещо ходихме, съдията ми вика: *"Бабо, много хубаво се подписваш"*. Викам: *"За тоя подпис съм учила седем години"*. Правиха си майтап с мене. Не ми върveше в училището... Немаше деца да си играме. Ние ходехме с говедата. С говедата караме любов с говедарчетата. Ки пуснеме говедата да паса и ки караме любов с ергенето.

... Я работех в горското.Тръгнахме на работа и гледам джип. Една от жените вика: *"Идаа за теб"*. И като си вървим, спре джипа при нас, излезе Азата и вика: *"Ела да се подпишеш"*. Мъчиха ме, мъчиха, не исках да се подпиша. Накараха ме с насила. Я видех зор веки и се подписах. *"Избери си име"*. Рекох: *"Я си имам име"* - и ние си продължихме, а те са си слагали имена. Беше всичко хубаво, само сгрешиха с имената, иначе сичко работеше, имаше пари, а па сега сичката младеж седи дома. Толко години да живееш с това име и сега на края на живото да ти го сменея. И да ги мразиш дето ни кръстиха - това си е. Те не са виновни. И те са накарани, те си пазят хляба. Немаше преди нищо. Беха добри. Работехме си по полето, немаше мразеш, хубаво си беше.

Отрепана жена съм, окъцана, изтормозена - таквая съм. Да имаш дечица, та да ги немаш, да останеш с едночко, като че ли си го купила. Ние старите гледаме да се ожени на по-богато, да е едночко, те етървите се мразят. Все им говорех. Не ми харесва сега младежта, не ми харесва. Влезох в сладкарницата и като са наседали така един до друг да бех чума щеше да ги удара. Страшна работа. Викам: *"Ей младеж, къде сте тръгнали, не мойте така!?"*, *"Е-е-е,* вика, *вие сте склерозни."* Сега са по-лоши...

Най-много ми вървеше пеенето...
На пеенето бях мераклия.
Исмаил, род.1925 г., земеделец, Разложко

Как съм прекарал живота до днеска? Сега съм 72 години... Останал съм кръгло сираче - на три години без баща, на седем години без майка. Седел съм при деда и при чича. Много трудно. От малко съм заодил чобанче - мизерно, без майка, без баща, дека яло, дека не яло..., дека плакало, дека се радувало, никой не го е било дерт за тебе да те помилюва и да ти помогне. Сирак човек, никой не го уваажава. Тежко ти и горко ти

сирак да ходиш. Клела те майката, прала те, сирак да одиш и често да се жениш, най-лошото на света е - сирак да си. Ходил съм измекярче по чужди хора, мизерувал съм, много голема мизерия. И таман пораснах вече... дойде време за службата... Отидох войник баш в лошите времена. Като отидох войник... германците дойдоха. Германците дойдоха, влезоха в България, влезоха много хубаво, много добре се отнасяха с хората. Минаха тука през нашето село, всичко, което вземат - платея си, ако струва 10 лева, те даваа 30 лева.

Минаха хубаво хората и след това станахме съюз с них. Тръгнахме с них, отидохме в Гърция, 1943 година отидохме в Гърция, германците командвааше, под нихна команда седехме там окупацията. Върнахме се оттам ... Отидохме и като се върнахме оттам стана преврата. Дойде Русия, руснаците дойдоха. Тръгнахме на фронта па с руснаците, против германците... Отидохме там, воювахме, който остана, остана, който се върна - се върна. Я късметлия съм, върнах се от фронта.

Дойдох тука. Почнах да ода па̀ по момите, да си избирам булка. На две-три места съм се опитвал, но не е било късмет, на четвъртото место стана. Земах си булка, заживехме вече, захванахме дом от игла, лъжица, паница, сме захванали дом. И... живота така го карахме - не е много хубаво, не е и лошо, по средата горе-долу. Така живеехме с жената. Живехме с нея 45 години. Тя се разболе... почина... Имаме момче.

Запознахме се с жената на съборите, на сватбите. Горе в нихното село ставаше Гергьовден. Там с малцинството - с циганите, по една седмица правехме Гергьовден. Там ходехме, там се запознахме. И седехме... кажи-речи една година годеници, годеници седехме, не е като сега - вземи и води. След това се зехме. Аз съм сирак, немаше кой да ни направи сватба, нема ни майка - ни баща, без сватба поминах.

... Еми, тя беше момиче, баща ѝ беше магазинер. Тя в магазина е от малка и беше малко по-отворена. И в 1939 година, когато дойде цар Борис от София, за да освещава ж. п. линия тука в Разложкия край, тя го посрещна на Аврамови колиби. Избраха нея като по-отворено момиче и посрещна царя на Аврамови колиби. Там с букет има снимка, как я е хванал царя и се ръкува с нея. Културно момиче беше. Като ученик почнах да уча. Бех така буен и бех мераклия. Най-много ми вървеше пеенето... на пеенето бех мераклия. Учехме четири класа с един учител... и докато той предаде урока на първи клас, та на втори клас, та на трети клас, ние го чекаме и не можем така да се учим като сега. Учителя не може да смогне. Пак горе-долу, така от желание пак сме нещо научили, не е като сега. Тогава беше друго. Даваха право и на ходжа да учим два пъти в седмицата - четвъртък и събота. И след това по едно време дойде от Разлог околийския началник, взе ни книгите и ги изгоре в печката. През 1935 година ни забраниха арабско-турското писмо. Така я излезох през 1935 година до четвърти клас. Не можеше да учим, бедни хора сме, за да идеш в София да учиш, трябва да имаш възможности... До четвърти клас учих. Имах желание да уча. Баща, майка немам - кой ке те учи. И това, което съм научил, е от мое желание. Повечето хора ме уважаваха като сираче, но е имало и пререкания...

... Я бех много весел, веселяк. И като дете на хоро, на песни и като ергенин... Така ми беше много весел живота. Сирак бех, ама където имаше сватба и аз съм на хорото, имахме ли пеене, аз ставах пръв. Имах шест по пеене. В училището, учителят ни пееше: *"Хубава е Драганка, ала майка зла"*... Учителят ни свиреше с цигулка. На тамбура съм свирил, на стари години купих акордеон на детето, но то нема желание и я се поучих на него. Каквато и музика да чуех ми беше любима... Исках да стана и я учител. Като го гледам учителя - харесва ми се и викам: *"Е-и-и, па и я да стана таков"*. Немах възможност. Е, учителя е се с децата, не е със стари хора, все весел живот си кара... работих по строителството, по ж. п. линията. Най-имах мерак в же-пе-то, не си горски да гониш людето, не си полски, там си гледаш работата спокойно.

... За мене целият живот беше от 20 до 30 години. Тия години един младеж изпуснеш ли ги, преспи ли ги, той загубва целия живот. Аз съм залюбил момиче на 16 години и на 17 се взехме. Кажи-речи годините младите ги използвах, както желаех. Когато се сгодихме, два дена не ядох от мерак, от желание. Ходех горе в селото да се срещаме...

Трябва да си добър, да не се караш, да не завиждаш, че някой има повече от теб, все добро исках да правя. Лошото не е нито за тоя, нито за оня свят. Все добро да правиш.

Кой-как срешна - песни, хоро. И ме уважаваха хората, защото съм весел, не съм се намръщил... до обед да те е яд на теб, след обед на цял свят. Весел бях много в живота. Дето да ида секой ше ми услужи с 5-10 лева.

Най-тежкото време преживехме. На фронто не ни беше така тежко, макар че съм тръгнал на смърт, най ми тежеше в живота възродителния въпрос. Два месеца аз съм седял в едно дере. Целата дружина изхванаха, аз останах сам в Балкана.

На фронта немаше омраза, защото това е борба... Те срещу нас - ние срещу них, защото никой не е тръгнал по желание. Войната... като хванеш пленник, нямаш право да го наказваш. Отидохме в Гърция, скараха се германците с италианците, посрещаха ни италианците като сватове в Солун, сетне като ни изпратиха, горките пленници си събуваха обувките, даваха си шинелите за едно хлебче... Ние всички извадихме по едно хлебче и им дадохме, прегладувахме, защото къде е Италия, къде е Гърция. Та не мразех аз противника, защото като знам аз как съм и той е така, никой не е отишъл по желание, всеки е мобилизиран и пази Родината. Но ние с желание пазехме Родината, защото е наша. Че в България, ние сме тука родени, милеем за нея и си я пазехме. Никой не е напуснал фронта. Но после комунистите имаха лошо отношение към нас. Воювахме, после се помири всичко, поживехме така добър живот с них, след това ни направиха за врагове.

... Преди нямаше злодеяния, работехме заедно. Той си е християнин, я мохамеданин... Другарството беше неразделно, независимо, че сме две вери. Но като дойде тая заповед, направиха ни на врагове, макар че сме се борили за тая държава. Мразя само ония, които беха тръгнали подир нас. Имаше хора, на които им тежеше, ама нямаше какво да праваа, вардеха се и те, макар че са християни... Даже, когато чекахме германците, за да ги видим, викаме си - кой знае какви хора са. *"Те са зверове, воюваа"*, но не е било така. Влезоха в България, не смееше да докоснат човек. Влезааше в селото, ние ги навъртиме децата, те се смеят с нас, защото не знаем езика. Едни бели, чисти, убави така...

... Готов съм да се жертвам, ако имам едно парче хляб да го раздела с некой беден, защото и той е човек. Защо да мразиш човека? Се радват децата нагоре-надолу, да работят... Това ни е... да нема лоши години, слушаме наоколо какво стана. Най-важното да сме си мирни и... ние сме тука... и си живееме заедно българи, и мохамеданье, си живеем като братя. Е тука има села... много приятели, живееме си с щерката като хора си живееме добри. Сега си имаме джамия, свобода, който иска - иде, пък който не иска - не

Тогава България беше във война
и нищо не излезе от нашето учение...
Ибрахим , род. 1925 г., земеделец, Гоцеделчевско

Роден съм на 18 май 1925 г. Семейството ми беше силно религиозно. Бубайко (татко) беше много начетен чувяк - Юсеин Имамов, познава го цялата околия, оти бяше цял живот имам. Учил е в духовно училище в Солун. Знаеше арабски, турски и болгарски. А найка (майка) Айше Имамова бяше много скромна женица, бедничка, а ма много добра и много си миловаше децата, ама умря много млада на 46 години. Я бях тогава войник. Като малешки живеехме в една коща 25 чувяка и си бяхме вечно гладни, оти немаше ляб и ядене и децата се бъхтяхме (биехме) за корица хляб. Бяхме голички и босички, немахме си папучки, барем един чифт. Ей сетне вейке като ергенче найка ми купи адин чифт гуменички да си имам за Байрям. Помна кога върввяхме в градо (Г. Делчев) понякога върввяхме с мулетата, ама най-често пеша, 25 км и винаги боси - нема зиме, нема ляте. Помне кога пасях овцето и козите и пà бос.

В 1941 година се разделихме голямото семейство и всички си имахме по адна коцица и там си живяехме. В сощата година адин ден бубайку ме упрати да карам тор на градината с волската каруца. Като излязах от село чух такова брамчане над главота ми и са уплаших. Кога какво да вида - в небото цяла ескадрила самолете идяха от

Гроцко и утидява ка София. Вечерта като са прибрах, чухме по радиото че са бомбандирали София и Букурещ.

... В 1942 година бубайко ма откара в Пловдив. Понеже той беше много начетен чувяк, искаше да са изучим и я да стана имам като него. Затова ма пусна там в Пловдив да завършам прогимназия, оти в село учехме само до 4 отделение. Там много често имаше бомбандировки и ние са криехме по водопроводните тръби по улиците. Тогава Балгария беше във война и нищо не излязе от нашето учене. А па беднотия, беднотия, немаше ляб да едем. И сигя като гльодам май па сме стигнали дотам. Толко години нема управия в нашта държава. Айде пà ние си сме изживяли животеца, ами за вас младите ми е жал, че трябва да изтърпите всичко дето ние видехме.

... В 1944 година имаше само роти войски, като дойдоха от Гърция - Беломорието, минава през района, и една част от тях устанава в селото. Тогава па я са ожених за Шукра Асанова и на сватбата дойдава всички войници, без да ги каня. Тогава като почнава да стрелят с пушките изпукава над хиляда патрона по старите кощи, още има дупки. Иначе тук по нашия край нямаше война, всичко беше мирно и тихо...

В казармата отидах пролетта на 1946 г. в Брегови полк на гр. Бургас - изкарах служба 22 мясеца. Оттам си спомнем голямите оръдия *Круп* и *Шнайдер*. И си играехме с тях, по-слабите войничета ги провирахме през цевто.

В 1948 г., като буден младеж, когато си дойдох от казармата ме избраха за председател на ДСНМ (Димитровски съюз на народната младеж). Доброволно всички младежи от село залесявавме голите баире на землището с иглолистни дървчета, борчета, ели. Тей гори, дето са сега голями в цялото землище, са засяти от нас. Дотук хубаво, ама в 1949 г. власта много затьогна работите с религията. Ни даваха на бобайко да събира народа в джамията, да празнуваме Байряма. И на него му дотьогна и решихме да бягаме цялата фамилия Имамови зад граница. Да идим в друга държава. Вечерта на 12 март 1949 гудина - натварихме багажа на мулета и магарета, запасихме са с хляб, оставихме си кощите, животните и нивите и тръгнахме за гръцката граница. Хубаво, ама местното разузнаване ни усети рано и предупредили граничните войски. Когато ние пристигнахме там, войниците ни чакаха, почнава да стрелят, двама младежи на 17 години и две деца раниха. Сетне ги нахвърлиха на камиьона и ги откарава в Г. Делчевската милиция. Там ги бавтяха (биха), разпитвава ги за шпионство и накрая ги освободиха. Жените и децата ги пуснаха, а другите ги опратиха в затвора - бяха политически затворници.

1957 година си спомнем кога са създаде ТКЗС-то. Тогава ма избраха за бригадир на една бригада. Спомням си за трудностите, кога одържавявахме животните и земьота на селянето. Първите години беше много трудно и хората не щяха да работят. Ама сетне 1958-59 година - кооператорите се примириха с това положение и започна усилена работа по блоковете и строителството. Тогава с помощта на държавата и кооперативния труд прекаравме 7 км напоителен канал от близката р. Бистрица, която иде през Балкана и са влива в р. Места. Следващите години се изградиха голями водоеми и се подобри труда на селянето. Спомням си първото плащане, някои кооператори с конете взимаха парите с торби. Хубаво беше!

Спомням си 1962 година... вейке бях на 37 години. Дотогава беше голяма свобода на етническите групи, по-точно на турците и циганите, а и на българите мохамедани от Гоцеделчевския край, голяма свобода в религията. По радиото слушахме различни народни песни, и турски, и цигански песни. Хубаво ама след 1962 година беше замислен дълбоко и тайно възродителния процес. Спомнем си какво чудо беше тогава. Отначало упражниха голям натиск и насилие върху учениците и студентите. Който не си смени името, няма да учи и да работи, а след това и върху държавните служители.

През 1972 година, тогавашната власт прецени, че с един замах може да съумее да прокара възродителния процес и решава с твърда ръка разрешаването на конфликта. Една вечер пристигнаха и оградиха селото. Измокнуваха ги от кощите един по един и ги карали доброволно, сами да се откажат от собсвените си имена. Беше много трудно, на народа му отрязава крилата. Нито ни се работеше, нито ни се живееше. Много младежи останаха безработни, много...

През това време са родиха 4 деца - Юсеин, Сабри, Зикра и Зейнуда. Имаше много

радости и ма разядаваха. Ама слава на Аллах че израстаха здрави, изпожениха се, изродиха много деца, всички са учени и завършени, всички с висше образование. С бабата работихме и помагахме и сега помагаме колкото можем. Ама стари сме вейке и не можим.

Помна 1990 г. - демократичната революция и връщането на мюсюлманските имена, обичаи и нрави. Участвах в митинги и протести. Тогава народа се почуства свободен и радостен, тогава си направихме и празника на селото 29 декември - Куртулуш байрям. Да, ама стана много трудно, много скъп живота, лошо. Сега 1996 - 97 г. посрещаме с ново затруднение и страх за по-нататак, вместо демокрация и радост - мизерия и страдание. Задоволяваме се само с насъщния, праз и това, което се произведе от нивички, градини. Сега е трудно не само за нас, помаците, а за целия наш народ...

Слушай сега, има много интересна теория за това нас помаците... Когато Турската империя идва от Балканите, намира едно ислямизирано население. Поради това явление турската армия взема младежта на редовно обучение в империята. Нашата религия я има преди турското робство. Българомохамеданите са едно от най-старите племена на Балканите, те произлизат от траките. Историческите години не ги са прекършили нито хуните и татарите от североизток, нито Византийската империя, нито турската империя. Идването на българите и на турците на Балканите са заварили ислямизирано население - вероятно религията е дошла по време на арабските нашествия по южното крило на Балканите. Като превземат Константинополис и втората крепост на Византия - Солун, преминавайки по южното крило на Тракия, Родопите и Македония се озовават на Адриатическото крайбрежие. Една част са приели исляма, а друга част доброволно отхвърлят исляма.

И аз крадам със очите занаят,
и като идвам вкъщи и приложа
в практиката,
всичко излезе сполучливо...
Ахмед, род. 1929 г., работник, Гоцеделчевско

Ами роден съм в махалата горе през 1929 година. Моя баща е дошъл от Гърция през 1918 година, майка ми е била вдовица и се е оженил за нея. Добре, ама той е бил беден, само с едни дрехи е дошъл от Гърция и по едно време като дете аз се много срамувах, че сме бедни. По-нататък дойде време да тръгна на училище. Училището беше на 3 км далеко и през една река се минаваше и след това в махаличка Крушата. Ходих една година на училище, взимах хубава диплома с 6, обаче следващата година се поболях, 2-3 месеца лежах и всичко, което бях научил в първи клас бех го забравил от болестта.

И по-нататък се наложи да не идам нито един ден на училище. Добре ама се наложи като дете с бубà (татко) да ходим на Каратепе, една местност, да караме дървен материал, с едни волчета... Колата ни беше слабичка, дървена, изпочупена, жиглите на хамота бяха дървени. Нямахме юларе и хватахме с въжета за рогата и ги връзвахме и така ги водехме, където трябваше да се водят. По-късно, като пораснах, станах вече да се чуствам като ергенче и като минавах Сърница и през кв. Петелци, понеже носехме скъсани дрехи и буба, и аз, и се срамувах и от момичетата, и от стари хора, и от стари жени. И от млади, и от стари се срамувах. И някъде си криех очите все едно да не ме виждат, въпреки че съм десетина-годишна възраст.

След това дойде време да стана като ергенин. Нашата махличка беше 11семейства, едни бяха роднини на моята майка, баща ми нямаше роднини, защото беше дошъл от Гърция като емигрант, но майка ми имаше някакви роднини - един дайчо (вуйчо), но той беше много студен и много ме мразеше. Нямаше къде да се опра. Тогава по това време взех да ходям на седянки по Сърница, обаче така природата беше ме като че ли дарила много добре да говорям и като идех на седянка говорях като че ли оратор, като че ли имам висше образование за оратор. И момичетата ме гледаха, искаха да ма слу-

шат, ама не искаха да любуват с мене, защото съм от махаличка, малко селце и сиромашко чедо. А като гледам, сега те любуват с богатите момчета, а богатите момчета по-хубави не са, по-калпави са, по-пухави, не могат добре да говорят, не могат изразително, ама нали са от богати семейства, нали си са от Сърница, момичетата на тях са лепят. Дойде време взех, свикнах да пеям общоселски Сърнишки и Доспатски песни. И като идех на седянка, момичетата като рекат да пеят - един път те кажат един припев, един път я. И като гледам, че мене ме подценяват не мога да се страя (въздържа) и се разчувствам, и като кажа един припев и се обърна назад, и спусна един път сълзите. Те докато кажат припева, я си избриша сълзите и се обърна пак към обществото, към хората на седянката. Не можаха да ме разберат че пея и плача.

През това време настъпиха едни гладни години - 1941 година, когато влезна Германия в Гърция и подари тая земя на България. Всичко стана дифицитно, а я съм вече ергенин. Буба ми купи едни панталони от чиста вълна домашна, от домашен плат, ама висок човек ги я носил може би 2 метра и са били скроени брич. И някой ги е продал на циганите и моя бубайко ги е купил от циганите и ги отрязахме до колената и остана тоя брич просто като за артист шалваре. И понеже долу широки, дето са отрязани до колената, та аз не мога плътно да ги притисна до мойте крака и от ходенето, като се въртят, та беха ми тука притрили джуглите, кръв леяха от търкането и вървях просто като артист. Като минех някъде, от сиромашията срам, срам, навеждах очите никой да не гледам и като че ли и аз като не ги гледам и мислям, че и те не ма виждат. Толко мъки...

След туй, по едно време буба попадна в затвора. Първо отиде в Гоцеделчевския затвор, наложи се сега аз съм вече 14-15 годишен, като се задяна с по два хляба, по 2 килограма от чист ръж, турат ми малко извара, турат ми бельо, едни гаще, една риза да се преоблече. Като се задена от махалата през планината Чарджик, Долно Дряново, Дъбница, хайде в Гоце Делчев. Ида в Гоце Делчев, ама нямам пари да спя в хотел, спя на улицата. Там на река Места имаше един мост, като минехме моста имаше една горичка от акация, там спях без никаква черга лятно време. Сутринта станях, идех в затвора, дадях хляб на буба, направехме свиждането в затвора и пà се върна пеша, 50 км беше, пак си дойдех в махаличка Орлино.

Дойде време да ходя по-сериозно по любов, и знаех да говорем, ама всички ме отбягваха, защото съм сиромах и съм от друга махаличка, както казах. След туй заминах в казармата. Когато влезнах беше 18 месеца, а се увиличи три пъти се увеличава казармата и стана три години. След туй целия живот съм бил нащастник. Отидохме с един войник от София, Бъчваров се казваше, нощен ход в поделение Варна 2700. Видяхме една копа сено и легнахме и сме заспали. Откриха ни че спим, като нощен ход, съди ме военен съд и четири месеца ми даде присъда в дисципа да ида. Отидох в село Кехлибарево, чукахме чакъл, спахме като трудоваци в една фабрика макаронева, дето някой правил макарони - чорбаджия преди Девети IX. След туй ни натовариха от гара Дебелец, Търновско, откараха ни в село Узунджово край Димитровград. Спяхме в едни палатки, отгоре керемиди без никакъв хастар, отдолу чист картъл. Спях облечен плътно с кожухчето, с шинела, с обувките в леглото, защото такава беше студ. Имахме печки от варел, имахме дърва и там, дето копаехме кариера, вадехме камъни да строят в Димитровград, та където копахме, излизаха корени от дъбчета, събирахме ги и вечер си палехме огън.

Ама тоя суров дъб, докато го разгориш... няма борина, няма нафта да туриш, чисто и просто такава мизерия в дисципа... та там един полудя. Стефан се казваше и закараха го в лудницата и не знам какво стана. Изкарах казармата и по едно време се уволних последан от моя набор, защото четири месеца ги дослужвах.

Върнах се и се залюбих с една мома, която ми стана покойната другарка в живота. Ама как да ти кажа, баща ѝ не я давал, че съм бил попявал, а не знае че от мъка пея, че съм попивал ракия, па не мисли, че пак от мъка пия. Ама яз немам лев в джоба. Толко въшки имахме, когато бях млад... така, като се хванех да се почеша по яката, поне по двечки си хватах в ръката, разбираш ли... Някой път на седянка те лазят, лазят, по челото...Като усетя, обърна са на другата страна да не виждат, че съм чалнал нещо, падат на земята, такива въшки ме са яли. И по едно време тя са влюби в мене, а майка

и баща ѝ не я дават: *"Там няма да ходиш в чуждо село. Нямат възпитание, нямат училище, нямат ходжа.. Това са хора куздумузлара, дето с тях не можиш ни да ядеш, ни да пиеш"*.

Но тя ме обикна и избяга и от майка, и от бубайко с мене. Добре, ама през това време аз исках да си имам жена, искам да създам дом, но пустата сиромашия - нямам за булката нито чорап, нито забрадка, нито някакви дрехи, нито нещо да ѝ подаря. Чисто и просто от майка си дойде с дрехите и докато почнем да събираме дом, с едни и същи дрехи сме живеели две години. По-нататък, дойде време се посъвзехме, нали се обичахме от все сърце, без никаква изневяра. Добре, ама като бях в казармата, като накачи една болест нашето семейство (туберкулоза). Докато се върна от казармата едната сестра - по-голяма Гюлданейка беше починала. По-късно 1954 година брата замина в казармата и аз съм женен, а 1959 година от такава болест умря и мойта майка, и 18 годишно сестриче. Напънахме се и си направихме нова къща. През 1958 година стана ТКЗС - 1959 година аз покрих къщата в махалата. Преди да направя къщата, събрали сме волчета, хубави волове купих от Пловдив, пеша ги докарах, направих нова кола. Млади волове на пет години ги докарах, на седем години бяха, когато ги взеха в ТКЗС. Огриза ни пак ТКЗС-то, пак отново ни окастри, като обръсната глава стана. И нивичките вземаха, и ливадите вземаха, и воловите вземаха, и колата вземаха, и кравите земаха, останахме чисто и просто с две голи ръце да преживяваме, но благодарение на упоритият труд, благодарение, че бях силен, успях. В махалата 1958 година стана ТКЗС -то, 1959 година есента аз покрих къщата. Направих две стаички, другото е незавършено, ама тия две стаички понеже беше собствен дом, аз го смятах като палат.

Живяхме седем години. По едно време дойде "Хидрострой" да пробива водоусилен път - тунел, дето хванаха река Бистричка да иде в язовир "*Доспат.*" Работих 5-6 месеца като бетонджия, подземен работник и аз се разболях от белодробната туберколоза. 1965 година попаднах в ТУП-диспансера във Велинград. Ей когато влязох в болницата, аз мислех че всички стени са олепени с бацили и дори здрав да съм, аз ще дишам тия бацили и сто процентово ще бъда заразен. И по едно време ме видя една медецинска сестра да плача и ми вика: *"Ух, не те ли е срам, мъж да плаче"*? И аз викам: *"Сестро, как няма да плача, аз са разболях от лоша болест ТБЦ, от нея никой не е оцелял. Моите сестри не са оцеляли от същата болест; мойта майка не е оцеляла и аз ще умра и моите дечица ще останат и тричките сирачета. Хората ще ги псуват по пътя, няма кой да им купи обувки, няма кой да им купи дрехи, майката ще остане вдовица, хората ще се подиграват с нея. Как няма да плача?"*

Тая пуста сестра ми даде такъв кураж: *"Ух, ти си болен от едни дребни разсейки, ще се излекуваш сто процента, все едно си болен от една обиковенна хрема"*. Добро, ама аз стоях пет месеца там, лекуваха ме. По същото време коситба мина, жената събрала сенце да си изхраним добичетата като хората и ние. Като се върнах пенсионираха ме по болест - 45 лева пенсия. С 45 лева пенсия петчленно семейство можеш ли да изхраниш? Отново нещасттие... Па почнах да се молям на телковата комисия в Пазарджик, когато ми даваха трета група пенсия - четиридесет и пет лева пенсия, и ми казват на телковото решение имаш право да работиш падар, пазач, портиер. Ама нали не бях партиен член, не можех. Враждаха на такива леки работи от семействата, които имат партийни членове, никой няма да ти даде лека работа на тебе. Отидох и попитах в съвета дали ще ми разрешат да бъда частен занаятчия. Добре, те ми разрешиха, ама аз никакво училище не съм карал за частен занаятчия, чисто и просто само един мерак дето имах.

Мерака ми беше за дърводелски машини, но нали целия живот съм го прекарал със сиромащия, не съм имал пари да купя нищо. Дадоха ми разрешително от съвета да упражнявам частен занаячия - дърводелство. Отидох и се молих на един бай Игнати Белоухов във Велинград. Той работеше в една леярна дето леяха чугун и той ми отля две колелета за банзик - 80 см диаметър. А оттук желязо винкел, оттам желязо винкел, успях в нашето ДЗС в работилницата, със заварки скалъпихме вече станока на банзика. След това сега банзик имам, ама си нямах електромотор. По едно време един наш комшия ми даде едно електромоторче от 3 киловата, ама няма отзад вентилаторче за охлаждане и аз виках на жената: *"Ами Фатме, тоя човек ми дава електромоторче ами няма винтилаторче отзад"*. Тя ми каза: *"Медо, ми то ако е хубаво, няма на теб*

да го даде, ще го чува на него, я иди походяй по села и градове, можеш да найдеш някъв по-силен и без никакъв косур, за да си вършеш работата".

През това време аз се дигнах, отидох в град София, а наляво, а надясно с питане открих железарски магазин на ул. "Георги Кирков", магазин 8. Когато влязох там и гледам има на склад едни хубави красиви електромотори и викам: *"Продавате ли тия електромотори?" – "Продаваме*, казва, *и на частник, ама магазина е ведомствен и може чрез предприятие да купиш, ама сега е късно, утре ще дойдеш, изтече ни работното време"*.

И аз останах отново пак на улицата, врътнаха ключа и почнаха да се преобличат, почнаха да се парфюмират, да излязат от магазина, от работното място. И аз излизам и тръгвам да питам за хотел, а е зимно време, сняг вали, къде да пренощувам. В който хотел да ида, няма място, обаче една благодушна жена от един хотел ми каза: *"Никъде няма да намериш в София място за пренощуване. Качвай се на първия превоз и отивай в Горна Баня, там има хотел и има винаги места"*.

Както казва тая жена, аз така направих. Заминах в Горна Баня, намерих хотел, имаше места и аз радостен, че през нощта ще има къде да преспа. Обаче пусто, че малко парички нося, мисля, че няма да ми стигнат да си купя електромоторче. Дадоха ми стая с две легла и отивам и лягам на едното, без да вечерам, да не би да ми не стигнат паричките, легнах гладен. Стоях час два, дойде по едно време един колега на другото легло. Влязна и вика: *"Колега, вечерал ли си бе?"* Аз му викам: *"Не съм вечерал и нямам намерение да вечерам, че ми са малко паричките"*. Ама той ми вика: *"Айде, айде ще влезнем нещичко ще хапнем"*. Когато слязах долу в ресторанта на хотела, гледам от нашта Сърница, главния счетводител на ДЗС, с. Сърница – един Папанов, роден в с. Ковачевица. Аз го познавам, ама той не ме познава. Отидох на тяхната маса и му са обадих какъв съм и що съм, и той беше с чужда невеста, и се уплаши от мене. Аз му викам, че съм честен човек и няма да му направя никога мръсно, обясних му защо съм дошъл в София и го питах ако може да си ме закарат с тяхния превоз до Сърница. Той ми каза: *"Утре ние имаме работа в Министерство на земеделието, сабале в 8 часа трябва да си там и ще питаш директора Кафеджиев дали ще разреши да ти товарим електромоторчето до Сърница"*.

И аз от напрежение в 7 часа отивам и клеча пред Министерството на земеделието и по едно време към 8 и 15 мин. се появи Кафеджиев, попитах го да ли може да ме закарат до Сърница, и той ми каза: *"Почакай сега ще дойде Альошата с джипа и идете с него да натоварите електромотора и ни чакайте тук, ние като свършим, ще си вървим"*. Дойде шофьора и отидохме с него, казваше се Али Осман, да купим електромоторчето. То беше 140 лева тогавашни пари, навряхме го с едно желязо с Али и го отнесохме в джипката. Отидохме пред Министерството на земеделието и изчакахме да излезне директора Кафеджиев и главния счетводител и си тръгнахме.

Това е бил единствения късмет в моя живот, това ми е било първия и последен път. Нещастен съм бил винаги... Стигнахме във Велинград и директора ми вика: *"Таковата Караахмед, ние ще се отбиваме малко из сортови семена, пък ти можеш да си идеш с рейса, а шофьора ще ти докара на двора електромоторчето"*. Та такова щастие за пръв път, моторчето го купих от София от магазина, до нас до двора с джипката дойде, толкова хаерлия излезе това моторче. Сега моторче имам, но си нямам рендосвачка. Като минавах покрай дърводелските работилници, като чуех че бръмчи рендосвачка, ще ми се да се спра 5 минути да послушам тоя меден звук, така ми беше на сърцето да го слушам, голям мерак имах. Сега не знам как се лепат ленти, не знам как се точат ленти, не знам как се турат чапраз, ама ида в някоя работилница, следам кое как прави майстора и аз крадам с очите занаят и като идам в къщи и го приложа в практиката, всичко излезе сполучливо. Така съм се научил да работя дърводелски занаят.

И тъкмо вече се посъвзех, дойде време децата поизучих. Който му се учеше, отидоха поизслужиха казармата, потръгна ми напред... Спечелих някой лев и купих по едно време лека кола Жигула. Добре ами като се разболя жената 4-5 години, та и в София в болницата, та и в Радунци в болницата, та и в Пазарджик в болницата. Когато я закарах в София, за да ѝ открият болестта, приложиха и биопсия, и пункция. Аз не ги разбирах тия проби и тия иследвания, но имената им помня. След лечението навсякъде и по едно

време и излязоха едни лунички и по бедрата, и по лицето, и навсякъде. И по едно време я хвана такава болест мойта Фатма, че като се пипнеше за косата все едно сложена коса, все едно не е расла, цели хватки отскубваше като хванеше с ръката. И така ѝ окапа косата, че стана като мъж плешива и накрая чухме, че за кожна болест имало хубава вода в Брацигово. Отидохме в Брацигово и там тя получи висока температура 41 градуса, защото водата беше хладка и тя се къпеше. Върнахме се в с. Сърница, от Сърница се наложи отново да идем във Велинград в болницата. Стоя на болницата 4-5 дена и на 11 ноември 1978 година сутринта, беше мюсюлмански празник - Курбан байрям, тя почина. Точно когато хората излизат от джамията след празничния намаз, мойта Фатма даваше душа. Колеха хората курбан и тѐ тогава се помина мойта Фатма и на втория ден от Байряма ѝ направихме погребението. Останах самичък и от тая дата до днес направих 18 години. Добре, ама през това време като останах самичек, големия син започна да строи къща и колкото имах сили помагах и с банзик, помагах и със зидане, помагах и с мазане, и с дограма правене, с греди сечене.

Принесе се голямото момче в новата къща, малкия син и той реши да строи, не можаха да се погодят за старата къща, хайде сега и на него да помагам. Ами съм самичак и не мога сам да живея, благодарение, че ми се случи хубава малката снаха, та ме пере като собствен баща, та ме кърпи като собствен баща. И аз работя колко мога, колкото ми позволяват сили. Направихме къщата и на малкия син. Той ходеше на работа в Кремиковци -15 дена, па нали ти казвам че съм нещастник, той иде на работа 15 дена и дойде коситба. Вместо когато е сенокос да си е тука, той е на работа човека, а пък Аллах му даде четири женски деца, няма кой да му помогне. Хайде пак да косим, хайде пак да събираме, и вече остарях бял ден не видях, вечно съм напънат и вечно измъчен, а преди девет години отново пак заболях.

Чувствах, че нещо се задъхвам и отидох във Велинград на преглед и там по спешност пуснаха линейка да ме откарат в Пазарджик. Закара ме шоьора на линейката в гр. Пазарджик и ме остави отвънка на едно канапе пред кабинета на докторите. Гледам две млади жени, водят една баба и излезе една медицинска сестра и ме помоли, че аз съм изглеждал по-добре, по-здрав от тая баба, да ме прередат, да прегледат бабата. Добре, ама аз не са чувствах добре, само дето ми беше малко въздуха, като риба на сухо. Пуснах бабата да се прегледа преди мен. Прегледа се бабата и си отиде и когато мен ми направиха преглед, казаха: *"Ле-ле и вие сте много по-болен от тази баба!"* и веднага по спешност в 10.00 часа през нощта ме откараха в операционната. Тука на второто ребро ме цепнаха, ама съм весел. Мъки съм прекарал много и вече знам, че хубав ден няма и смъртта няма да ми е хубава и си правя майтап с лекарите, когато ме карат към операционната. Те ме питат: *"Страхуваш ли се сега?"* Аз им отговарям: *"Не аз съм се нарекъл дядо Патилан, че цял живот с мъки и сега да видя, че червата ми се влачат, ще кажа, че са найлонови маркучи, че не са моите черва!"* И по едно време като ме упоиха и работиха ме, ама какво ме работиха и ми казват: *"Как се чувстваш?"* И аз му викам: *"Чувствам се докторе все едно съм пил две ракии"*. Тогава сам се изместих от количката, дето ме беха карали от операционната маса. Туриха ми един маркуч, ама го прекъснаха на две, за да не влиза нещо във въздоха. Откараха си ме на петия етаж с асансьор и събалето рано ме вкараха в едно отделение *"Кърит"*. Като ме включиха в една машина три денонощия ме помпаха и на третия ден ме вдигнаха и ме откараха на един ей... такъв объл телевизор *Видеозон* ли му казват не знам, казаха ми, че съм добре и ме изписаха.

Добре ама снахата сама жена в къщи, сина на работа, тя с дребни дечица, работеше като килимарка в "Персийски килими" с. Сърница, отиде и взема отпуска и си мисли, че щом са го изписали свекъра толко бързо, пък толко спешно го откараха в Пазарджик, той сигурно ще умре. *"Я чакай да взема отпуската, та да си го чувам. Ако умре да не ни се смеят, че е умрял, без да има кой водица да му даде"*. И кара отпуската и пак по едно време са съвзех и оздравях и до днеска работам, макар че вече съм старичък и ръцете са се наработили, и краката са се находили, и очите са се нагледали, без сили останах, бавно се движам, бавно работя вече, за никъде ме няма и съм истински Патилан и бял ден не съм видял!

Той е мъж, ама не може да насева
така, като мене...
Зейнепа, род.1932 г., земеделка, Гоцеделчевско

Яз какво съм преживяла. Мойта... в света я няма никъде. Какво си спомням?... Помня едно говедо, като го водехме да го учим да оре. Като ше ме нарами с роговете, ей там, ше ме фърли. Баща ми: *"Айде пак!"* На две годинки беше и го учехме да оре и да поодя. То кат се разяри, оти беше яко и така като рече с главата ше ме фърли ей тамка на. Хайде пак, пак ше го почна. Бобайко отзад с остена удри да не ме боде, па то, яко боде.

Спала съм на *"Света Марина"*. Орали сме... спала съм сам-самичка в колибата, сам-самичка. Може на 7 години да съм била, де да знам, зорля (трудно) помня. Помня това, че съм спала самичка и един дедо Митър имаше. Той беше изтатък, имаше едно дере. Той туко ша порука (повика): *"Комшийку-у, спиш ли?"* Па я думам: *"Ич спя"*. *"Дойде ли брата ти?"* Думам: *"Нема го, нема го"*. - *"Я съм тук, немой да те е страх"*. Думам: *"Не ме е страх"*. Па я плачам, сам-самичка, тъмно, среднощ. Брата беше там и дума: *"Я ша ида до нейде и ша дойда"*. Па той да си иде в старото село и я го чакам да си дойде и си дойде сутринта, вейки (вече), ей коги се съмна. Цяла нощ самичка и дедо Митър па ша почука или я ша му се обадя: *"Дедо Митър - тука ли си?"* - *"Тука съм, тука... а"*.

Па и воловето са там и куче има там. В колибата сьоднала съм на сено ли, вейки на слама ли... Ние там редовно си спехме. Бащата - той си отиде, пà с брата ша спиш там. Бащата си отиде да донесе хлеб, ядене да донесе. Па ние с брат ша спим. Той, бащата знае, че сме с брат ми. Хубаво, ама брат ми имаше годеница. Той каза: *"Я ша ида и сега ша дойда. Ти спи, я съм тук"*. Той отиде и са не върна. Я цял нощ седа, а дедо Митър се обади изтатък, от време на време.

На другия ден, ореш, ходиш... Те орат отзад, а ти водиш воловято отпред, да не бегат воловете. Ходиш отпред, а бащата и брата одева. А сутринта брата си дойде и дума: *"Само да ме кажеш, ша та утрепа"*. А пък я му думам: *"А па ти, оти така ме остави, сам самичка?"* Лъжи ме, че е бил на копмания. Той в старото село си е бил, при годеницата си е бил. И дойде бащата и той само така ми дума: *"Само да кажеш, само да кажеш!"* И я не казах тогава, а след време казах на бащата. Думам: *"Нема да спя вейке тук"*. А той дума: *"Как така самичка те остави?"* Я думам: *"Я самичка ма остави, питай дядо Митър. Цяла нощ седех, нея вечер самичка. Вървиш си ти дома и я ша си дойда!"* Той пита брата и той дума: *"Ложи, ложи тоя маймун, ложи тоя маймун"*.

Баща ми и майка ми бяха много добри хора, беха... беше баща ми, много добър. Шест деца са ни изгледали. Бащата и майка ми живееха такъв живот, който никой не го е живял. Той, нито ѝ се кара на майка, нито нещо я така на висок тон, никогаж, никогаж... Я ги не чух да са скарат, нещо да се смъмрят, или да я напсува... Не, никогаж в живота.

Я и се ожених, после ожената там седех - повърната бях... седях, бащата никогаж и на нас висок тон не даде... И лобут (бой) никогаж. Само ме бъвта еднъж. Тя ма удари. Заради кака ме е ударила. Така ми се струва, че за ней ма удари, оти беше мънечка и я съм я бавила и ме очука. А иначе от бащата ни каране, никакви лоши работи от бащата не съм видяла... Нищо и от братята.

Майка все ни учеше да слушаме, да внимаваме, да вървим в правия път, да не кървим пътя... Винаги майка така ни думаше: *"Която жена ти каже нещо, на другата да не го отнесеш. Каже ли ти, помълчи си. Другата като те пита: "Какво ти каза?" - "Нищо не ми каза, наша работа приказвахме"*. Мойта майка най-беше против от теб да отнесеш на другия. И нея всички я уважаваха, имаха я за майка комшиите, оти не казваше ни лошо, ни хубаво. Каквото го имаше тя си го търпеше в нейното сърце.

Оти тя е останала, сам самичка. Моя баща и мойта майка, сам самички, двата са се оженили. Техните са отишли на Турция, заминали братя и сестри и бащи и майки - всички. А баща ми е останал сирак на 2 год., много малък е останал сирак. И те са

останали, двамката и са немали първо деца. Няма кой да иде на лекар да я кара, ни нейде по баби да я кара,... никъде. И една стара жена, комшийка от Плетена, Плетенка се казваше, тя ѝ рекла: *"Хайде, Амиде, хайде да те откарам до село Огняново. Там има една жена, беки нещо стане"*. Откарва я там и майка забременева. Какво я е правила, не помня. Ала правела я нещо, мачкала я нещо и родева.

"*О, ребро*"... то сетне на аго Мимет (средния ѝ брат) реброто, реброто на аго Мимет сетне беше туршила, оти аго е бил с криво ребро. И два вола като станат единия умира. Се един да е, да не са чифт.Откарахме го да го пипа (мъжа ѝ). И я ѝ рекох на тази жена, оти я за мъжо си ода. Дуам: *"Я имам една сестра. Тя има една снаа. Роди едно детенце и след това винаги ги абортира децата"*.

Тя казва: *"Тя има друго детенце и това детенце има криво ребро и ако не му се строши и другото дете ша им умре, а па ако го докарате ша се управи"*.

Я връщам се и казвам така и така на сестрата и още на сетния ден го откарахме. Побара го и дума: - *"Има"*. Познава, тя си познава тая жена. Да си я гледаш, я като мен - млада жена, ама яс си ѝ вярвам на тая жена. От Корница е. Ти ѝ казваш като отиваш и ша ѝ кажеш ...от (защо) идеш, думам: *"Болен ми е мъжо"*, например. *"Как му е името?"* Ша му кажеш името. Сетне пак за снахата. Тя там си погледа, погледа и дума: *"Ша забременее скоро време, няма страшно"*. И забремене.

Тя и за магиите казваше тая жена. Казва: *"Да има може да имаше в къщата и ако имате с нож ги убивате и кръв пускате"*. Я така каза тя, оти я ходих бая пъти, разправяше, че оживяват: *"И с билки да пръскаш умират, ама секогаш не умират"*.

Ся например, я ако дойда, ако дойда във вашата къща, я след нег ше вървя. С ножа като го удара и там ше пусна кръв, ше има кръв. Хубаво, ма не я докарахме жената. Тя ми даде яс да си напръсквам. Думам: Може да се очисти, па де да знам. Сетне ма беше яд, от'не отидох да я закарам, голяма работа като ше я докарам дотук, нали. Ама думам: *"Дай ми билето, дай ми билето!"* И тя ми каза какво да направя и каза: *"Ако виж нещо случайно, видиш животно, го бий. Бий го доде не се загуби, не мой са плашиш. Ако се уплашиш, по-лошо е, не трябва да се уплашиш, трябва да си герой"*, казва.

Хубаво, ама я не видех нищо, не можах да видя. Тя си знае нещо, тя си работи и си знае нещо, па аз какво айда ша видя. Какво ша видя като не знаеш нищо? Та... ѐ такива работи. Я сеех пченица на крак и ръка. А той (мъжът ѝ) е мъж, ама не може да насева така като мене. Казва ти са на едно... ама така бубайко (татко) думаше: *"На една крачка, една ръка пченица, хвърляй, хвърляй, навсякъде едно да излезе"*.

А па и с козите съм ходила, да паза козите, и с волве съм ходила, да паса волве. Имаше и други тогава (деца), нали секой си пасе неговите волве. Децата говедарчетата, като сме на едно място, ша се скараме, че като ша се заделят, ша изгонят волвято. Та ша изгонят и тебе на, при компанията да не си. Децата, те са всички с говедата тогава - голо, босо, няма папуци, няма цървуля. Кои бяха по-богати, имаха цървулки, а па като мен тия - голо, боси. Я боса, си ми се много ходи, я да си хода, да видиш какво си ми се ходи. От тогава... трън... търчиш, вървят ти волвете нейди ша търчиш, не признаваш ни тръни, ни камен, ни нищо...

С козите на цяло село ходи средния брат. Сега ша ги пасе и на обед, я знам къде ша е. И я ша отида там при козите, ша ги чувам, па той ша иде нанейде да работи в жегата. Ша ги остави на мен, там ша седа я, ша си игра, игра и некакви други ша дойдат натам да играем на баира... На всичко играехме - та на чилици ли, та на куцканица ли, на какво ли не. Играехме та на магарета - наведат се, яхат се, рипкаш, хвърляш, рукаш (викаш).

Айша (сестра ѝ), а тя не ще да ходи - ни с крави, ни с волве, ни с кози. Тя повече в къщи е стояла и е шетала. Тя в къщи седеше, лежеше. Рекат ѝ да иде, а тя не ще и се си е такава, мързелива. Я съм за баира родена. Я съм редовно... А тя не ще да ходи, та яз редовно на баира да си седя, ша си седя. Я съм за мъж. Я там да съм - на баира, на дърва. Те ша тръгнат на дърва и яз искам да вървя. Там да съм, при тях, ша работя ли, ша седя ли, само за компания да съм навън... Редовно съм с тях...

В къщи майка ни учеше да плетем, да тъчем, през зимата, ами, то през лятото къде има време...Ами тя майка ми една кошничка имаше на ръката. Тя винаги ѝ беше на ръчицата. Като върви от старото село винаги плете. Тя си имаше на двора един дирек.

На тоя дирек имаше един кукул и се като иде отвънка слага кошницата на куколя. Закача я и си влиза вътре и утре като излезе навън да върви на нивата кошничката пак на ръката и пак почваше да плете. Какво лошо, пък, тя само плете. Ама редовно плетеше майка - на две на четири игли. Чорап, как са плете? Оу, чорап на децата, това шест деца, трябва да ни обуе, кога? И на чужди плетеше... Много плетеше и на чужди, оти бяхме сиромахчета. Които бяха по-чорбаджие имаха вълна. И ся на теб ша изплете 10 чифта чорапи, па за 1 чифт ша дадеш от твойто предено за ней да си изплете на дечицата. И редовно тя плетеше и редовно тя ни научаваше как да замяткаме, как да плетем шарени чорапи. Само тя това не знаеше - да снове, мойта майка, не знаеше да снове. Чужди ѝ сновяха.

Бяхме в една стая, едни черги, лягаш и спиш на редичка всичките деца и майка, и баща ми. Сетне като станаха по-големи, заделиха се... Не се заделиха, ами братята като станаха големи и взеха да се женат, тогава се заделиха братята в други стаи, а другите деца всички на редичка бяхме наредени. Пикливите на една страна... Който се попиква там... знае си мястото. Така беше... По-отстрани... Няма такива работи - пикливите - тук в кишината (края). Всеки си знаеше мястото... Оти я не се попиквах... Кой се попикаваше - там. Така беше... Всеки си знае къде беше. Имахме огнище и софра... Чубрица... и пилета, ядяхме пилета, оти имахме кокошки. Тогава немаше буркани. Тогава ша изсуши майка пиперки, домати през лятото и през зимата се готви от това. Па хубава манджа, па сладка... А сега такава манджа не мога да сготвя никогиж. Каквато манджа съм яла в старото село макар у свекървата, макар у мойта майка, сега я няма. Те ша сложат стари пиперки и домати... нали от лятото изсушени, изсушен праз ще сложат и ще сготвят една манджа да не можеш да се наядеш. Па сега такава не става. Тогава като седнем, колко семейство сме били, яж..., яж...

Двамата братя заедно ми се ожениха. Една вечер се ожени единия брат, на втория вечер и другия брат се ожени... Шест деца сме били... Един брат се ожени, големия брат. Ох, да кажа ли тая пословица... Той тръгна с една друга да иде да подпише граждански. Мойта майка ша прави хляб, нали ша чакаме. Отидоха (младоженците) до акациите и майка ѝ (на булката) търчеше след нея и си я върнаха. Върна си я майка ѝ и мойта майка нещо я опина (секна), и хляба ѝ остана така... Тя като се запука: *"Олелей, синчето ми, ша ми избяга. Той ша мине границата. Тоз срам да му турят"*.

Хляба така си седи и наново пак запали... Еле видя брата си иде. Освободи се майка, та направи си хляба. Дойде и другия брат. Един християнин имаше, дойде и той. Всички коментираха какво да направят. Сега тая си отиде вече. Средния брат, дето почина, дума: *"Я върви у Господеви да закарам Адлейка, беше мома тя* (голямата ми снаха). *Ша закарам Адлейка. Ша я излъжа, че Мисла я рука* (вика) *и ша я закарам"*. Па я думам: *"О-хо, та Адлейка е тук. Адлейка е долу у аба Мисла. - Ти много знаеш!"* Думам: *"Там е бе, Адлейка"*.

Те коментират, яз слушам. И големия брат дума на мъничкия: *"Иди виж, разпитай я"*... Отиде аго Расин и ги я заключил и се върна дома да каже, оти не бяхме близо. Дума: *"Ша ми станеш инна?"* (стринка). Па тя се засмяла... И аго Амил дума: *"Щом е тъй, вър я изкарай, вър ми отключай"*. Ако рачи нещо да се запина, ша я нарамя и ша я донеса у нас. Хубаво, ама той аго отиде нагоре и я гледам. Яз вадя на потона и чувам идат, идат и спряха там вече на чешмата. И тя дума: *"О, ша дойда нататъка! Той се е оженил. Прайте си майтап"*. Слезе нанадолу големия брат и я подбутна нанагоре: *"Хайди, дойди дома!"* И тя как завика... с едно скоцано тюбленчице, като завика и след малко дойде една друга жена: *"Олелей, какво направихте. Оти така избързахте?"*

Брата ми Алил дума: *"Я марш оттук. Махни се оттук"*. Но средния брат като я нарами: *"Марш да те нема!"* и така се ожени големия брат. Тя остана. Тя си остана, па я бех меракле за нея. Когато правеха план, бащата, нали ша се жени сино, питат сега : *"Джейка ли или Адлейка?"*

Само яз исках Адлейка да е, оти много тъчеше. Я думам: *"Я ти я Джейка - нищо не е тя"*, от' си ходех често у тях, близо бяхме. Я думам: *"Тя една не знае да работи... Адлейка ша земете"*. А аго дума: *"Къде ша вземем Адлейка, да ти сере секи ден в устата. Всеки ден ша та бъхта. Тогив ша ти кажа"*. Думам: *"Ако ма бъвта, ша ма бъвта, барем ша ма научи да си тъка"*. Виж яс съм била манинка, ма искам да тъка

пак. И като я върнаха, думам: *"Вижте, на мойто стана. Виж как дойде сая генка"*. И тя почина. И двете починаха. И двете ни снахи починаха. Брата си я жив, а тя почина.

Да ти кажа как се взехме с моя. Набързо се взехме. Не бяхме приятели с него. Не ме харесваше мене, искаше приятелката ми. Те си ходеха с нея, приказват си пред мен и не крият нищо. Ходим по сватби, нали като излезеш, те си правят срещи. Хубаво, ама взеха да ми казват за него. Па я думам: *"А-а, гледайте си работата! Това не може да стане никогаж"*. Най-напред той си ме спре, па я му думам: *"Я си гледай работата, строши си главата оттука! Какво ме спираш, га ма видят братята, ша ма утрепят"*. Че всички задумаха и набързо стана.

Ами, той си знае как се отказа от нея (приятелката). Я де да знам как се отказа, я не знам как. Я така се взехме. Набързо се взехме, оглавихме се. Четири дена ходих главеница. Каза ми: *"Ша ти додат довечера гости. Ша ги приемеш ли, нема ли да ги приемеш?"* - *"Ами, ако дойдат да дойдат"*... Дойдоха техните, майка му си идваше всеки ден. Тя много ме искаше, че сетне ма не ще, изгони ме... Може да не съм била стока, де да знам каква съм била. Сетне ма не щеше да ма види. Много ма мъстеше свекървата. Неговата майка си беше особена майка... Тя не само с мене, тя си беше такава... Как да ти обесня? Тя беше много злобна. Ни със снаха... ни с дъщеря, тя със всички си беше злобна. Злобна жена... Тя дете никогаж ни почува - ни на дъщерите, ни на мене. Тя ѝ беше такъв характер - лош. Тя беше от друго село - от Ореше. Орешленките, те са по̀ гадве. Тя трябва каквото каже на нейното да е. Караше и сина си да ме изгони па той не ѝ тръгна по гайдата. Тръгна си с мене.

И с другата снаха също и с нея почна, да я нема оттук, да я нема. И нейния син слуша. Изгони я първата си жена с дете и какво стана, той докара от друго село жена. Докара от Буково една - красива, много маничка беше тогава. Маничка жена, като детенце дребничка, ама като рече: *"И ней не ще, и тая кучка, я неща тук!"* Ключеше я, и мен ключеше, не ни дава да влезеш в стаята. Ти ка думаш (как мислиш), детето ти е на гърба, тя те е заключила, после седиш, де ша идеш, не дава да влезеш: *"Там у вашите да си вървиш. Щом върви Мохамед* (съпруга ѝ) *с теб да иде у Геновци и той. Остави я ней - като я оставиш, я ша те оженя за друга, ша ти направя сватба... но само тая Геновка да не е тука"*. Тя така си беше и така си умря. Тя е егоист, та така си умре.

Ние взехме да строим тук къщата, тя дума: *"Да градите, да не кадите"*. Па я думам: *"Алах да те извърти, ти да дойдеш на мойта къща да кадиш"*. - *"О, ша дойда в твойта къща, пуста да остане..."*. - *"Алах да те извърти да дойдеш на мойте ръце, я една капка вода да ти дам"*... И я извътре Алах, дойде две години седя тук, ние сме ѝ постилали да си легне. А̀ да видим... де ще идеш на майка си в гъзо.

Та затова на младите години трябва малко да помълчаваме. И я съм сега свекърва. Питай снахите каква, де да знам я каква съм? Три снахи имам... Я сега си отиде най-манечката. Я ако знаех, нямаше да си я пусна. Направихме ѝ къща (на снахата) и тук ако не дойдат, ша пукнат, тук да си е. Одеве децата (внуците) не искаха да си вървят и яс думам: *"Да вървят да ми олекне малко"*. От' тука като са децата дигат аларма, разхвърлят, не сколасвам.

А̀... за магиите. Ляга някакво дете... Ти знаеш ли, че Тефич го бяхме изпуснали. Първоначално в 8-и клас ли, 9-и ли беше. Сееше се тютюн. Комшийката Денка ми дума: *"Зейнеп, детето ти е болно"*. Па я думам: *"Болно е, оти го е лен да работи"*. Утре пак ша ма види и пак ша ми каже: *"Зейнеп, детето ти върви назад"*. - *"Дено мари, върви назад, оти го е лен да работи"*. Ша му река: *"Ела брей на полето"*. - *"Ша дойда"*. Я ша ида на полето. Той ша си дойде от училище и цял ден ша лежи тук. Днеска така, на другия ден така и детето легна и яз вейки оставих работата. Откарахме го на доктора. Думат *църна жълтеница*. Откарахме го пак след три дена: няма му нищо. Детето се предаде на леглото,стана църно, Ася, поцърне. И я думам на мъжо ми: *"Знаеш ли какво, върви във Ваклиново, там има такава жена. Я имам там приятелка Фатме, иди у Фатма и идете у тая жена да видим какво ша каже"*. Къде да вървим? Докторите го изкарват здраво, па ето детето... И я спрех работа, останах си тук. Отива там и се върна и дума: *"Тая жена ша дойде тука, Зейнеп. Имало е магия в къщата"*. Па яз: *"Я нимой са излагаш!"* - *"Имало е"*, казва.

И мойта приятелка я докарва още вечерта и я докарва тук, докарва я тукана и

какво нещо изкара... В градината ни отпред, под терасата на къщата. Яз го найдох. Жената копва 2 пъти и само помирисва: *"Я, тука е* -дума- *тук копайте, терайте тук"*...Той, мъжо ми свети, яз терам и еле го набарах, едно такована и думам: - *"Я нещо набарах"*. Какво да видя... ѝ такъв топ. Целия топ увит с черен конец, а конеца вече да се откачи, изгнил я вече... И едно конче да се е скъцало, детето на място остава. А вътре боклуци - от змия кокал, та сапун, та игли, та капишки, та нагорели стотинки... И я това като го видех, все едно че ми прилоша. А тя (жената) дума: *"Едно конче от нея, той вече догния, едно да се е скъцало и детето ти умира и край"*, казва. И вече я изхвърлиха, в река ли я отнесоха с колата ли я отнесоха и я фърлиха. Отнесоха я и утрото детето си застанва. Както си беше льогнато, поцърньото, не може. И тогава тя му дума: *"Ша дойде вкъщи у нас, ша го докарате детето"*. Откарахме го един път, на втория тя дума да му заколим курбан... най-хубаво. Заколихме му курбан и детето се оправи. И тъй, колко замина, една ли година, две ли и той пак заболедува. И я дом (думам): *"Там ша ида, нали ходих по доктори, здрав си е човека"*... Отидохме там, кога я отидох дума: *"Имате пак магия"*.

Майко мила, какви са тия магии у мен, как така? Дойде жената. Пак изкара, тогава беше по-мънишка. В един сапун наковани 5 пирона, 4-5 ли бяха. И думат: *"Тоя сапун умрело са мили. В тоя сапун пиронето там са турили. Като се топи сапуна, да се топиш и ти и да умреш. За който замине първи, той е"*. - *"Кой може да го е направил?"* - *"Ами Алах знае, яз де да знам. Само един Алах знае. Я ако го знам, ако го знам, ша му запаля къщата - кой знае кой я прави? Кажи ми де? Я ако го знам..."*

Я колко я питам (врачката): *"Кажи ми, кажи ми"*. - *"Там си е, покрай вас си е и това е..."*

Ето лани той (мъжа ѝ) пак беше болен, много болен и ми казаха, че в Корница има жена, нали, и отидох на тая жена. И тя му строши яйцето и дума: *"Магия имате в къщата"*. - *"Е, как така пак... Кажи ми сега де?"* Тя казва, че ша дойде, но не дойде. Хем плащаш. Ми тя да не ти дойде без пари. Ти там ако идеш в нейната къща да видиш, ти ша са зачудиш. Там откъде не идва народ, откъде не идва... Секой върви от жалби, секой върви, нали лек да види... Нали като имаш зор ша идеш навсякъде. Тогава ми даде едно биле да пръскам и *ша мине, на, ако не мине, елате ме закарайте, ша дойда*. Отрепана жена съм, окъцана, изтормозена - таквая съм..

Къде ли не съм ходила. Навсякъде сме ходили, много съм ходила и дано ми е писано да ходя... Ама ша ходиш, ша ходиш, охо, като се наложи... Има, много има и от вашите (т.е. християни). Онзи ден откъде бяха, от Бургас ли, откъде бяха, когато на нашата сватба. Тя (врачката) не знае колко ша ѝ дадеш. Ако искаш ѝ дай 5 лв., ако искаш ѝ дай 5 бона, тя не тера. Тя не дума *дай ми това или онова*. Тя ша си дойде, свършва си работата и си върви, нали... С колата ти ша идеш ша я закараш и ша я докараш...

... Ходила съм и на училище. Една калпазанка бях, бях яка калпазанка, много не знаех... Не че бях ниска... в средата бях. Ми как ша седиш на чина, ша седиш... Първата година, първия ден кога ме откара баща ми в училището и ми каза на тоя чин да седна и седнах. Тури си молива тукана... турих го. Ама нещеш ли моливчето да ми падне в една дупка. И сега... не знам изде да си мушна ръката и рева колкото мога. Дойде някой... и не помня кой е дошъл да ме пита, оти рева. Думам*: "Оти молива си загубих"*. Изкараха ми го и съм се успокоила. Имах книга, ама тетрадка. Нарамя я в ръките и върви... Така беше.

Имаше една Ризова, Аджейка се казваше - тя беше отличничка. Па баща ѝ беше ходжа. Колко я молиха, колко я молиха да учи, а бащата не даде и досега я е яд жената. Па сие момичета ги изучих всичките. Я бех калпазанка, имаше и силни... В VI клас бях и се разболях. Лежах... цялата станах в рани. Не знам от какво е... Веждите ми окапаха. Имаше един Кордев от Гърмен, той си е жив, той ме откара в града на доктора. Тогава на едно магаре ме закара. Гледат ме навсякъде на ренген. Биля по едно време доктора написа нещо, ама на друго име, да ми дават без пари лекарство. Това беше през частното време. Я цяла година може да боледувах, година и повеке. После се оправих и днешния ден болка не знам. Само лани ме заболяха малко ногите.

Ама я какво съм перживела, мило Ася, само яз си знам, като съм перживела, откак сме се оженили. Доде съм била мома, ми е било всичко добре. Като се ожених първото

лето, направихме сватба, оженихме се... Почнахме да сеем, тютюни, прашихме. Спехме на полето с него (мъжа ѝ). Забра се тютюна. Почнах да линея. Една ли, две ли недели от тогава легнах и те с майка му тръгнаха да берат тютюн. На нивата майка му да му рече: *"Тя е охтикова, жена ти, изгоних я. Друга ша ти найда"*. И си идват от полето и яз нали съм млада, не можеш да лежиш, слизам да разтоварвам магарето. Той излиза, яз питам: *"Де е майка?"* - *"Ша дойде"*.

Ама не ми казва какво и къде са направили. Разтоварихме тютюна... е тя след време дойде. Дойде, ама не е как си е... и яз се чудя оти така не ще да яде тя. Тя една надута - фучи, гърми, страшна работа. И я питам него: *"Оти така майка ти*?" Нали млади, немой да ти открие всичко и след време ми каза. И я на сетната утрин вървя, станах на тютюн. Думам: *"Я тук ша седя, как я тук ша седя, тя да ми се дуе"*.

Тя се дуе, от не съм на тютюн и отидох болна. Сетне той ми казва, че *"Тя така ми думаше, че си охтикова, да те изгоня"*. За това се скарахме... И на есента, дойде време да върви той войник. Иде му покана да върви войник. Утре, върви мъжо ми войник, тя нарамила... отиде да коси трева.

Мъжо ми ша върви войник, я какво да правя? Млада съм, не зная. Големата ми снаха разточи баница: *"А бре, тая, каква е тая майка, утре върви мъжо ти войник? Как така мари тая майка? Яз ша му разточа баница"*. – *"Ми как яз да му разточа баница? Тя е много лоша, де да знам какво ша ма прави"*... И кешки, разточи баница, даде я да я отнесем дома.

И той отиде войник и яз останах при тях. Дойде, роди се детето, голямото ми дете се роди в марта. Как беше ... През деня копахме лехи, накопахме лехите, копахме цял ден за сеене да са готови. Вечерта, зави ме рожба по планинско време. Ся... на кой да кажа? Мъжо ми е войник, нема на кой да кажа. На майка ми, на друг на кой? Казах на майка. Думам: *"Май отдолу корема... Какво да правя?"* – *"Ти ша родиш. Върви в Гърмен"*. – *"С кой да вървя? Нема никой отдолу, и ней* (свекървата*) я немаше, само бубайко*, *ама на него ме е срам да му кажа, как да му кажа*?"

Тя (майка ѝ) дума: *"Я, аго ти Алил иде вътре, с него"*. Че каза майка на Алил и дума*: "Вървете напред, а я ша чакам свекърва ти"*. Аго дума: “*Я ша вървя и ша чакам на стълбищата, тя като дойде, кажи ѝ и тогава ела"*. И я чакай, чакай, а тя с един Шукри... му приказва вече слънцето ша зайде. Тя му приказва, а я адног я поруках (повиках), дваж я поруках, триж и вейке тръгна и издалеко ѝ дума: *"Какво зееш, влез вътре, та да не съм заключила, та ша седиш тук..."*

И иди вече... Я съм на двора, мълча си, мълча вейке не мога да стоя от болка. *"Вър да отмокнеш праз и да свариш вечерята"*. Па я думам: *"На мен се мъкне душата, ша ти мъкна праз. Мен ме вие рожба, я вървя в Гърмен"*. - *"С кой д'ървиш?"* - *"С аго Алил"*, думам.

- *Къде е той?* Па тя не можеше дип да чува. Думам: *"Отиде той надол, на двора"*, па на един двор сме две къщи, има 3 семейства в долната. *"Ами ако вървиш, вър де!"*

Я там надолу стигнах брата дето ме чака и оттам изнадолу насред гробето стигнахме един Лико. *"Къде е Алил?"* - *"Е, надолу...* Той си ходи дома и казва на жената му: *"Ликовице, сретих Генков Алил и Зейнепка, вървят нанадол. Може да роди..."* Тя кат му е зацикала, жената му: *"Оти, брей свине казваш? Това ли ти беше работата? Нема да роди жената, защо казваш?"*

Отидохме в Гърмен, той си се върна брата и я родих. И заминаха 7 дена на 8-мия дойде мойта сестра и девера ми с едно магаре, да си ме закарат. Тя задена детето... Отидохме у дома. Тя дума: *"Фати го лельо, фати го детето"* (на свекървата).

А тя (свекървата) дума: *"Олеле, кой ша ни рани сега, досега работихме, ми сигя, кой ша ни рани?"* Па я думам: *"Па оти, кой ша ни рани?"* – *"Ми оти вейке нема да работиш. Той може да умре зер"* (за детето). Яз така, на мен ми стана тежко. Па тя дума: *"Я не думам да умре, ма вейки няма да работиш"*. И тоя ден поседех и вече сетния ден на 10-тия ден ми рече: *"Ше идеш да гледаш лехи на цяло село?"* – *"Ами ша ида, щом така... ша ида"*. На десетия ден родилка! Детето го заденах на гърбо и на Габера да гледам на цяло село лехите, да гледам разсад. И направи детето един месец и той (мъжа ѝ) си дойде. Няма ни гиролтия, ни нищо. Хубави сме... Дойде си мъжо ми, найде ме на лехите и взе да вика. Той там и двете му сестри бяха там и други жени. Той

дума на сестрите му: *"Та майка щурава, щурава, ами вий..."* Той кога си дойде... валеше дъжд и маничко детенце на дъжда... Е няма начин... И казва: *"Майка, ако е щурава, ами вие ѝ дайте малко акъл"*. Думам: *"Мълчи, мълчи"*. Той дума: *"Няма да мълча"*. Думам: *"Върви си, върви си, я ша тура тора и ша си дойда"*. - *"Нема да си вървя... за две лехи надницата губиш... това е надница"*. И отиде, взе детето и си отиде и завършихме работата и яз си отидох дома. Какво да найда – той къща си дига – попържа, майка му реве. С нея какво са правили... я не съм чула, ни видела... *"Не ще я раним ней тука за царица, не ше я раним тук за царица"*... И той дума: *"Вече край... там няма да иде на работа"*. Па я викам: *"Моля ти се, моля ти се брей, не може така, я ша си хода на лехите. На мен си ми е хубаво на лехите, утрото ша изляза, вечерта ша се върна. Вика детето - ми ша вика... ем вика, ем расте, нали"*. Поседя една седмица и си отиде.

Яз си ходех на лехите. Думам: *"Какво да правя, тук трябва пари да се изкарват"*. И посяхме тютюна, изгледах яз разсада, посяхме тютюна, опрашихме го и като го упрашихме тя (свекървата) са липса. Ама тя редовно си дума, разбирай, то няма ден, няма нощ, няма ядене, няма спане. Тя редовно воюва нещо, клевети – та и на полето... Там на големия блок имаше едни ябълки и брата беше лапенце, детето нещо вика, а тя (свекървата) не ще да го побави, не ще да ми полива. Брата взе въжето на магарето да върже люлката под дървото, за да го люля магарето. На мен като ми стана един зор... Думам: *"Хвърли въжето, детето да не ми е магаре, та ша ми връзваш детето с магарището да го люля"*. Я отидох, отвързах ортомата... Така ми го връзват, мъка ми е, първо дете и тя воюва и като опрашихме са загуби тая жена, няма я. Я тук жена... и обърна реката и обърна всичко... Шест дена я няма, 6 дена денонощно я няма и вече рекоха, че тя се е утрепала нейде вечерта. Я се пукам, не мога ни да ям, ни нищо...

И последния вечер кога дойде, ядохме – боб съм сготвила и свекъро и деверо. Деверо ше иде на паша с магарето, тогава ходехме на паша, а на свекъро ша си е дома хубаво. Като ядехме и свекъро дума: *"Я ша ида на Селище, да чувам водата да видя кой иде"*. Па я думам: *"Мен ша ма я страх тук самичка да спя, как така и двамата ша излезете. Ти си седи, пък аго да върви"*. Па той дума: *"Нема нищо страшно, иди да си легнеш. Я по некакво време може да заобикалям, щом те е страх. Издой козата в едно канче и внеси млякото вътре и си се затвори, няма страшно!"*

Издоихме млякото и внесох в мойта стая млякото и си се заключих и си легнах. По едно време се чува по потона тропот... Страшна работа... като войник се ходи и на мойта врата бута. Ама не знам сега кой е, бе мълча си... бута, ама яко бута вратата. Ся да рукам ли... како да правя? Отидох до вратата, седя до вратата, а тя друго дишаше... Усетих, че е тя, че е майка. Отиде това тропане отдолу... от' той беше много дълъг потон. Отиде това тропане надолу, след малко... ѐ го пак, пѐ иде това тропане нагоре. Дойде на вратата и дума: *"Брей, копелице, брей уроспиьо, отвори вратата, оти гръм ша та удари. Не е хубаво да го кажа пред мъжо, ама сега ша го кажа. Ти да ми се зъбиш на мъжо, а, да ми се кукориш на мъжо... да му се направеш. Думаш, че съм умряла, гръм ша та удари и уроспията. Мамо, копелице, ти да ми се въртиш с мъжо ми"*.

Тя на вратата, а яз не съм отворила : *"Отвори, мари уроспиьо, отвори мари копелице, ша вземеш млякото да пиеш там... мляко да те отрови"*, тя дума, че съм го взела за пиене. *"Взела млякото да го пие, гръм ша та удари и уруспията. Ти тук няма да видиш бял ден, мари копелице, мама ѝ уруспията... Какво се миланиш на мъжо ми, а ти думаш, че яс съм умрела?"*

Ма, това вече повтаря, завтаря: *"Отвори, та отвори"*. И яз сега думам: *"Сега да отвора, какво да правя... няма да отвора. Какво иска да прави, няма да отвора"*. И цяла нощ на вратата. Ма каквото не щя, това не приказва. Я си съм отвътре вратата, тя отвън вратата... тя приказва. Я... я вече събахля, я гледам от стълбата нанадоло слиза, от така беше стълбата под моя джам и през портата навън с адна пършилчица излезе... още тъмно си е и отиде нанадолу.

И да дойде свекър и да дойде девер... никой няма. Кравите заискарваха, говедаря заискарва, никой се не враща и я заденах детето и думам. Ше ида да ги терам, все едно, че е нямало нищо. Таман на портата девера си иде. И думам: *"Какво направихте, нали*

щеше да си дойдиш ти навреме? Никой няма"... Все едно, че е нямало нищо, па той дума: "*Я си гледай работата ма, я си глей работата, ти си нямаш работа с нас вече"*. Той малък, я така... я думам: *"Оти аг, бъхтаха ли те, какво, оти така?" - "Я си гледай работата, махни се оттукана". - "Оти, какво така, какво съм ти направила?" - "Я си глей работата, махни се оттукана."* И яз, какво да правя, какво да правя сега яз? След малко иде свекъра, иде си свекъра. И свекъра се връща и я думам: *"Бабà, какво направихте, брей!" - "Ти си вземай детето в ръцете и се махай от къщата!"* Я думам: *"Оти бабà, какво съм направила?" - "Ти си знаеш, махай се от къщата"*.

Ма думам: *"Как ша се махна я от къщата, от така правите, от снощи така правите?" - "Повече с теб работа си нямам, махай се от къщата, вземай си детето в ръцете и където искаш, там върви"*... И я си отидох в стаята и седя... какво да правя... Мъжо ми е войник, какво да правя... Цял ден си седях. Тя си дойде... къщуват си, правят си. Мен фучат, гърмят, страшна работа, ама не излизам отвън вратата - в стаята... И вечерта с детето в ръцете и пак думам: *"Бабà, утре какво ша правим?" - "Яз ти казах, ти се немаш работа с нас"*. И яз, какво да правя кажи, какво да правя? Седя... дома не мърдам... Нийде, не излизам, ни на майка да кажа - голо, гладно детето, гладна яз и така...

И сутринта ги гледам, вървят те на двора, натовариха магарето да вървят на тютюн. Заденах детето и след тях... след тях вървя. Отидохме там и те като рекоха: *"Няма да береш тютюн, махни са от нивата!" - "Ма как така няма да бера тютюн? Яз при вас ша умирам, на мене мъжо ми го няма!" - "Нема да береш!"* И я хванах детето, поседех с детето в ръките, поседех и те отидоха по-напред и я почнах да бера и те думат, думат... И имаше две жени комшийки, с мен заедно плакаха тогава. Изкарах, я ги преварих, я бера силно, преварих ги и взех да подкарвам нейната леха. Като взех да я подкарвам, тя (свекървата) взе калъпа та в главата ми: *"Ма курвице, ти ша ми съсипеш на мен семейството, ти ша ме подкарваш"*. Хвърли калъпа и избяга от нивата, отиде си... Тя като си отиде стария почна: *"Ти ша ми разсипеш семейството мари, ти ша ми разгромиш семейството на мене"*. Приказва ми тихичко, ама комшийките го слушат, тия двете комшийки, натоварихме магарето и той си тръгна и додето задена детето, я само викам... И тия жени дойдоха при мен: *"Оти, мари Зейнеп така те правят?"* Думам: *"Кажете ми оти... не знам оти?" - "Олелей, иди кажи на майка ти, ич не мой седи при тях". - "О-о, ша ида при майка... как ша ида при майка? Не ми е мястото... Тя си има 2-3 снахи, яс закъде съм... какво ша правя?"*

И отидох си - сварила кускузев пилаф: *"Ел да ядеш, мари. Сега нали, което си е криво, криво си е. Ама ела да ядеш"*. И съм седнала пак на софрата, ала яла ли съм... Я хапнах и не можах да го погълна. Той та загърля, ама седя на софрата. Вдигнахме вече... те си поядоха, а яз станах и вдигнах софрата, като че нищо няма. И взехме да навървяме и он (свекъра) взе ми иглите: *"Нема да бараш тютюна, ти си терай колая"*. Я взех детето и отидох на дървата... седя си я на дървата. Те дойдоха и двамата - майката и бабайко дойдоха- и думат: *"На ти сега петте лева и се махни от къщата. Както искаш, това прави"*. Думам: *"Я оттук не излизам от къщата, това трябва да го знайте... Мене мъжо ме е оставил тук, яз тук ша умра". - "Той те е оставил, но ти няма да ми разгромяваш на мен къщата"*, свекъра дума. И яз си мълча и вече какво нареждаха, те много нареждаха и яз си останах и вечерта.

И сетната утрин не ги съм усетила кога са излезли да идат на нивата и си идват. Идват си и яз слизам да разтоварвам: "*Нямаш си работа ти със нас, махни са оттук!"*

"Ма как така, бабà... ми яс с вас ша вървя, от' не сте ме повикали?" - "Няма да вървиш с нас. Терай си колая!" - "Я колай не мога да си найда", думам.

И цял ден пак си седех.И на сетната утрин, тогава като дойде тя (свекървата), както си дойдоха от полето и сега майка му дума: "*Ний ти оставихме два реда, да идеш да си ги обереш. Тук нямаш си работа в нашата къща да разтварваш"*. Думам: *"Я не мога да ида да бера, дете ли да нося, тютюн ли да нося?" - "Ти ша си найдеш колая"*.

И хубаво... и моят брат Расин, вече кой му казал, яз не казвам на нашите нищо... Тук от комшието са му казали и той вечерта идва у нас. Идва и дума: "*Какъв бунт има във вашта къща? Какво правите? Тоя ли маймун е виновен? Дошъл съм да питам"*.

– *“Тя си знае"*. - *"Искам да чуя какво е направила, искам да чуя... Я ша я оправя ней, абе кажете"... - "Тя си знае"*.

И девера си там и свекървата си там. "*Ти кажи какво, защо?"* Думам: *"Я не знам нищо"*. – *"Е, как да не знаеш? Кажи, ша та ударам!"* - брата ми дума. И тогава стария дума: *"Не я щеме, да си найде мястото. Ето ние отидохме на "Стъргата" и оставихме два реда да си иде да си ги бере"*. Па брата дума:

– *Слушай аго Ибраим, немой така. Тютюна ний ша го приберем, я ша я взема сестрата у нас, ша го приберем тютюна, ама не е правилно. Кажете каква е причината*?

- *Ние тук я не щем в нашата къща и това е!*

– *Ама как я не щете, не става тая... Да дойде мъжа ѝ и да каже, че я не ще, тогаз е друго, ама сега как така я нещете?*

– *Не щем я. Тя ни разсипа семейството на нас,* то (свекървата) пък се не спира – редовно дума, тя само дума – "уруспия", *тя ми разкроява семейството, само дума.*

Аго дума: *"Нищо, това са глупости, кажи причината"*.

- *Не можем да ѝ кажем ний причината, тя си знае*.

Па какво си знае... не знам. И брата дума: *"Слушайте, не щете я при вас*?" - *"Не щеме я"*. – *"Бе, като я не щете, я ша я закарам, с мойта жена ша работят, ша прибереме тютюна, ама не сте прави. Ние сме я гледали 20 години, ша я гледаме още 20. Как може да я хвърляте, да ви се смеят хората... да я гоните. Това е невъзможно"*. – *"Не щеме я, каквото искате си правете"*.

И брата дума: *"Щом така, Зейнеп, утре ставаш и с генка ти с мулето ша идете да оберете редовете, дето са ти ги оставили"*. Тогава отидох една вечер, а бубайко ме нерачи с детето. Иска да си оставя детето на голямата снаха. Как така ша си оставя детето? Как без дете? Това е рожба, де да зная утре мъжо ѝ какво ша направи. И си отидох там. Те си заключиха стоята, всичко под ключ кладоха я да не ходя там. Хич не ходех вече.

На 20 август си дойде мъжа ми и дойде у нас, а па ние имахме снаха тогава от Стара Загора. Тя беше в момента дошла, и с нея двете снахи, и като влезе мъжо ми с войнишките дрехи и мойта майка дума:

- *Моамед, какво тераш тука? - "Я си терам семейството"... - "На теб не ти е мястото тук, ти си иди при твойта майка"*.

Па той казва: *"Яз от детето не се деля!"* и почна да плаче мъжо ми. Па тая снахата от Стара Загора, християнката, дума: *"Майко, ти ша стоиш настрани. Той си е много право постъпил, Моамед, иде си първо при семейството. Ти мълчи, там той право си е постъпил"*. Поседе, поседе, видя детето и дума: *"Хайде си, иди са обличай и хайде си*, дума, *къде е ключа?"* Думам: *"У мен ключ няма никакъв, те всичко си заключиха и тук колко съм си взела багаж, това си е"*... И той си отиде.

И след време средната снаха дума: *"Какво е направил Моамедо, мари, бъхтали са се, мари"*, казва. А аз казвам: *"Не са му давали да си влезе и са се бъхтали. Моамед, като си е влел и те са влезли заедно, седнали са на леглото и свекървата е думала*: *"Сега дай да се разберем - с жената ли ша вървиш, с нас ли ша вървиш? Ако я оставиш жената си, ша живееш с нас, ние ша та оженим за друга, ако си вървиш с жената ти, върви у Генови"*. А той рекъл: *"Майко, ти не си тая, която ша кажеш, я какво да правя" - " Яз тук я не ща тая Геновка тук я не ща, па ти веке ако вървиш с ней, тая копелица, тая уруспия"*, думала е на мъжо ми... *"Стига, майко, стига майко!"*, и така я ударил. Той сетне ми обеснява. Стария, от' я е ударил, му вика: *"Марш оттук да те няма, тук няма да влезеш в мойта къща"*. Той рекъл: *"Я ша влезна"*.

Замина се много време и си дойде. Дойде си, ама нищо не ми казва. Думам: *"Моамеде, много се забави"*. – *"Забавих се"*, и си излезе той. Излезе си, ама нищо не ми казва. Дойде снахата и дума: *"Зейнеп, бъхтали са се"*, казва. Стана много късно време и той дойде и казва: *"Зейнеп, с кой ша вървиш - с мене или с вашите?" - "Оти с нашите да вървя, я ша си вървя с тебе"*, думам. "*Щом ша си дойдеш с мене, хайде в канцеларията при кмета да кажеш сама"*. Па яз думам: *"От' да дойда там, няма да дойда"*. Па той дума: *"Ша дойдеш, как няма да дойдеш, ша дойдеш да кажеш само две думи"*.

Думам: *"Я не мога да кажа нищо... Я не съм ги бъхтала, кога си ги бъхтал, ти си*

ги бъхтал. Я не знам вече, какво са правили". Той дума: *"Ша дойдеш!"*

И големия ми брат дума: *"Чакай Моамед, това не е така, чакай да те питам две думи. Сега ти какво решаваш, сега за десетина ли дена ша я закараш сестрата или за цял живот?"* Па той почна да плаче и дума: *"Аго, мене със Зейнепа само един Алах ша ма раздели, други никой - ни майка, ни ти, ни нейния бабайко, ни моя... Само един Алах може да ни раздели... друг никой не слушам"... - "Ами оти ... сега какво сте правили?"* - Приказват глупости - и ми обяснява вече.

- Щом е така ма Зейнеп, дай на мене детето и вървете с Моамед.

И ни откара там при кмета... И кмета казва: *"Какво става, оти ти си отиде у вашите?"* Ами я думам: *"Я, свекъра да каже,* оти па и свекъро там, *ѝ свекъро да каже от' си отидох у нашите, не рачат ма при тях и това е. Заключват ме и брата си ме закара и си отидох". - "Друго нещо?", Ами друго нещо, какво друго, няма нищо. Всичко го знайте"... - "Ти си свободна*, казва, *върви си!"*

И яз си тръгнах. Отидох си пак у нашите и се мина колко време се мина стана бая късно и дойде мъжо ми и дума: "*Хайде да си вървиме". - "Ми хайде"*.

И заденах детето на гърба, към един ли беше, към дванайсет ли, тръгнахме си от дома. Отидохме у дома, а там всичко заключено, порта... всичко заключено. Тропаме, тропаме, никой не са отзовава. Ми сега, къде да идеме. Той дума: *"Хайде да се върнем у вашите" - "Я у наште не хода, как я ша откарам мъж у нашите. Как ша легна там с мъж... я си спя там, ама самичка"*. И той дума: *"Щом така са ни заключили, ти седи тука, а я ша ида, ако си е кмета още там, да му кажа как е положението... че сме заключени"*. И дойде кмета, заключено, ми сега. Изрукват един друг, Пашкулев, дойде и той, заключено. *"Можеш ли да влезеш да отключиш?" - "Мога*, казва, *я тук ша се прикачим и ша отворем"*. Прикачи са мъжа ми, отключи и влезнахме на потона. Тя ниже тютюн, свекървата, ниже тютюн на една ламбица. Там нямаше ток, а ония са легнали на потона. И тоя дето беше Пашкуля имаше пистолет и дума: *"Да я застреля сега, как си ниже?" - "Моля ти се немой, оти сички са уморени и спят... немой!"*

Влязохме си ние, а баща ми цяла нощ седел на портата, моя бубайко, да ни чува да не ни утрепят. И сутринта станахме и яз си отидох на тютюн, а той си остана дома вече. Карали ли са се, не са ли се, нищо не знам вече. Върнах се от тютюн, нанизахме тютюна вечерта и се върнахме. Не беше заключено вече и той додето си беше, десет дена дома не заключваха. Той си отиде и пак ме не щат мене: *"Там у Генови ша си идеш и цяло лето там"*.

Дойде есента вече, у нашите съм си. Там си карам, там всичко и калъпясахме моя тютюн, той (мъжа ѝ) си дойде на полагаема. Па тая зима беше дъждовна много и тютюна се мухляса. Па я съм го моя предала и като си дойде той на полагаема я си отидох у дома и той ми рече: *"Знаеш ли какво, майка каза да им помагаш, ти така си седиш, па техния тютюн е мухлясъл". - "Сега не ми са помага хич, те какво да ме правили... Ти като кажеш, ако кажеш да им работя, ша им работя. Не ми се иска да им работя, ама ако кажеш ти"... - "Много се молят да им помагаш, от те няма да го спасят тоя тютюн"*. И той си излезе и я са мушнах при тех... Работих, работих, цял месец отиде, беше и повече. Мухлясва тютюн - ти да го чистиш, не е лесно. Калъпясахме тютюна и дойде Байрам и на зълвата къщата се събори. Те през това време дойдоха у нас - зълвата с две деца и мъжо ѝ, дойдоха в нашата къща да седят. Събори ѝ се къщата. Байрама вече, цала вечер готвим, цяла нощ точим баници, нали, старите правят, готвят ядене и я думам ша ѝ помагам нещо. Тя дума: *"Върви си легни, върви си легни ти, утре сабахлем ша станеш по-рано, ако направим нещо по-хубаво, ако не направим, ша видим"*.

И отидох... като те пускат да си легнеш, млада съм... Я ако съм сега, няма да легна, там ша седя, ама тогава, млада нали, вървя и си лягам. Легнах си и на сутринта, ставам рано и направо вървя в тяхната стая - детето спи. Гледам зълвата там: *"О-хо, какво правите, та вече сте разточили баницата"*. Всичко мълчи... мълчание, никой нищо не казва. Яз се повъртях, повъртях и излязох. Изметох навън всичко, оти празник е и отидох да напълня вода, от' тогава нямаше чешми. Върнах се и ни дума дават, ни дума земат... ни зълва, ни свекърва, ни девер, ни свекър. Ми сега... всичко мълчи, фучи,

страшна работа и яз си седнах в мойта стая и мисля: *"Какво ша ма правят... калъпясахме тютюна, сега какво ша ма правят, аджеба"*. Па дойде вече, стана късно. И баща ми чул, от къща на къща, и идва – гледа, гледа, не може да ме види. Па яз вече като ходят всички по близките, па яз си седнах на леглото и седя вътре – къде да ида. И баща ми пуска двете деца – внучета, на братята децата да дойдат да ме терат, да видят как съм яз. Дойдоха: *"Нали даде дума да дойдеш,* казва*, оти не идваш?"* Те си имат едно наум, че може да ме утре бият. Думам: *"Оти спи детето сине, като стане детето, яс ша дойда"*. А се ходи с баница у бубайко, не се ходи празна. Ма тогаз... ако беше като сега, нарамям и си върви – кой те знае, срам ме е, как да ида празна яз.

И дойде голямата зълва, я е посрещнах оттам стълбата, беше до прозореца, до моя джем и тя влезе отдолу, по стълбата. Поседе... около петнайсет минути и си дойде старата, свекървата, и отвори вратата: *"Стани мари, стани върви у ваште, какво си седнала"*. Я си мълча, нищо не думам, нито ше ида, нито нищо. И детето в тоя момент стана. Тя голямата золва я сцикала, вече какво я правила не съм чула. Я си взех детето в ръцете, следобед беше и отидох у нашите. И бубайко ме пита: *"Оти така, Зейнеп, не идваш? Какво така?"* Така и така... казвам му и той дума: *"Е... голяма работа, ша донесеш Сариевата баница и ние ша се наядем. Ми ела си... я да не се пукам. Цяла сутрин се пукам, от те няма, де знам какво са те направили"*.

Нищо... и са замина, колко време са замина – край с мен. Зълвата при тях си е, я съм си в мойта стая. Ако си влизам в стаята, влизам си и излазам си... няма хубав моабет, хубави приказки. Като покачиш папуците на потона, ша хвръкнат къде пътя, оти тя не даваше мой папук да се покачи отгоре, а от долу на двора. И се минаха две недели... не повня точно, колко време и си седа я там и слушам те вътре със зетя, със зълвата и девера си приказват сега да ме изгонят. В моята стая да седи зълвата с децата, оти стаята ми беше слънчева, хубава, а те бяха в една стая – нито прозорец, нито нищо... тъмно. Я така като седя и слушам зетя дума: *"Я ша ѝ кажа да си събере багажа и да върви в Геновите"*. Па свекъра дума: *"Нема ти да ѝ кажеш, я ша ѝ кажа, я ша ѝ река,* казва*, да си изнесе багажа"*. Я така както съм се опряла и слушам, там имаше едно поточе и думам: *"Как така ша ми изхвърлят багажа?"* и един човек иде по пътя... върви... сега Петко го зоват. Я с търчене на портата и той дума: *"Какво става, кратунче?"*, той така ми думаше, па я думам: *"Аго Петко, недей пита какво става, ела послушай у нас какво има"*. – *"Какво има?"* Думам: *"Така и така, така и така сега, коментират да ми захвърлят багажа, да седи Кила в мойта стая"*. Дума: *"Майка им ша ебам, вред ша ги изколам. Багаж да не си си пипнала от стаята*, казва, *Кой ти го е внесъл багажа, той да ти го изнесе. Кога си дойде мъжо ти, тогава да ти го изнесе. Сега като рекат да ти го изхвърлят, ша дойдеш мен ша рукаш. Ебах им путката майчина"*...

Той е на свекървата близък и яз си се повърнах, влязох си вътре и всеки момент чакам да дойдат да ми рекат да си изнеса багажа. Не рекоха, ми сега... да не бях чула това... колко тормоз изкарах, колко рев. *"Как сега ша ме изхвърлят, от' мъжа ми утре може да не ме ще вече... бе де да знам това"*.

И си заживях самостоятелно. Тия не ме гонят от къщата... оставиха ме, не ме гонят и зълвата си живее в нейната стая, я си в мойта, те си в друга. И нямам дърва, тежка зима стана, няма откъде дърва да горя и моя брат, тоя мънишкия, майка ша му пусне дърва в една цедилка в тъмното и да ми донесе направо в печката. Я ако изляза да ида за вода, дърветата ми са ги взели... няма ми ги дърветата. Днеска така, утре така и на зетя казах, на Насъра. Думам: *"Знаеш ли кой ми взема дърветте?"* – *"Старата ги взема, я я видях"*, казва, и я ѝ рекох: *"Немой ги взема тия дърва, тия дърва не са оттук от твоя двор"*. – *"Ти ша мълчиш, какво я защитаваш ти нея, това са от наште дърва"*. – *"Не са от ваште дърва, брата си ѝ ги донася, немой ѝ ги взема"*.

Ша донесе брата, тя ша ги вземе, той ша донесе, тя пак ша ги вземе. Думам: *"Няма да ми донасяте дърва"*. Ма зима – дотук – сняг, детето ша го завия на леглото с един юрган и така прекарах зимата. Тежка зима беше... няма дърва, оти като ми ги донесе брата, тя ми ги взема, гори ми ги. И мъжа ми вече си дойде. И мъжа ми още не си е дошъл, тя ша му дума: *"Я ша те видя, я ша те видя тебе ама. Сега само работиш, ама цяла зима трици ша ядете, да видим какво ша ядете"*. На второто лято, ние със

сестра ми заедно си работехме наполовина. Дойде си мъжо ми есента, през зимата изкарахме до пролетта. На пролетта трябва магаре да си купим. И той (мъжа ѝ) отиде и купи магаре. Яз имах някакъв лев. Докара го магарето, ама отдолу го не щат, първо го прибраха, после го изгониха. И дойде време да иде на дърва с това магаре. Отиде на баиро за дърва с това магаре и девера цял ден, я нали съм вътре, ходи нагоре, надолу. И иде Ибрахим и той (девера): *"Бабà, на училището кара дърва, бабà тук е, бабà там е"* и вече слиза нанадолу и дума: *"Тук ги карай дървата"*.

Я не знам за какво е. Слушам ги. И мъжо ми рече да отвори голямата порта и те и двамата на портата и свекъра и девера: *"Не, магарето вътре го не щем, кръгом магарето*, казва стария, *марш!"* и не дава да влезе и да вкара магарето. Свекъра вдигнал една балтия в ръката: *"Или магарето назад, или ша та закола"*. И... се събра махалата... народ. И той (мъжа ѝ) разтоварва магарето, иска да влезе и те двамата не го пускат. А яз сега на коридора застанах малко, отворих и той погледна насам и яз така му рекох с ръката, назад и той повърна магарето и го разтовари. Па те не ме видяха мен. А старата е на стълбата и само за мен дума. Тя не ме видя мене и само за мен дума: *"Тая Геновка, тая копелица, тая уруспия, тя ми кръвнина направи къщата"*. Па нищо... я нито знам, нито съм придумала нещо... нищо. И той повърна и разтовари магарето и се повърна и влезе вътре. Думам: "*Защо така правиш Моли? Като ти не дават, разтовари го"*. – *"Как ша го разтоваря*, казва, *тук в тая къща има 5 семейства, всички са вътре, а мойте дърва на пътя"*... – *"Да седят на пътя*, казвам, *какво все правите та все правите джумбуш на народа"*. И вече така почна, магарето отгоре...

На есента почнаха да дават парцели тук, взехме си и ние парцел и на пролетта ша правим къща. Голи гъзове, 5 лева нямаш, ма ша правиш, де да идеш зимата, като те гонят... не щат те там, да те не видят. Взехме парцели и дойдохме, на някакъв празник беше и дойдохме да копаем с мъжо ми основите. Той очерта основите, а яз детето ми е на гърба и той рече: *"Я ша си вървя на топането, ти ако искаш копай"*. Той си отиде в старото село, яз останах тук да копая. Па що съм останала с дете на гърба да копая... от' ми е било хубаво? А той отиде да си играе, да си се весели, от' си е млад. *"Хайде си и ти*, казва, *ако не ти се копае, хайде си и ти"*... И ша правиме къща..., с едно етажче – колибка. И така колко основки ша изкопаем, ша копаем да ги изкопам та да дойдат един ден майсторите, по-напреж да се махнем от техните.

И дойдоха майстори... Вече сетния ден отидохме, изкопахме ги изнаоколо, я толкова дълбочки, 50 см. основи. Дойдоха майсторите от Дъбница бяха, двамата българи, двамата турци. И единия българин рече:

– Яз камък не клавам (слагам) *тук. Ако искате почнете да копаете, да направите основите дълбоки. Вие сега сте на зор, и яз съм бил на същото време*, казва, *направете си ги основите дълбоки. Дайте я, макар че съм стар и яс ша копая. Това, един път се прави. Сетне*, казва, *ша дойде време, ден по ден, мазетата ша ги изчистите, па сега, ако направите основите плитки, мазета никога няма да си направите*.

– Олелей... ми на голям зор сме, пари нямаме. Той взема кирката да копае. Един турчин имаше, той не рачеше да работи, така да копае. *"Яз съм дошъл да градя*, той дума. Тогаз българина дума: *"Хайде, хайде, взимайте всички, кой лопата, кой кирка, основите да ги направим дълбоки... веднъж се прави това в живота. Те сега са на зор, децата, млади са, нямат пари и с едно етажче да си я направят, па друг път могат да я дигнат, па мазета никога не могат да си направят"*.

И яз така... послушахме го и мъжа и яз и като се строихме всички, изкопахме основите. Заколиха агнето там. Я, в една тенджера го изпържих на полянката, нямаше ни къща, ни нищо. Хапнаха... отидоха си със здраве. Сетния ден дойдоха. Те градат наоколо, ние в средата копаеме – тоя най-мънишкия ми брат и другите. Изкопахме, почнахме да градим къщата. Ние градим, тя (свекървата) дума: *"Да градите, да не кадите"*. Думам: *"Бабà, хайде да помогнеш малко*, те с единия българин бяха служили заедно – наборята. *"Тодор та рука да дойдеш - да се видите наборите"*. – *"Ша дойда, да ша дойда*..."

Направихме единия етаж, той не стъпи на къщата свекъра... не е стъпил. Тоя, Тодор, дума: *"Кажи му да дойде, от' като ще дойда, ще го направя мат и маскара"*. Сега мъжа ми не приказваше на техните, пък я си приказвах. Я думам: *"Пà поръча Тодор,*

пà думаше така". И вече на втория етаж на гредореда сме и вече той дойде – на втория етаж дойде свекъра, насила дойде и като седна на скелето... Седи свекъра, детето ми е на гърба, нося кофи вар на ръка. Общия (работник) дава зор и вика: "*Хванете кофата, дайте кофата, пък я не сколасвам, детето отдоле"*. Думам: "*Бабà, върви хвани тая кофа, немой седе"*. – *"А... мен ме е страх, гилин, мен ме е страх да ходя по скелето"*.

Мило Аси, сетне нашта къща я оградихме, дойде и тоя момент. Като дойде вече на гредореда, на тавана сме, нямаме една ритловица, едно дръвце. Само в движение сме, оттук ша вземем пари, оттам ша заемеш пари. Имаха те ритловици и той Тодор дума: *"Дай на децата някакво дърво, някаква ритловица, немой така правии... Ша дойдеш някогаж тук да седиш"*. Думам: *"Той има хубави ритловици, бай Тодоре, ама не ни дава"*. - *"Я им дай на децата бе"*. Дума: *"Ша им дам, нека да дойдат до ритловиците"*. – *"Та ние сме за ритловиците, я на таванлъка сме"*. И вече, той не дойде там. И я думам: *"Бабà, дай ритловиците да ги откарам, че ни трябват"*. - *"Ша ви дам ритловици, ша ви дам, ма да си ги върнете"*. - *"Хубаво, ша ви ги върнем"*.

Имаше и друга етърва там и тя му дума: *"Дай им ги, дай им ги"*. И взехме да ги сваляме тези ритловици на двора, свалихме ги, старата без да види и като взехме да ги товарим и тя като ни видя, тая жена, като вресна, като полуде... иска да ги разтоварим от магарето. Тя дума, свекъро дума: *"Карай магарето"*. Еле че мъжо го нямаше, взе етървата едното магаре и яз едното магаре и се измъкнахме. Тя дума, кълне отзад, пушек се дига. Докарах ги ритловиците, ша си им ги върнем, па не им ги върнахме, кое си е право, криво. Па сетне, кога градехме тяхната къща може повече да сме им дали, ама тогава не им ги върнахме. Откарах ги ритловиците. Тя си изяде и майчиното мляко, оти са ми дали 16 ритловици, осем ли бяха, та 16 ли. И оттам насетне, покрихме я къщата за 24 дена.

Покрихме я и дойдохме да живеем тук, без прозорец, без врата, без стая, разбираш ли какво се казва без нищо, ѝ така. Банята ни не беше заградена, тухли не стигнаха за нея, така остана. На потона, ламперийката наредко наковахме да си имаме за една стая ламперийка. Дъски нямаме, наковахме ги на потона и никъде нямахме и греди. Всичко празно, като погледнеш отгоре-додоло нито греди, нито нищо и цяло лято бяхме на потончето. Така изкарахме до Нова година, с две деца съм изкарала без прозорец, без врата и там само сложихме едни летвички да не падат децата в мазето. Той (мъжа ѝ) отиде нейде за една стая дъсчици, врати, джамове турихме и на Нова година сме се събрали в стая.

И заживяхме вече, заживяхме и той (мъжа ѝ) почна работа. Тая зима нямахме пари, ама на пролетта почна да гради къщи на частни. Нямаше пари да си купиме хляб. Има от три къщи да взима пари, ни тоя ша рече: – *Дай ми пари*. Няма и три дена, сварих каша, сварих пилаф, децата не щат ни каша, ни пилаф, искат хляб. Викат, викат за хляб... Ми сега, като ги яхвам на магарето децата у селото отивам, у моя си бабайко. *"Оти дойде, Зейнеп?"* Думам: *"Бабà, дойдох, няма начин, пари... хляб да си купуваме. Варя на децата каша... реват. Какво да ги правя?"* И там като вървяхме в селото и с една крава, като се сбутаха – пув от магарето...

В селото имаше и християни. Охоо... много хубаво си живеехме. Ние там имахме комшии, заедно учехме, заедно живеехме, играехме, снимахме си се, като брат и сестри бяхме – на една чешма вода пълниш. Те се издигаха и отидоха в София. Момичето беше Надка, брат ѝ беше Сандьо... На една чешма и редовно заедно... Когато тръгнаха, всички плачехме, снимахме се, прегръщахме се, че ще си вървят те. Отидоха в София да живеят. В една стаичка, няма къде да се оженят.

Когато е станал превратa и помаците са се издигали в Турция, българите са им взели къщите, на нащте де – помаците къщите... Нашите българи си бяха сиромашки. Имаше много българи в нашто село. Нямаше никакви скандали и като братя и сестри на хорото играехме. Навсякъде – на срещи, на празници, нямаше българин, нямаше помак... тогава. Това стана сега – този егоизъм. Навсякъде бяхме заедно – на хорото, на Байрам. Техния Байрам го празнувахме в тяхна къща, а при нашия – ша дойдат у нас, ша ядат, ша пием. Яз ша ида у тех, я така...

Като почна насилието, те вече се осъзнаха, че за тях място тук няма. Те не са виновни, ама те вече друго мнение ще си имат къде нас и ние към тях. Закараха ни,

бяхме момичета, закара ме тоя, средния брат в магазина в тъмното. Надеват ми рокля, колкава съм била, я съм била мъничка и насила ми наденаха роклята. И с Надка и със Сандьо, казвам им какво съм преживела, казвам им и плача и те с мен плачат. Как ша я надена тая рокла, не ща да я нося тая рокля, ша я изгорам. А те си ходеха с рокли. Майка ѝ си ходеше с фустан. Имаше една - Борисовата Ванка, Ванка мома, тя беше като бостан жена, момиче, красота. Откъде ли не я търсеха ергени - от Дъбница, от Гърмен, от града довадаха - красива мома, не на една порта, на един двор бяхме.

На майка ми майка ѝ я викат на Васка, така се казва едно място и всички стари жени ги викат там да им острижат косите и да им отрежат фереджетата. Ѐ такъв е бил закона тогава. На мойта майка баба ѝ, закарват я там и сега... думат ако си красива, ша ти отрежат фереджето и ша та закарат нейде да те маскарят. Не знам къде, майка ми го е разправяла, но ако имаш детенце с теб да водиш, не те закачат. И отишла... там, отрязали ѝ фереджето, отрязали ѝ плитките, па тя била красива жената и някой взел да я дърпа. Хубаво, ама тя предупредила детенцето: *"Като рекат да ме дърпат, ти ша плачеш"* и то почнало да плачи и я погледали, погледали и си я пуснали.

Заминало се, колко време се заминало, пак я повикали същата, на мойта майка, баба ѝ и тя пак си закарала детенцето и отишли... и взели да ѝ се карат да не си води детето. Хубаво, ама тя си знае това. И като са си спали, през нощта, взело да се вика, да се бяга навън. Сега, мойта майка, майка ѝ го е разправяла, а пък тя на мен. Тя майка ми е разправяла - комитите, па какви са били тия комити... И ша вземат едно лебче и колко можеш да носиш, децата за ръката и нанагоре, там през едни скали нанагоре ша идат, в реката в баира да се крият. Коя има малко дете, да не вика детето, запушват му устата. По три дена са стояли в скалите. Нападали са селото, всичко са обирали. Майка приказваше, нейната майка им е приказвала, помни всичко... показваше ми дупките, където са се криели. Сега... като кажат *"Бягайте!"* и всички жени бягат, мъжете по-надалеко, а жените по-покрай селото. Там има баир, дерета, дупки. Па той като влезе в къщи, каквото хареса и взима. Ако хване някаквя жена, каквото знае ша я прави. Тая жена е седела в къщата и чула: "*Бягайте, че идат*!" Хубаво, ама тая жена имала две деца, малки като мойте дъщери са, ама да са мънечки... И тя доде си стегне децата, доде излезе и са я спрели на вратата и са я прибрали жената с двете деца. Четири са били и я маскарили двамината вътре, двамината на портата чуват и се сменят, след това те влизат вътре, а вътрешните излизат вън. Какво са я правили... вече и са я оставили. Децата пискат, мъкнат се, няма кой да ги спаси... всички бягат. И когато се е появил мъжо ѝ, тя казала на мъжо си: *"Знаеш ли какво, на мен не ми е халал тоя живот да го живея, мене ме е срам да го живея. Виж, какво ша ма правиш"*.

И той хваща човек, коляч, хваща си. Тя като казва на мъжа си: *"Мен ме е срам тоя да го гледам и да живея"*, той хваща някакъв човек от Блатска. Той закарва жената и двете му дечица, женски и ги откарва, ей тук отдоло в ниското в Орманя и заколва майката най-напред. Заколва майката, хваща и другото детенце заколва и него, а другото по-големкото остава и бягало, над 100 м. бягало това детенце, защото вече видяло какво става. И почва да бяга и тоя човек и го стига, вече далеко и го хваща и го заколва. Слага майката... и едно дете на тая ръка, другото детенце на тая ръка и ги оставя така прострени и трите. А едното детенце, като ги е извела майката от дома, тя не знае, че ша ги колят и му е турила в престилчицата хлебче и захарче. Когато са ги намерили вече умрели, видели, че детенцето си носи хлебче и захарче. И затова тоя човек, като си продал жената и децата да му ги заколят, заминал за Турция. Оставил всичко така... Те вече ги погребали, ей в тая нива, в големия блок, из тая страна са им гробовете и на трите. Не мога да кажа сега... комити ли, дали германци са били, що са я маскарили...

... А сега вече кат ни сменаваха имената, тук, я на нашто гробе. Я сега да те откарам, ша видиш как са счупени плочите и как в реката ги хвърляха. Ама, какво ша правиш, това са си наште партийци, от селото си. Те отвън ги натискат, пък те вървят. Като дойдат от Гърмен някакви големци, той не се насилва, а пуска партийния, той ша дойде. На мен два-три пъти са ми къцали шалварето. И от Гърмен ходеха, ама си седеха понастрана. Те на портата седеха, а те наште влязаха вътре. Идват в къщи и ти режат шалварите. Яз не съм дала да ми ги режат. Няма да дам... не. Душата ша си дам, главата ша си дам... рубата не си давам. Не си дадох и не си ги свалих от гъзо, да ти кажа...

Ами така си ходех. Не дават, ама надевам една пола над потурето и като видя някой, ша си са разтърчам, ша си заключа вратата, ша дрънкат - да си дрънкат, ша рукат - да си рукат. Няма да ги дам, няма да ги дам, да пукна - няма да си дам тумането. На комшийката тя си ги изпокри, от' да не ѝ изгонят мъжа. Тя си ги изреза и си ги скри и само думаше: *"Никакви нямам"*. Вред (всички) си ги изрязаха, ама лъжат, сетне като се рече, най-напред тя надяна тумането. Я не знаех, че си се дава да се ходи с тумана, а тя с туман. Думам: *"Оти Генка ти си с тумана*?" И сега станаха първите ходжи. Те се въртят като слънцето и пак са си богати. Вред заплати си взимат. Ние сиромасите, сме си пак сиромаси. Ами какво да правя, мъжа си ми го смени. Извикаха го в МВР, дойдоха дома дваж-триж да го терат, а той навън и дойде един човек и дума: *"Утре сутринта в 8 часа, Мохамед не се ли яви в МВР и аз не зная какво ще го правят"*. Думам: *"Да рукат мен бе, оти рукат мъжо ми"*. – *"Мъжо ти рукат"*, казва. Той беше на служба, когато той служеше, мъжа ми беше запас. И тогава яз бях силата. И тогава по къщите ходеха. Влизат по къщите и... "*името*" и никой не дава от това село в другото село да се иде. Строго беше забрането и войници по селото, народ много и никой не дава на пътя да си правиш приказка... Не... не дават. Идват... "*името*" и това е. Мъжо ми е запасняк и дом: *"Как ша си дам името? Яз без мъжо не си давам името"*. И си вървя по пътя и тогава всичко се затвори – ни хляб ни даваха, ни чешмяна вода ни даваха да се точи. На чешмата има часовой и ако си се преформила и ако си си сменила името, ша наточиш вода, а ако не си, ни вода ша ти дават, ни леб... Няма такива работи... Хубаво, ама яз си вървя, я съм си казала *"без мъжо ми, когато ми пуснете мъжо, без мъжо ми не мога"*. Когато той си дойде, каквото знае той да ме прави, я без мъжо не мога. И те ми казаха:

– *Ша идеш в неделя там при него, да ти каже и да те оправи. - Да го пуснат да си дойде* - думам. - *Няма да го пуснат, ша идеш ти там.*

Яз оттук, та там в казармата, а там не дава пиле да прехвръкне..., ама народ, жени много. И не дават, гонят ги. И ето едно войниче, той ме гони, яз вървя, той ме гони, яз вървя до портата. Дума: *"Моля ти се, ша та застрелям"*. – *"Застреляй ме, мъжо ми е тук, яз искам да го вида"*. – *"Моля ти се бягай, сега тоя където идва е най-големия и мене ша застреля"*. Думам: "*Няма да те застреля, да дойде той, я ша му обясня за какво съм дошла. Яз не съм дошла тук от хубаво"*. – *"Моля ти се отмящай се, нека дойде тук и я ша му кажа"*.

Яз се отместих само по-нанадолце и гледам го спре войничето той – най-големия, и му обясни и рече той да ида нагоре към портата. Войничето си избяга, остана тоя големец и дума: *"Какво ти нахалстваш?"* - *"Е така, снощи дойдоха в къщи, мъжо ми го няма, я съм се заключила, тропат името да си сменя, да се преформям. Я без мъжо не мога да се преформям. Яз искам мъжо да го видя, с две думи да се разберем. Яз как ша си сменя името, като е той тука, ако дойде утре да ма запъди с две деца, три"*...

Едно дете имах тогава. Той дума: *"Там си права"*. И я думам: "*Ако съм права, ако съм крива, вие ша ми кажете"*. – *"Само за това ли си дошла?"* – *"Само за това съм дошла, мъжо да видя, с две думи да се разберем. Каквото ми каже той, това ще е...*" И той порука един войник. *"Кажи му името!"* И яз му казах името. "*Искам*, казва, *до 5 минути да е тук и 15 минути да приказват и тогава да си ходят"*.

И като дойде моя мъж и като занавлиза другия народ, искат да влизат. Той дума (войника): *"Яз не мога, ето тая жена си постъпи правилно. Оти ние хванахме големия човек"*... Попитах го мъжа ми, а той казва: "*Яз не мога да ти кажа нищо, ептен ако те напинат си го смени, ако не - нѐмой"*.

От на село се приказваше, че са ги бафтали там. Зорта си ми беше да видя на какво положение е. Видях го... Той дума: *"Тук ни дават ядене, няма нищо..., тук няма никакъв тормоз"*. Оттам нанагор яхнах си магаренцето и си отидох. Отидох си, а на другия ден отивам за вода и не ми я дават да си напълня. Дом (думам): *"Я си гледайте работата... не ми давате да си напълня вода, а яз детето с какво ша го операм. На мен мъжо ми са го затворили там, то колко време"*.

Ама я не казвам, че съм била при мъжо ми... на тех. Да си го пуснат... И те... айде, ша ми правят място. Я съм сериозна от времето си... Не си давам гърба. Ша си напълня вода, ша си ида, щом ти го няма мъжа... Като се върна тва (мъжа), замина си това,

тогава тоя огън замина... И това беше като вятър...

Не го смених името, ама след 1 ли, след 2 ли години пак го сменихме. След 1 година пак отидоха в Гърмен, пак ги скъцаха декларациите, че сетне когато мъжа ми отиде и край... Я до тая година ми избрал името Зарница. Яз не рекох ни хубаво, ни лошо на мъжа ми. Дойде си дома и дума на децата така, на теб така... Това ли беше работата да пишеш и децата и твоя. Оти писваш и моя? Първо ни беше много мъчно, Ася, първо не беше лесно..., че сетне си свикнахме. Сетне си свикнахме, ама мое дете на такова име никога не поруках. Не ми даде сърцето, мой сърце не ми даде. И на клетви ходих в София къде не съм ходила, на друго име не повиках и не съм повикала на мойто име "чуждо"... е не ми дава сърцето. И по-рано... ѐ тая комшийка е партийка и други там рукат *Красе*, рукат *Иванке*, рукат български имена... Яз никогаш, Ася... ни на мое, ни на чуждо.

... Мойта майка са я оженили и те са отишли в Турция. Насън я видях веднъж. Я бех в тая нова къща... Видях я в съня в селото. Иде... и всички жени търчат и рукат на нашта порта. *"Иде*, казват, *неня ти от Турция, и тетя ти от Турция и търчейте всички да видим какво ша си правят с Амидейка"*. И цялата махала излезе отвън, насън, и иде майка ѝ и сестра ѝ, а яз най-отпред търчам да ги посрещам. Неня, една висока жена... ама красива и така завита на ивица и сестра ѝ и тя. Сега на съня ти ги обяснявам, как съм ги видяла... И... идат, идат и мойта майка търчи и всичко живо така се гради да гледа как ша се прегръщат. Прегърнаха се майка и майка ѝ и яз се събудих. Сетне казвам на майка: *"Така и така, мари майка ти каква беше? Такава жена беше в съня ми"*. - *"Олелей, ти ней си видела"*. Тя такава беше - висока, хубава, на ивици одета.

Тя майка ми 3 години била безродна. Няма кой да я потера, няма никакъв род - ни бащата, ни майката. Я така са останали - като две гъби и са си родили и това са ми роднинките на майка ми и баща ми. Друг род нямаме ние в село. Нейните са заминали, а на бащата са умрели. Бащата са го изгледали... На бащата историята па да ти заприказвам! Майка му го е оставила много малък, а баща си го помни да е бил на 5 години. Зорле го помни и затова го помни, когато баща му умира. На огнището го е гладил по главата и му е думал: *"Мило сине, ти ша останеш сираче и теб чужди ша те гледат, теб чужди ша та галят. Не искам да носиш по народа лоши работи"*. И легнал и умрял. Това помни моя баща и ни го е разказвал. Направи сметка колко е бил. И там са го гледали чужди, богаташето, един Ислемчо. Те го изгледали, ратайче, измекярче им е работило. Те едно женско и едно мъжко са имали, пà богаташи. Едната е била безродна и са го взели у тях и са го гледали. Работило им, орало им е, овцете е пасло за яденцето. И вейки става ергенче... Оженва се за майка ми. И правят му сватба. Откарват я майка у тех, в една стаичка и в нея само едно тиганче. В къщата, в цяла къща само едно тиганче. Той не я затерва като мъж, защото той няма баща, няма нещо род да го е приучило нещо там... Така си стоят като брат и сестра, нищо не прават. На сутринта майка ми е рекла: *"Тука сега ша дойдат да терат сурнак. Направи си сметка!"* И вейки заживяват те двачката си. Там в тая къща са си измекяри и бабайко работи и майка работи. Нали ти казах по 10 чифта плете чорапи, кошничката все ѝ е на ръката. Заедно работехме, живеехме, вършеехме на тях за кило брашно.

... Една комшийка, като деца си играехме, като ученички, виж тогава нямаше облекла и ходим на училище и една комшийка, тя гръм я удари, беше бременна и гърма я удари. И дума: *"Зеле, ся ние си ходиме с тебе, я съм по-голяма, нещо ша ти дойде - цървено. Първо ша кажеш на мене, от' съм сива, да си те опира"*. Яз думам: *"Хубаво, ша ти кажа"*. Я, като ми дойде я с едни туманки, ама бели, на училището и чино съм нацапала, а тумането цели ликета. Яз търчам у тях, дома не си вървя... у тях. И тя като ме видя дава ми едни нейни и ми направя от стари парцали от тях парцал-кръпка. И казва: *"Тури я удол, тури я да на те излиза на тумането. Оттук нататък ѝ така ша си правиш да не ти са видва, да ти се смеят хората"*. Сетне за женилката пак тя ми казваше, когато се ожениш, какво да правиш... И генките ми си ми казаха кога забременех, какво ша правиш на раждане, всичко. Мойта майка така думаше. Тя като е родила, нямала си е деца и като родила ѝ умрели дечица и тя думала на бубайко да я чува (пази). Той рекъл: *"Кой та е научил да са чуваш, върви при него да седиш. Яз*

такива работи не знам". И тогава са се родили децата и Алах си им е давал късмет. Я сега и много деца си е много хубаво да имаш. И не са се пазили въобще. Не са са пазили... не, не. Мойта майка, това последния ми брат където е, а яз бях година вече, тя какво не направи да го абортира, какво не направи. Та са мачка, та натиска, та прави да го удуши и не може да го удуши. Тя щеше да умре с детето заедно. Имало е една баба, Невена, тя ги е разсипвала по-малки. Па майка е била на 3 месеца. Три месеца паркутнат ли майката с главата трябва да върви тогавана. Мойта майка много го мачкаше и като го роди тя не искаше да го види. А големия брат хич не го искаше това дете, оти много деца, а той вече ергенин. И яз го избавих. Майка ми нито го набизеваше (кърмеше), а сака кога го няма аго да го набизее. Толко го мъстеше майка....

Напрегнато време беше тогава,
усилено изграждахме града
и другите селища в общината...
Иван, род. 1932 г., служител, Гоцеделчевско.

Фамилията произлиза от *бара* 'река' и *буна* 'голяма'. Голямата река това е Места, която цепи селото на две. В града сме ние и чичове ми. Сиромашията подгонила дядо ми в града, където се цанил чирак да пасе стадата на чорбаджия. Тук се задомява, тук расте челядта му - двама сина и две дъщери. Най-малкият е баща ми. И той тръгва по бащиния си път. Още от малък пасе стоката на същия селски богаташ, при същата мизерия и подтисничество. Търсят го за училище. Баща му го не пуща: *"Я че плата глобата, даскале, не барай детето"*.

Така баща ми, природно буден и умен, остава напълно неграмотен човек. През 1932 год. се оженва за майка ми - момиче от неговата черга. На 2 септември 1933 год. се сдобиват с първа рожба - отроче от мъжки пол, което кръщават на името на стария дядо. Това отроче съм аз. Раснал съм в сравнително човешки условия за времето си. В малка паянтова къща с две стаи и отдолу обор за десетината овце, които сме имали. Бедна къща, но наша. Изпитал тежкотията на неграмотността, баща ми още първия учебен ден ме изпраща на училище със заръка към учителя Апостолов да ме изучи добре. За грижите аз се отплащах с послушание и прилежно поведение и подготвени уроци.

Така през 1947 год. завърших успешно прогимназия. За продължаване в гимназия въобще не мислех. Смятах веднага да впрегна крехкото си тяло във физическа работа, за да изкарвам и внасям и аз нещо вкъщи. Семейството ни се беше увеличило с още едно братче и сестриче и требваше да се помага. Баща ми и майка ми, която също беше много любознателна жена, видимо не разчитаха на моята помощ. На цялата немотия отгоре, те решили да ме изпратят в Разложката гимназия. Не се противих, но и не бях във възторг.

През септември същата година, с торба на рамо, сподиряйки баща ми през хълмистия "Трещеник" се озовах в Разлог. Там от една година вече беше чичовия ми син, мой пръв братовчед и съименник. Беше репетент и свикнал с обстановката. А аз за пръв път излизах от града. Настаних се при братовчеда. В началото на ноември, не знам по какъв път научихме, че в Пловдив се открива гимназия с пансион на пълна държавна издръжка. Това беше нещо само за нас. Уговорихме се с братовчед ми като по-голям и опитен да отиде, да провери и, ако го хареса, да ми обади с телеграма да отида и аз. През това време аз да казвам в училище, че е болен. След три дена получих телеграма с текст: "*Тръгвай веднага*!". Значи хубаво е, рекох си, и заминах за вкъщи. Още на следващия ден заедно с баща ми отпътувахме за Пловдив. Аз четях имената на гарите, а той се ориентираше къде сме.

Когато пристигнахме бях смаян: "*Леле що народ що чудо*!" Като пчелно гъмжило. Един файтон ни стовари близо до едно тепе, а файтонджията посочи една сграда горе на самия му връх и рече: "*Идете там*!" Наближихме и аз прочетох на новата фирма "Българомохамеданска гимназия *Мехмед Синап*". Попитахме, поканиха ни да влезем

и така аз се слях с обитателите на тази чудна старинна сграда, станах частица от това ново семейство и започна най-хубавия период на моя живот - ученическия.

Бяхме първите, а на първите винаги е най-трудно. Некои не издържаха, напуснаха, връщаха се, пак изчезваха. Всички бяхме от най-захвърлените тогава краища на Родопите. Животът в гимназията-пансион е прекрасен сюжет за роман и аз се чудя как досега не се е намерило талантливо перо да го напише. Беха бедни години, следвоенни. Ограбената ни родина възстановяваше своите сили. И при тази тежкотия държавата разкри пансион за нас. Хранеше ни, обличаше ни, учеше ни и ни възпитаваше. Проклет да е оня, който забрави това.

Минаха хубавите ученически години. Завърших XI клас и се върнах у дома. Родителите ми не са харчили за мене кой знае колко, но аз се чувствах длъжник. Веднага се хванах на работа. Не мина и година и получих повиквателна за казармата. Нови три години далече от род и роден край. Но пък в школа, която ме направи мъж.

От дете имам една голяма любов. Това е родното ми място. Никога, нито за момент, при каквато и да е ситуация не съм помислял да го напусна. И сега не мога да си обясня как така с лека ръка някои хора напускат родно място и търсят удобството на големия град.

Ако все пак некакво обстоятелство ми наложи да го напусна, аз бих се разделил с него като с нещо най-скъпо, бих плакал за него като дете. Всичко тук ми е близко, до болка сраснало с мен и аз с него. Тук, на стотина метра от родната ми къща е къщата на моето момиче - другата моя голяма любов. От малки бехме предопределени един за друг. Като на шега родителите ни се сватосваха, още когато ние бехме под десетте години. След петнайсетте ние бяхме “лудо” влюбени.

Затова, когато в казармата научих, че някакъв другоселец се заричал да открадне моята изгора, бях готов да избягам с автомата си, за да я защитя. До бягство не се стигна. Командирът ми излезе разбран човек и ми даде пет дни отпуск, напълно достатъчни за един годеж. Така през януари 1954 година аз бях вече годеник. Успокоих се. Службата ми тръгна и мина леко. През октомври 1955 година се уволних със звание сержант. Януари месец е един от щастливите месеци за мен. Поне досега е така. През януари се сгодих, през януари 1956 година правихме сватбата, през януари 1957 ми се роди първата дъщеря и пак през януари, само че 1963 се роди втората ми щерка.

Веднага след сватбата ми, т.е. пак през януари, ме извика тогавашния председател на Общинския народен съвет Иван Радоев. Чудех се за какво ще да е това повикване и още по-се учудих, като ме попита ще приема ли да стана секретар на съвета. Аз дори не знаех какво е това, какво ще правя, ще мога ли да се справя? Бай Иван ме насърчи и аз приех. Повече от доверие към него, защото го познавах добре. Това е един от известните хора в града. Бил е партизанин, пръв кмет на селото след Девети, човек обичан от целото население. Този човек канеше мене, 22 годишния младеж да стана негов пръв помощник. Към края на февруари аз бех вече секретар на Общинския народен съвет. Да си секретар на съвета в града не е малка работа. В това бунтовно село е имало повече от шейсет партизани, над двеста ятаци има живи септемврийци и членове на общинската комуна от 1920 и 1922 година. Има стара и нова интелигенция, чиновнически апартамент и какви ли не още категории. И с всички тези хора аз ще требва да се оправям.

Да-а, доста отговорна работа. Тези първи години на трудовата ми дейност беха големо изпитание за мен и естествено голема школа. Изкарах тригодишен мандат. През 1959 година стана обединение на общините. Към града придадоха района на Бабяк община. Един много разпръснат район в Родопите, най-изостаналият от всички други. Некои обстоятелства наложиха доста промени в ръководството. Тези промени засегнаха и мене. Смених работата, като опитах да се насоча към финансите. Не ми допадна. Поискаха да ме изпратят във Ветеринарния институт да ставам зоотехник. Тогава ТКЗС имаше голяма нужда от такива кадри и кой знае защо председателя се сетил за мене. Отказах категорично. Не че ненавиждам животните, но не съм и особено привързан към тех. Още като дете изядох два плесника от баща ми, защото не познах нито едно агне от коя майка е.

Пък и бех вече семеен, не можех и да помисля да оставя жената, детето и родителите.

Таз прословута привързаност към тях, като че ли беше най-главната причина да не помисля и по-късно за повишаване на образованието си. За мое вътрешно оправдание се залъгвах с философията, че и без висше образование ще се преживее някак си. През периода 1960-66 година опитах късмета си в две три други служби, но нито една не ми пасна добре. Отново ме привлякоха на обществена работа. От 1 юни 1965 год. до март 1966 год. бех председател на Общинския комитет на ОФ. От март пак станах секретар на Общинския народен съвет, този път вече за цели 16 години. Секретарската работа ми беше вече позната, пък и ми помагаха десетте години опит в общинските работи.

Напрегнато време беше тогава. Усилено изграждахме града и другите селища в общината. Строяхме водопроводи, канализации, улици, мостове, обществени сгради. Самооблагахме се почти всека година, провеждахме много трудови акции. Все още се работеше за укрепване на ТКЗС. Започнахме изграждането на най-голямото за нас промишлено предприятие "Завода за детайли". Междувременно в личния ми живот станаха и други събития, които съм запомнил и ще помня. През 1960 година и двамата с жена ми станахме членове на БКП. В същата година умря баща ми. Горкият, рано си отиде, едва 50 годишен, ненарадвал се на нашето благополучие.

През 1970 година семейството ми се нанесе в новата ни къща. Близо е до къщата, в която съм израснал и затова не преживях тежко пренасянето. Напротив - бяхме щастливи. Макар и еднокатна, къщата задоволява нашите потребности. Живеехме и живеем скромно, чужди на охолството и разкоша, но и не лишени от необходимостите за едно съвременно семейство. Към края на същата тази 1970 година се заговори за излязлото решение на Секретариата на ЦК на БКП за патриотичното възпитание на родопското население, за неговото единение с целокупния български народ и за възстановяване на историческата истина за неговия български произход. Георги Иванов - тогавашен първи секретар на Общинския комитет на БКП ми подхвърли да помисля за смяна на турско-арабските имена на семейството с български. Аз бях готов на такава стъпка незабавно, но, за да не сме единствените, за да избегнем евентуална пълна изолация от страна на останалите, отложихме този акт за по-сетне. Изглежда не се намериха други готови да последват веднага примера или да направим това заедно, та разговаряхме наново по този въпрос. Разговора беше на 31 март 1971 г. Разбрахме се на следващия ден да извикаме и жената и да оформим документите. Аз се сетих, че следващия ден е първи април - ден, наричан при нас лъжитри. Под формата на шега подхвърлих да не излезе лъжлива целата работа и предложих да се съберем на втори април. Прие се предложението.

На втори април при Председателя на Съвета Крум Стоянов се събрахме ние с жена ми и в присъствието на Людмил Георгиев собственоръчно написахме една молба, посочихме кой какво име желае да носи от сега натам и се подписахме. Те ни честитиха и пожелаха дълго време да носим с чест и гордост българските си имена. После поляхме случая с по един коняк. Председателят повика при него и други служители от Съвета, съобщи им новината и дръпна едно похвално слово в наша чест. Това стана цела година преди примера ни да бъде последван от останалите. Как сме преживели от тех в този период е тема за отделен разказ. Сега всичко е история. Хубаво беше, че немаше вече да се делим, се подир другите да одим, от инат и простотия.

През март 1982 година бех освободен като секретар на Общинския комитет на ОФ. Новата работа за мен не е непозната. През цялото време като секретар на съвета съм бил и член на бюрото на ОФ и близко до задачите на ОФ. В трудовата си кариера и в живота въобще, не съм блестял, но и не съм тлял. Наказания и упреци нямам, но и ордени немам (може би е още рано). За мен не това е най- важното. Работата в ОФ е почетна и благородна, както всяка работа, свързана с хората и за хората, затова повече ме топли тяхното уважение и моето лично усещане за достойно изпълняван дълг към Партия и Родина! Това е!

Мен не ме интересува нищо, няма да казвате, нищо няма да виждате,

за да сте чисти и съвестни на народа.
Фатма , род. 1938 г., земеделка, Гоцеделчевско.

С бабайко ходехме дрипави, босички, и волове пасях по едно време... Мойта майка и моя баща бяха много добри хора. Е... тук по село да тръгнеш няма да кажат лоша дума за тях. Баща ми е роден 1906 и да се е оженил на 20 години...

Тогава беше частно време. Ша ма пусне баща ми с воловете, да ги пазя и яз цял ден ша рева - страх ме е, няма къде да идеш. Той трябва да работи да изкара нещо, я като сега как е и след това стана, яз бях на 12 години, когато стана ТКЗС. Стана ТКЗС и бобайко събра воловете от селото като ги взимаха, та у нас ги гледадха, отдолу под нас в ниското. Гледахме 20 вола като стана ТКЗС - хранехме ги, ринехме торта им. Като дойде орача, ша го изпратиш, вечерта ша го осрещнеш пак като твой човек. Кози съм пасла, още по-малка, ходехме с една другарчица. Сетне като стана ТКЗС криво-ляво се позавъртяхме. През моминските години, ѝ така изкарахме живота - със сиромашлъка, а сетне се оженихме с Ибрим. Ние си бяхме комшии и така походихме 2 години и се оженихме. Сватба не правихме, нашите искаха, но... Родихме 3 деца, хубаво си поминахме и пак четвъртото. Сега, оттук назад какво ша е не мога да кажа нищо.

... Ето и сега сме 5, един брат ни почина. Има скарване, така да се разсърдиш, но не сме като другите да не искат да се водят... При нас такова нещо няма. Може да ти тежи нещо, но си го изживяваш, сам ти си. При сиромашки деца крамола няма, които са богати те се карат, защото делят пари. А пък ние защо ша са караме на моя баща - за нищо? Той ходеше по Балкана да работи, а ние бяхме малки. Ша донесе един хляб голям, ша го раздели на всички по една филийка и гледа майка да свари нещо. Тогава пари нямаше, няма жена... няма деца, както сега. Сега се разполага с пари и затова тогава хората бяха по-добри, защото каквото има, това е на софрата, това ша ядат всички. Сега тук не ти харесват яденето и утре ша ти кажат: *"Какво ли ми готвиш?"* Тогава нямаше така... Била съм малка и ни дойде гостенин от Долен, а майка е излязла рано и е казала да сваря трахана на гостенина. Я съм сваряла, ама съм го направила гъсто..., то не трябва да е гъсто, а рядко и оттам слагам му студена вода да нахраня гостенина.

Не помня моя баща да ме е ударил някога... само един единствен път. Напуснаха старата къща и ние с моя брат по-малкия сме се сбили и яз като завъртях едно дърво щях да му притура стомахчето и тогава баща ми ми удари шамара. Това ми е за целия живот. Майка ми гонеше сестрата и сестрата избяга... и майка ми хвана мене и ме стопореса, на вратата ме събори, удари ми два шамара и това помня боя от майка ми и баща ми.

С бой, със злоба не се занимават. Майка ми беше много скромна, също и баща ми. Той казваше: *"Деца, яз съм остарял, в милиция не съм влизал, свидетел не съм ставал... чул, не чул, видял, не видял... това е. Ако искате да сте справедливи... да не се занимавате с такива работи"*. Той остаря... нито на дете се скара, нито с човек се скара. Ама там си бил ша дойде някаква чета: "*Някакви са минали?"* - *"Не съм ги видял. Каквито ще да са, мен не ме интересува нищо, няма да казвате, нищо няма да виждате, за да сте чисти и съвестни на народа"*. За кражба за такива работи у нас нямаше... кражби няма.

Мойта майка толкова скромна, че върви и си мълчи. Тя все с чужди хора е работила. Едно време са ходили аргати. Пък моя баща го е карал аргатето въпреки това и на нашта нива са работили. Той ша закара 10-15 жени в Гърмен и тоя, чорбаджията ша даде парите в него. Най-лошото, което е споменал на мойта майка, е, когато ѝ е казал, че той иска да си има деца, а тя може да няма, и затова иска да се ожени. Тя (майка) си ревеше много. Сега и яз съм така. Това си е по наследство... И яз всеки момент съм готова да рева, пък да кажа, че нещо тормоз има... нямам тормоз, сега засега ни тормозят децата. Това не само от лошо. Яз мисля, че като плачеш ти олеква.

... Ходила съм на училище до шести клас. Яз не бях силна ученичка и във второ отделение останах. Сложи ме учителката до другарче да ме учи, ама нищо. И на детска градина ходехме там, ама възглавници и одеяла си носехме от дома. Готвеха ни мляко на прах, ама сладко и мирис имаше. В шести клас пак останах. До 14 години се ходи на

училище. От моите другарки, които учеха, само една се изучи и беше директор на детската градина, но почина. Само тя се изучи.

Учителите бяха добри, на мен шамар не са удряли. Яз бях скромна и не ме закачаха. Помагаха ми да науча азбуката, да пиша. Ако не си знаеш урока ша та шлякне 2 пръчки. Това не беше бой... Имаше един Гоцев, Гаврилов и жена му... тогава наште ни пускаха да учим. Сега пак ша затъпеят наште деца... Да ти разказвам за моминското си време, какво да ти разказвам. Вървя си, мълча си, навеждам главата. И сега отидеш у един да ти каже: *"Ти деца си раждала, копелета... и щуротии"*. Тук при нас е така - такива са свекървите - прости. И сега по едно време мъжа ми хем изневери, хем пак жената крива.

Роди се сина ми... на двора като ида да пера свекървата ме изгонва, че ша ѝ цапам двора. Заденала съм го, ша ида да пера на портата. Тя ша отвори портата, ша ми удари детето. Нали ти казвам, то (свекървата) няма човешко сърце в него. Оттам отидох на селската чешма да пера и като се сбориха там едни коне щеше да ме смачкат, строшиха ми легена. В един чайник вода ша си стоплиш и ша отида у мойта майка на двора да пера.

Моят брат - третият, беше женен за една Христина, в Ямбол. Живя 15 години. Девет години си нямаха деца. Дома си го прибраха, бубайко, трудно им беше. Брата си идваше и жена му си идваше и си родиха мъжко детенце и обадиха, че е починал (брат ѝ). И ме закарват двамата по-големи братя и ме закарват в Ямбол да си вземем брата, че е починал. Пък те са се скарали и сега, за да ни откара там, жена му съобщава, че е починал.

Това ми е излизането от Гоце Делчев нагоре, през моминските години. Тогава отидохме в Ямбол, влязохме там ни посрещнаха тия хора, на снахата майката: *"Няма нищо, на работа си е, снахата си е на работа"*. - *"Ами какво е станало?"* - *"Няма нищо, ами я така, бъхтаха се, скараха се и след това ви извикаха да се разберете"*. А пък моите братя казват: *"Какво да се разбираме, ние го не щем - трепете се"*. Ние като го викахме да си дойде, той защо не щя, нали като е за християнка ние го мъчихме да си дойде, щото гледай времената как се менят, ама не си дойде. Сетне пък тя самичка си го изгони и това съм била извън селото през тия години.

Сетне, като се ожених, вече стана комплекс, с машини сеехме тютюн. Та ни откараха в Пловдив, на Бунарджика, там съм ходила, в някакъв манастир съм била и това съм ходила. Бейки съм отишла някъде да се разкарам, както вие как си ходите, като Зоя (дъщеря ѝ) в София.

Снахата две години лежи, ръчичката я болеше, работеше си, вървеше си. И решихме със сестрата, той брата абсолютно ни вярва в такива работи... Отидохме и тая жена казва: *Има магия*! и взе името, ние я зовяхме Адиле и я записа. На следващия ден отидохме и каза, че има магия и трябва да се извади. И кой трябва да я извади каза, друг не може освен тя си. И след това отиде сестрата с една кола, взе я оттам, от Ваклиново и дойде. Яс не видях, тя сестрата беше и я извадили от възглавницата, където спи болната снаха. Извадили я и я изхвърлили, но болестта си продължи, продължи... и тогава я откараха в София. Върнаха я жената и колко полежа тукана и си отиде и магията така си отиде. И се разкараха с другия брат, защото казаха, че магията я е правила другата снаха. Това не беше вярно, но нали така казаха, така ги набедиха и така остана и до днешния ден. Малкият брат умря, и снаха ми умря, само от притеснение. И така до днешния ден, те се ненавиждаха двамата братя, въпреки че малкия умря. Защото като идеш при една врачка, особено при циганки, макар и каквото и да е, те винаги казват: *"Магията я слага близък човек, комшия, роднина, близък"*... и това е. Ами ето, на наште братя всички им завиждаха, че заедно карат, заедно живеят и тая жена изкара магията... След това откарахме една друга циганка и циганката завъртяла някакъв чекрък, дето въртят старите баби, и казала през това време, през което се върти чекръка, който влезе, той е сложил магията... разбираш ли? И... влиза етървата. Те не са в една къща, ами една до друга им са къщите и влиза тя... И като почнаха и се изядоха и малкия брат умря, и жена му умря от притеснение и болната почина, но развалиха и двете къщи.

И затова ти казвам, че и аз съм ходила и тук изкара същата жена като на моя брат

на жена му от възглавницата. Изкара и на нас, ама пред вратата. Като отидохме там за снахата със сестра ми и я думам: *"Имам момиче и толкова иска това момиче да иде да учи и не може"*. И тя като дойде втория път и тя каза: *"И у вас има магия"*. И като дойде у брата с колата и тука дойде и казва: *"Предвижда ми се накъде е магията"*. И каза, че магията е на входната врата. Взе в ръката пръст в една шепичка и я помириса. Излезе тя отвънка и мъжа ми копае с една лопата, а ние всички наблюдаваме. Копае, ама вечерта в тъмното беше и тя взема от време на време по малко пръст и така... помирисва пръстта.

Тя по самата миризма я усеща накъде върви и изкарахме една кръпчица... Толкова беше (показва) и вътре вързани 3 кибритени клечки, я като тия - запалени и вързани с един черен конец и на всяка една магия слагат от умрял човек. Нашите като умрат измиват ги, нали, и тоя сапун, който е на умрелия човек, във всяка магия се намира. От мъртвеца сапун имаше, черен конец и всичко закачено с една карфица. Кога го изкарахме и я питаме тая жена за какво е и тя дума: *"Искате детето ти да учи, но те са изгорели това* (учението) *и са го завързали. Вече какво са го завързали... откъде да знам яз"*.

И тя на нас не ни го даде, това да го побараме, ами го отвърза. Видяхме го и го взе и го отнесе обратно към нейното село и дума: *"Вече няма да го барате, я ша го хвърля"*. И това беше за у нас... Също на брата, когато изкарала, тя хак не дава да го бараш ти. Тя получава нещо и си повдига да повръща от това нещо, от мръсотиите и тя си ги взема, тя си ги изхвърля. Па някой казва, че тя си ги слага, па колко е вярно, нали не си я наблюдавал. Я съм виждала само на мен какво е изкарвала, на други места не съм ходила.

Ходила съм в града, има една циганка. Тя трощи яйце... И там за същото, ако си болна, може да ти каже с какво да се лекуваш. Ходи се там за болест, а тя гледа и за магии. Тя е циганка, ама бая си угажда. На мене един път ми каза една циганка: "*На тебе ти е направила свекървата магия"*. - *"Ами къде ми е тая магия"*, думам. "*Сложена ти е на входната врата"*.

Как пък свекървата ша ми направи магия да се скарам със сина ѝ? И няма кой да я намери и си се караме... и си се караме... Ако беше на млади години така нямаше да го трая. При нас е така - ша търпиш, къде ша идеш. И нищо... вървиш, работиш и като дойде ша ти найде нещо вина, ша ти найде кусур - да има нещо... И така... А пък магия си ги има... има, че ги правят... правят ги.

Той (мъжът ѝ) откакто се ожени Звезда каза, че аз съм виновна и аз съм виновна и това е... Защото я спряха от училище... Свекървата много ги наругава. Те със сина си се карат, ама сега почнала и с нея да дума. И мойта свекърва беше същата. Ние сме прости, тук в селата и всички са така. Сега, защо Звезда е така? Ами... така е. По-предната година тръгна във Вълкосел да върви, спряхме я... ревахме тук, пискахме и двамата... върнахме я. Сега момичето пак тръгна, какво мога аз да я правя? Сега с мъжа ѝ се погаждат, ама старите цикат (викат). Цикат всички - тук така ги кара времето, работата... Ето пари няма - направиха сватбичка, взеха им парите на децата, а лани цяло лято работи, една стотинка пак не им дадоха. Нямат хляб с какво да си купят.

И тоя, нашия Ибрахим, много ги уважава децата. Я снощи пак ревеше и дума: *"За тях душата си давам"*. Ама тоя не да си дадеш душата, детето трябва да го успокояваш, а той нещо като си му е криво, като си му е мъка - избива си го на друг и това е...

Иначе Звезда, есента, на 3 месеца беше и абортира. Сега пак е бременна. Ами сега... не може на всякой да му е хубаво. Никой не върви за лошо, това с акъл не се намира. Ами сега какво да правиме... Оттук я скъца, от там я скъца, тоя онакъв, та не може да ти робува момичето додето е живо. Сега яз съм виновна, дума: *"Ти я ожени, ти я ожени"*. И оня ден ми вика: *"Ти и Зоя ожени и Звезда ожени и сина отдели, а иди та се управи и сега*, казва, *играй хоро"*.

Той не ти казва кой е хубав, кой е лош, за да може да те наругае, разбираш ли... да може да те наругае, да ти каже най-лошото. А на мен не ми е лошо, щом Алах е дал късмет на децата. Аз им казах по-рано: *"Мен няма да ме гледате, яз ше си рева, ше си рева, вие си гледайте вашия живот"*. А той (мъжа ѝ) ми вика: *"Заплатата ти давам, парите са у теб"*. А то не е работата за парите. Тук да живееш... пари защо ти са?

Той, когато ходеше с други жени, той не се държеше така. Сега, откакто се ожени Звезда лани... не мога да си обесня какво стана, та винаги аз съм виновна. Той когато ходеше по жени, той не се държеше така. Сега, ако има работа тая вечер, ша са върне в 4-5 часа, ша закара каруцата на нивата - шума ли ша товари, мисир (царевица) ли ша товари, всичко ша товари и ша са върне, мир да има.

А откакто се е оженило момичето, той с мен се държи лошо. И един път ми каза: "*Ти почерни Звезда, яз теб докато си жива ша та ям"*. Какво съм виновна аз? Хората дойдоха първи път, втори, трети и свекъра, и свекърва и, та как да кажеш - край, яз не те давам. Щом тя си е решила, яз какво мога да направя? Тя решила ли е и без мен ша си върви. Но ето... в село това е простотията - всеки гледа да натопи другия и да си натяква на другия, а на него да си му е леко.

Звезда ни беше най-хубавата, тя беше сега, оня ден бяха и двете тука. Той казва, че тя права е умряла, умряла, та непогребана, защото е развалена, развалена е - тоя месец аборт е направила. Въпреки това се тормози - чужда къща, вземат ти парите и те нападат като куче, дето искаш там да се препитаваш... с каквото знаеш. Е... та майката ли е виновна? Той като си му тежи нещо, ша си го каже и на детето и на мен. А пък сетне си реве, че той е уважавал другаря си, или сина си. *"Може да не го милувам, но като теб не ги посритам. Та така, може да има нещо, откъде да знам* (мисли за магия). *Не съм ходила никъде!!!"*

Яз кога родих Зоя и той... се сърди. Пък я нищо не знам, как ша знам за какво се сърди. Така и така ме пита, ти на кой го кладе детето? Аз исках да е Джантуша, а акушерката дума: *"Атидже, я ша го сложим Дзейнеб"*. Не даде Дзейнеб, както и да е, яз исках да е на неговата майка, а той не даде. Той думаше да е на мойта майка: *"Ако е на мойта майка, твойта е много мръсна, лоша и заради нея и на мойта няма да е"*. Това е силно притеснение и тогава се разболях. Те са решили, майка и сина и я кръстили на негова любовница. Това е вярно глупост... големи простотии. Да..., ама остана, това не се забравя, това се пише на сърцето. Та може магия да има... Тя една циганка ми каза, че магията е отвън на вратата и свекървата я сложила. Я думам: *"Не е вярно, нашта порта е цимент, как ша я сложи?"* Откъде да знам... мойта свекърва ме мрази от край и до край ша си ма мрази. *"Как да ти кажа и за него дума"* (за сина си), ама като дойде тук и аз почна за него да думам, тя почва за мене. Пак си го брани: *"Ти да не си по-хубава от него"*, вика. Тя знаеше, че ходи, знае и идва тук да ти досажда и пък ти казва. Тя слуша хората и идва да казва. Я думам може да е лъжа, а тя вика: *"Хората не лъжат"*. И тя е идвала и брат му е идвал... Я не обръщам внимание на никой и не се карам с него (мъжа си). Мълча си, вървя си, по-нататък, ако иска. Я сега, някой път като дойдем на моабет думам: *"Не беше прав, я толкова да се трудя, я толкова справедлива жена"*... Дума: *"Ти ме накара"*. Пак аз виновна, иди та се управи. Я не съм видяла с очите, хората приказват. Ако го питаш, ще каже: *"Не е вярно, ти видяла ли си?" - "Не съм видяла, хората ми казаха". - "Те та лъжат хората"*.

Пък ходеше 2-3 години. Като дойде вечер от работа в 9-10 часа и яз го усещах още рано, че тая вечер ша излиза. Къде ша излиза, той си знай, пък и кой да хвана да го преследва. Той отук ша та подкача, ша се закача, ша се оглежда... то не знам какво ша прави. През вратата навън ша излезе и цяла нощ го терай, терай (търси). Я ша подпинам и прозорци, и врати и ша го чуя, когато дойде на портата, на вратата, откъде ша влезе, откъде не ша влезе. Тая врата, където я заключвах, думам: *"Може да си направя по-лошо. Защо да тропа, децата да го чуват*?" Сега скоро му викам: *"Ибраим, всичко съм затваряла, всичко съм заключвала, откъде влезаше*?" Той си мълчи, нищо не казва. Дума: *"Ти лъжеш!"* И това е и ша дойде, ша си легне, ша ми обърне гръб и ша спи... Той ходи мръстника и доде остарее си е мръстник, сега дори и да не ходи. Аз пък съм хубава жена...

И ми казаха, с която жена ходи... тя е от друго село - тук е женена. И вярно ли е, лъжа ли е, на мъжа ѝ близките му са казали. Хубаво, ама единия близък е на мойта сестра, нейна етърва води, и той се изпуснал и казал на мойта сестра. Тя идва при мен и казва: *"Кажи на Ибраим, ша го следят и няма да го бият, само да се уверят верно ли ходи с тая жена - буковленка"*. И я дойдох и думам: "*Ибраим, знаеш ли, каквото си забъркал, забъркал си, ама се пази, защото ша зачуват* (завардят) *яко да те*

хванат". Я не казах, че няма да го бият, я думам: "*Хванат ли те, ша та изкарат на площада, да знаеш"*. Па той казва: "*Хванат ли ме да ме изкарат, защо*?" Какво да му направиш? Иначе не ни оставяше без пари, да река тия години да не ни дава пари, да не ни дава заплата, да не ни купува. Винаги, ша вземе заплатата, ша ги донесе, на децата си купуваше, за къщата каквото трябва. Нищо не съм усетила да не купува. Я сега като дойдем на хубав моабет, ша му река: "*Ибраиме, как посмя да ходиш*?" - *"Мълчи, ти си виновна, ти ме накарая ти думаше: "моя мъж да чуя, че ходи с друга жена, хич няма да се пукам"*. Аз оттам хванах, че има нещо колкото и да лъжат хората има нещо вярно.

Оная година - тогава най-много се приказваше и той закара тая жена с мъжа ѝ на пазар в града. Наредили се там блузи да купуват, та тогава донесе на Зоя и на Звезда. През тия години и мъжа ѝ беше приятел на Ибраим. И отидоха в града, купили си басма и нашия нямал пари и на тая жена мъжа ѝ е дал на нашия да плати басмата. Купуваха ранни домати и нашия ги е купил и ги дал на тоя да ги донесе у нас. И на мене ми стана тежко и един път му рекох така: *"Ибраим, знаеш ли какво? Ша го пресрещна Мурад, ние сме свати с тях, неговия брат е съпруг на моята сестра и ша му река:* "*Твойта жена ходи с наш Ибраим, дай и ние с теб да ходиме и да им докажем, че и ние можем"*. Или: "*Мурад, я не мога да си оправям мъжа, ти пък си оправай жената"*. Той дума: "*Ша предумаш, ама ша ти отрежа главата"*. - *"Оти, ше ми режеш главата, демек ти можеш да ходиш с неговата жена, а пък ние не можем да ходим"*. Или само това ша му река: *"Да си съветваш жената*". Дума: "*Ша ти отсека главата, ти каква работа си имаш с него*?" Думам: "*Ами ти каква работа си имаш с неговата жена? Тия хубави момичета ми реват - срам ги е да отидат на училище"*.

... Лани пасяхме кравите - яс ги паса и на тая жена мъжа ѝ (ние сме свати) и си преказваме с него и той се хвали, че тяхната крава е хубава и че има хубаво теле за продан. И като си дойдох, думам на Ибраим да купим това хубаво теле. Ама не му дадохме да го купи. А децата бяха големи и разбираха всичко. Сега вече се връща от работа... ако се скараме, ша са скараме и... това е...

И сестра ми... Гледай мойта, мисли нейната. Нейната свекърва е като моята и нейния мъж... Тук всички са простаци... Тия мъже ходят с някакви жени - ходят по града с циганки. Той да ходи с някаква жена, дето е от него по-хубава, ами той ходи със стари..., с такива (прави жест).

(Спомени от детството)

... Лятно време ни изгоряха рамената, щото бяхме дрипави и майка ходеше на работа и мен ме оставяше да варя вечерята. И с децата от махалата сме си играли на разни игри - тогава имаше тая игра с камъчета "Намери си квачка пиленцата", "Куцканица", "Мижаница", "Кърпичка", "Гърне". Ходехме и на седенки, царевица лющехме, калъпясвахме тютюн ...

В селото имаше много християни, ама я по-малко ги помня. Имаше една от нашта махала, Надка се казваше. Толкова бяха добри, сиромаси. Играехме си заедно с нея, ша сварим вечеря, ша си играем. Те се преместиха в София и сега всяка година идват тук в село. Дзъйнепа беше зле с единия крак и я откарахме в София. Тоя човек ни позна и ни откара в тях. Живеели сме като комшии, много добре. Те християните още тогава си бяха по-добри и сега са си такива. Ходила съм и в Хаджидимово със снаха си, със Звезда и с мойта сестра и на врачки съм ходила. При една циганка съм ходила и в Добринище съм ходила при един човек. Ходехме и правехме всичко както ни каза човека, но като не ще... не ще. Мойта сестра ме откара при тая циганка. Ето и нашия комшия е ходжа и той писа книжка и се оправи ногата. Иначе я карахме и при доктори. Откарахме я на хирург в града - казва на баня. Откарахме я на баните. Предполагам, че ни замина от циганката и от ходжата. Циганката набърка нещо като катран и бархетна кърпичка и я сложи. Иначе бяхме тръгнали в София на операция и стигнахме до Добринище и яз почнах да повръщам, болки, и тя оттук-дотам само повръща, тя беше малка, в детската градина. И мъжа ѝ дума: "*Оттук нагоре не мога да ви карам, вие се предадохте дотук, а та до София, как ша стигнете*?" - *"Ша отидем до тоя човек, тук в Добринище и ша видим, какво ша правим"*. Отидохме там и ни посрещна една жена. Тя също чака като нас реда си и ние ѝ обяснихме за какво я караме. Тя дума:

"*Знаеш ли, вземете си, върнете момичето, защото елате у нас да видите, яз какво имам - на 25 години мома, само лежи, не може да стане от такава операция. И тя така я болеше ножичката,* (кракът) *откарахме я в София, оперираха я, пресекли ѝ някаква вена ли, какво ли и остана саката за цял живот. И ние оттам си се върнахме и бре по циганки, бре по ходжата и се оправи"*...Какво друго да кажа?...

Уча една буква, дорде си бегам,
по пате я забурея...
Айша, род. 1945 г., детска учителка, Разложко

Родена съм 21.XI.1945 г. в бедно семейство. Баща ми бил козар, пасеше селските кози. Майка ми е работила земеделие. Я съм била трето дете, което хич не ме са искали. За времето баща ми е бил много интелигентен човек. Между големия ми брат и мене е 12 години разлика. Баща ми никак не е искал трето дете. И майка ми много му се е молила: *"Мола ти се, мола ти се да си имаме момече"*. И той рекъл: *"Ми да те услушам ма, ама ако е мъжко, не знам щее да работиме, за три кащи да направаме"*. Тя е била голема на раждане и той, оти го е било страх да не е мъжко, и когато дошло време да ражда, отишел в Самоков да купува кози за пастърма, за месо. Той таман бегал и на третата вечер я се съм родила. Ама той пеша от тука през Рилския манастир, в Самоков пеша е отишел. Купил е кози и се е върнал, ама като се е връщал, тука на Големото брърдо се е подал, през нощта е било и видел у дома че свети и рекъл: *"Ле-ле мойта е родила"*. И вика: *"Така ми заби сръцето, какво ле е родила, ако е мъжко направо да го хвана и да го хвърла в реката. Три мъжки защо ми са на таа сиромашия*?"

Дошел си и като хлопнал портичката, мойта си нене, на майка ми майка ѝ, е била при нея и рекла: *"Фатме, момиче е"*. И той рекал: *"Айша че му е името, ни на майка ѝ, ни на майка ми"*. Това име е харесувал, това име ми е турил. Обаче да не ме са раждали, щело да е по-хубаво. Оти късмето хич не ми беше хубав. Бех на 14 години, когато баща ми умре, я учех в Гоце Делчев. Разболе се от рак в грълото. Бех на бригада в Петрич и ми се обадия. Я си немах пари, помолих комсомолския секретар да ми даде, изпрати ме на влака, и си дойдех, на другия ден баща ми умре. Останахме три сирака, никой не бехме женени. Брат ми големия беше оглавен, беше войник.

... В пръво отделение ме учеше кака Мария Тончева. Тя беше много стабилна жена. Ама я хич не помнех кога учех. В училището ме учи, учи една буква, дорде си бегам по пате я забурея (забравя). Ем по пате се повтарех: ***з, з, з***, и щом ида до дома: *"Нанко, я научих една буква днеска"* - *"Коя буква*?" и не мога да я кажа. Като маненка па хич не помнех. Баща ми ме прати да му купа цигари, много мъчни букви беха "Бузлуджа". И все ми викаше *"Айшо, че идеш там кут дедо Васил за цигари и даречеш "Бузлуджа"*, и я до там повтарам, а ага (кога) ида там, забурея. И взема да плака на вратата: *"Дедо Василе, баща ми ме праща за цигари, ма я съм забурила ке е беше"*. И той рече: *"Ела, ела, гале, я знам баща ти какви цигари пуши"*. Па там имаше на бунаро една жена - Аджирето. Имаше една петровка ябука и я се ѝ се молех: *"Або Аджире, дай ми от капналите една ябълка"*. Тя вика*: "Е-е, баща ти е по гората, донеси ми борина, че ти дам ябълка"*. Я товара борината, нѝса ѝ, тя ми даде ябълка. Нанка (майка) секога викаше: *"А бре, Метко, бре, всеки ден ми цепиш борина, борина нема, като че ли земята я лапа"*. А па я я носех за ябълки.

До седми клас учех тука и в осми отидох в Гоце Делчев. В началото бех бугава (тъпа), докато науча буквите, сетне тръгнах, бех силна ученичка. Отидохме бая момичета от тука - тава Дудето, Заривка, Зачието. А в училището бехме 15 момичета в целия пансион и над 100 момчета. Бехме в пансиона за българо-мохамедани. Сека вечер на нас ни се обясняваше над 10 момчета. Не се хвала, я бех от най-хубавите момичета там и всека вечер направааше забави, играхме, нас ни канааше цела вечер. Най-напред ме хареса едно момче от с. Слащен. Беше много симпатично, ама беше и то сирак. Немаше си ни майка, ни баща. Имаше три сестри. Хубаво ама, то сирак, и аз сирак, немаме пари за нищо. Речеме да идем на сладкарница, той нема пари, я немам пари.

Рекох си: "*Не че тва Айша, не е за тебе, това е много бедно"*. Сетне ме хареса едно момче от Бабяк. Той си ме харесоваше отначалото, па я не го харесовах, оти беше причав. Хубаво ма, той имаше повечко пари. Идем от училище, той ми носи чантата, заминеме през една сладкарничка, лапнеме нещо, на кино, натам-навам. И така от ден на ден и знаеш човек ти стане приятен с постъпките. В осми-девети бях, той изучи, бега и ние в 10 клас с други гаджета. Мене си ме хареса едно момче от Гоце Делчев. То работеше като дърводелец, ама то беше много хубаво, ем гиздаво, ем кротко, ем добро, а па да умира за мене. Дохождаше всека вечер в пансионе да ме траси. Носеше пролетно време череши, седнеме на пейката и ядеме. Есенно време в Гоце Делчев имаше панаир със сергии и люлки. Качиме се на люлките, люляме се, крекаме се, млади! Него па си го искаше едно момиче от Гоце Делчев. То си беше чисто турче, не помаче като нас, ама хубаво, ама гиздаво. И я бех хубава, ама тя беше още по-хубава. Ние се люляме на люлката, тя седи отдолу и плаче. Я му викам: *"Исму бе, виж каква е хубава, земи си я, да си втекне* (олекне) *на ваште, знаете си се, тя си е турче, не е като нас"*. Па той вика: *"Погледни я с моите очи да видиш. Ти си,* вика, *на небето, тя е на земята"*.

И ние с него не се взехме, но и нея не щя да вземе. За друга се ожени, нея не взе. През летото, като изкарах десети клас, си дойдех ваканцията. Я като немам пари, взех да работа в горското, сушехме сено на Ридо. И там си спиме, там цела неделе. Хубаво ама, дошло една среда това момче да ме траси, да ме види. Питало дека седиме, кажали му и взело да рука (вика) дома и се подала нанка: *"Момче, ти кой трасиш?"* - *"Еми аз търса едно момиче Айша се казва, учи в Гоце Делчев. Тука ли живее?"* - *"Тука е, ама сега я нема"*. - *"Къде е?"* Тя рекла: *"Я ѝ съм майка"*. - *"Ела тука да си поговориме"*. Такова ачик (отракано) дете беше.

Тя излезла отванка и си направали моабет. Тя го изпратила да дойде на Ридо. Едно време не беше като сега, коли, рейсове. Тръгнал той пеш, 15 км до Ридо да ме види. Тръгнал е това момче сабаалето и че дойде на пладнина горе. С един фотоапарат преметнал на рамото, с едни очила, да не можеш да му се нагледаш. Ние обращаме сеното и жените викаа: *"Мари-й, иде некой чужденец, сигурно нещо да не* (ни) *запишува"*. Я го гледам и не мога да го познаа. И като приближи ѐ така ми рече (показва). *"Ле-ле, ми това е еди-кой си"*. Тия се спогледаа, седнаа да си починеме и той здравува всички наред. Седнахме всички заедно, попрекажувахме, смеем се и пак иска да обращаме. Той ми вика: *"Поседи малко да се видим"*. - *"Еми кой знае ще че кажаа жените"*. Станах и почнах да си обращам. Той седе, що седе, взе и пѝ пеш, бега си. А па направи си сметка, искаше ме, нещо сме като гаджета, а я не му давам ни да ме прегърне, ни да ме целуне. Я бех нефелна (опърничева). Есента в 11 клас той ме чека на рейсо, заминал му е ядо*: "Ма Айше, защо така направи, съмнявам се да не си имаш приятел от градо"*. Викам : *"Да си ти кажа право искаа си ме момчета от градо, ама я не сам направила още да се жена"*. Та така де, кога в градо, в градо, кога тука, тука.

А па сега мъжо, дето ми е, ме искаше още от седми клас. Всичките момечета переше (биеше), само мене не ме переше тогава. Всичките връвеаше под нож и вече в 11 клас, като си дойдех ваканция бехме на Нова година, отидохме на забава. Седехме до 2-3 саато и дойде да си ме изпрати. Като почна да ми дума от училището до дома: *"Е немой , да си си в Белица, ще е че трасиш нагоре-надолу, я си те искам и нанка и буба те искаа. Даваа ми да се ожена за тебе"*. Я му викам: *"Я те не ща, ти си много щур, я таков не ща, та то ние сме си наборе, ти тепръва че идеш войник, я иска да ида да уча. Като изуча, ти да изслужиш, тогава че видиме"*. Той се смее и вика: *"Ъ-ъ, таквaa хубава мома ергенето че я държе две години и я да служа тя да седи. Това нема да стане, че се жениме преди да ида в казармата"*.

След ваканцията си отидох на училище, съвсем малко седех там. Нанка нещо се разболе и ага Асан ме накара да дойда да си уча в Разлог. Тава ми усложни положението. Бегах от онова момче, а па и той отиде войник. Тоа беше близо тука, ходеше в Банско на работа и сека вечер беше в Разлог. Вместо да си иде в градо, дойде кот мене да ме види. Ле знаш, с един човек, с който не се виждаш, па го забореeш, с който се виждаш, друго е. И така, вуз мене, вуз мене, и днеска така, утре така, и на абитуриенската на 24 май влезе вътре, даде ми зор и още на другия ден се оженихме.

Доведоя ме тука, мераци големи за мене, и свекър и свекръва. Майко, ма момиче,

ма люде хубави, тия им драго, я плака. Оженихме се и веднага съм забременела. Преди да иде войник и сватбата направихме. Я вече бех бременна, лошо ми беше, той на 7 октомври отиде войник, я не съм направила още 18 години. На 21 ноември направих. Той беше в казармата и още като млад войник не го пущаа. И я на 9 януари родих Ерфунка и ние немаме брак, нема на кой да го запиша. Па пратих писмо в казармата, че си имаме момиче, да си го пуснаа, та дойде. На 18 януари пишахме брак и тогава запишахме момичето. Служи 2 години, дойде си, хвана се на работа, като най-напред работеше в заводо като механик, след това в ресторанто бюфетчик. През 1967 година родих Джейка, 70 година - третото. Искахме да е мъжко, еми не може да стане.

Свекървата беше сериозна като всека свекърва. Не се сме карали. Това и беше хубаво, че по пате (пътя) нищо не кажуваше, не разправаше. Да рече да се оплаче от мене или да каже на людето такваа, онакваа. Ако се сме разправали вътре в кащи, седнехме двете и си се разправахме, ще е било, ще е не било. Двете се бехме разбрали, че когато се караме, да не кажуваме на него, той да не знае. Дойде ле той се едно нищо не се е случило. Като снаа и свекърва имали си сме дразги, ма иначе беше много хубава жена, много чистотница, много работна, много готвария (готвачка). Кога да дойда от работа, ядене има. Имахме си крави, млеко, всичко тя се е разправяла. Свекъро беша още по-хубав човек. Той всичко купуваше и донасаше. Бехме си заедно. С него въобще не сме се карали. Той беше кротичък човек и сме били като приятелки. Свекръвата иде в Ракитово при золвата, Асен бюфетчик, ние цела вечер си прекажувахме, той ми кажува за неговото време, я му кажувам нещо, цела вечер се бехме като дружки с него. Той що се вика повече ме е искал от сино. На оро да се хванехме, той искаше да се хване до мене, драго му е каква хубава снаа има. Много съм доволна от него.

Исках трето дете, искахме мъжко, затава искахме трето да родиме. То като се роди женско имахме разправия за името. Я исках да е Фате, а свекървата да е на голямата золва Хурие, оти тя е далече. Урето седе две-три недели без име. Той дойде в болницата и вика: *"Не дава да се издума, ако не го сложим на аба у дома да не одиме"*. Я искам друго име, тава е име за цел живот. Не можехме да надвиеме, тя беше много опака, тя за Джейка се сръди един месец, оти я съм турила на мойта майка. Един месец не искаше да я къпе. Много тарикати излезоа. Обадиа се на аба да дойде от Ракитово. Я ме беше срам от нея, да река че не ѝ харесувам името и така го запишах Хурие. Кога баща ѝ се разболе, голямата беше на девет, Джейка на 6, Урето на 3.

Същата вечер я си гледах телевизия, чукна се на джамо и гледам Исуф. Викам: *"Ще е*?" - *"А бе елате до ресторанто, там нещо се спраа и елате да си го приберете"*. Облекох се, отидох, руках и на них, ще е да найдеме, умрел човек, утрепано, убиено, ни дума, ни врева. Петрето Ковачев дойде, качихме го в колата, донесохме го у дома, умрел, ни дума, ни врева. Отидох за докторката, пратиа ме в Разлог. Кажаа, че му са строшени 5-6 шийни прешлени. Седехме в Разлог 2 недели, дождаа от София професор на консултация и ми вика, че ако до 20 дена оживее, че ве вдигнеме за София. Ако не - нема надежда. Тава на хилядата едно да живее.

Дигнаа ме за София. Па я се си плачех, денонощно. Като гледаш толкаво мажище ни мръда, ни шава, кее да не плачеш. В София още с разтоварането го откараа в операционната, 8 часа операция, да му забияя в главата железа, да му тураа тежест, да му дръпаа главата, да може да изтеглува прешленето. В София седехме 6-7 месеца. През целото време бех придружител. Той все на легло, 150 дена ни мръдна ни нога, ни рака, се в тавана да гледа. Само гледа и дума, но не мръда. Когато помръдна с манечкия пръст, каква радост беше.

Полека-лека стъпи, една-две години мина, докато позакрепне. Почнахме да продаваме семки, от них бая пари изкарахме, две леки коли купихме. И така полека, полека децата поизрастоа, отидоа да учаа, пари иска много. Много се късах (ядосвах) с Асен, но най-много се късах с Джейка, втората дъщеря. Завръшуваше вече 4-ти курс. Усетих че има нещо, ма се не знам, ни кой е, ни каков е, тя не кажува. Тука еднаж сам седнала на пате и Мустафа ми вика: *"Да знаеш, че Джейка си има момче и може да се ожени"*. Па я викам: *"Знаеш ли го отдека е*?" - *"Е, отдека, че го знам, не го знам*, вика, *едно високо хубаво момче"*. Тя се дойде една събота, неделе и я я назорих да ми каже. *"Мари*, ѝ викам, *ти си си имала приятел, ми отдека е*?" Тя вика: *"От Сатовча"*. А то

верно, има такова момче в нейния клас, учаа заедно и тя ми кажува неговото име. Я се отслабих (успокоих), щом си е нашо, от Сатовча, учат си заедно, успокоих се. Нещо па взе да ме гложда. Викам си: *"Таа Джейка право ле ми кажа, не ми ле кажа"*. И тя ми го подаде на снимка, ама ми е подала Славе на снимка, и ми кажува, че тава дете е от Сатовча. Хубаво ма, тя си бега в Благоевград я найда снимката горе. Товара я и я носа на онаа невеста: *"Това ле е?" - "Не е тава?"* Я рипа, та ида в Благоевград. Ма то кога иска да те излаже, ти не можеш да му хванеш пате. Набарам я в училище и я подгонвам да си я доведа с мене.

- Еми кее така да връва с тебе, я имам чужди учебници, иска да си ги върна. Ти ме чакай тука, я до един час се връщам. А тя не да носи учебниците, а да му каже на него, че съм отишла за нея да я забера и че си дойде. Това беше в среда. Не кажува нищо на баща и. *Да*, викам, *почине и че зема да и траса работа.* Хубаво ама, в среда ние си дойдохме, в неделе той се представил тука. Утрето я съм на работа, и старата ни директорка ми вика: *"Айша*, вика, *снощи видех твойта Светла с едно момче, не е от тука, ма много хубаво"*. Я ме забоде нож, рекох си: *Край. Загина се тука.* Нема я, от кафе на кафе - нема я. Я завръта кафетата, престигам си тука, тя се прибрала. Я ѝ викам: *"Ах свиньо, още не си си пристигнала и го си дотътрала и него. Я разбрах сичко"*. – Я не сам разбрала нищо, ама нарочно, за да ми каже. "*Като се върна от работа да му мислиш, пред баща ти всичко че признаеш"*.

Когато си дойдех от работа, нея я немаше, беше бегала. Тръгваа пеша каа гарата, ама не по пате, а по стария пат, иди та ги траси. Кажувам на баща ѝ, а той вика: *"Е що стана, баш тава що не исках, тава ли че ми се падне"*. Я го накарах в 5 саату тръгнахме. Видех адресо в хотела и по адреса право в Петрич. От них ни следа. Найдехме баща му, той вика: *"Ние нищо не знаеме. Той не си е дождал. Знаеме я*, вика, *довождал я е тука, показвал ни я е. Момичето е много хубаво. Знаеме, че е от друга вяра, но това няма значение за нас. Щом той си я харесва, за нас това няма значение. Да знаете*, вика, *тия са в Благоевград"*. И ние от там в Благоевград вечерта.

Отидохме в квартирата, чекаме цела нощ, нема я. Дойдохме си сутринта, запердихме се и една недела, тежко болни, плачеме, късаме се. Щее да работим, рогове да ти тури на главата, рогове че носиш. Еми така, като се беше оженила, па да поживела, па то така се случи, там нема работа, той отиде войник, тя дойде тука у дома, беше вече в 7-я месец. Докато беше в казармата, Росето се роди тука. Премолих се на Мисанката, да го преместаа в Елешница. Доождаше си често. Докато излезе от казармата и двете деца се родиа. На рождения ден на Росето, забремене с Юлка.

Киро не беше лошо момче, еми влезе му лошо в главата. Лошо му влезе в главата и остави Светла, с две малечки деца. Имаше много добро отношение каа нас. На сака дума: *бабо, дедо*. И най-важното живееше разделено, тука тя, той там. Той дожда през две недели,тя нищо не знае. В понеделник, я отивам на работа, тя на работа, той пали колата, без да се обади и си бегува. Я и викам*: "Да знаеш, че има нещо"*. Накарам я да идем в Петрич. Товарим децата, та долу. Като ни виде, взе да ни пъди: *"Какво търсите тука, кой ви е казал да дойдете?"* Я сама се сетих, че има нещо. За да тръгне той, без да се обади на никой и като бесен да собере всичките пари, тя му се моли, моли да даде некой лев да купи нещо на децата и той не даде ни стотинка.

Само дано сам жива и здрава да мога да помагам на децата. Щом той се скри, нема ли си човек другар, нема на кой да разчита. Затова уважавайте си се с мъжовете, двойката да си е докрай, по-хубаво от това нема.

Кога почина мъжо, колкото и да ми беше омръзнало да ходим пред него, зад него, та той нищо не можеше да напраи саминка. Все едно сърцето се откъсна от мене. Децата са големи, сакой си е нанам-навам, я така оставам. А па да видиш последния ден преди да умре, да вземе да заобиколи всичко - та Ленището, Трещеник, та одил на Равен, та кут брат ми е излезъл, та вечерта се прибра в 7. Бориа се много за него и Веска, и Камова, кога човек си нема дни, нищо не може да се направи. Направи ми тогава една инжекция и направо станах като улава, ни сълза можех да спусна, улава бех, та не знам телефон на децата, та не знам кее да им се обада. И така отиде си, останааме без него, живота си връви и да е хитър човек за нищо да се не къса (ядосва). Еле, късах се, късах 10 години та и болест си сдобих. Не си кадърен да помогнеш на

децата. Та така моя живот от лош по-лош, ама дано до тука да ми е било лошото, та от тука на внученцата да се порадувам.

Поплаквам си тука малко
да ми се разкрие и гледаш ли
косата колко ми е побелела?
Нурие, род. 1950 г., Разложко

Вече четвърта година съм жената тука, от Беличко съм. Дойдох, оти съм сирак... Кой какво гледа като останеш тука самичка, сама ходиш, работиш, изкарваш си. После като остарееш на времето кой ке те види? Барем да имаш некое детенце барем... бъдеще да си одимаш, да знаеш, че си имаш... ама.. така. Тук така да си направиш моабет, разговор да излезе, да се разкараш... тука не. А, роднини, комшии нещо да продумаш, è така да се разговаряш с тях, те все по нещо украсяват... Такива са си - клюкарки, страшни клюкарки са си, извънредни клюкарки... В нашто село няма такова нещо. А и как говорят - *тераме* (търсим) викат тука. Аз това не го разбирам *тераме*. Много думи не мога да им разбера...

Оперирана съм я и сестрите с първото ме гледаа три месеца, после си ме земаа горе (в тяхното село) та си ме гледаа. А тя (свекървата) дава ми го тука и вика: "*Ке стегнеш, ке стегнеш газъ. Ке земеш чантата, ке го заденеш на гърбъ и ке дойдеш и ти на нивата"*. А мойте сестри така ми казваха: *"Ше си гледаш живото. Си гледаш детенцето и теб си гледаш, да си се въртиш, па за ядене ти нема да береш грижа. Ние ше ти напраиме пиперки, ние ше ти напраиме и чушки, всичко. Нема нужда да те тормозаа, да те онодаа"*. Даже сестра ми, маненката (малката), сестра ми е медицинска сестра, тя ми даде една кравичка: "*Нà да си гледаш детето*". Тука нема с какво да си гледам детето. *"Защо да идеш да купуваш?"*, вика... Мъже ми, той си е с майка му и с баща му. Я го мъчих много да си го откарам горе ка Белица. Викам му: "*Да знаеш живот ке живееме. И дървата ке са ни на двора, нема да ходиш с коня на самар"*. Глей... това съм го прибрала я на гръб, на корем съм събирала цял ден. Той (съпруга) сега е на панаир. Сега от майчинството що съм взела некой левец... от сутра, я си лежех, той от сутра стана и ми рука: *"Ставай ми давай пари... Давай ми пари! Да ида на панавир"*. - *"Чекай, бе, я..."* С майка му. Той ми го лъжоросва така... да ходи да се върти така като куче и така... ке се наяде, ке се напие и ше си доде. Той преди е приемал тютюн. *"Ама сега,* вика, *фирмите се разлетеа, тютюн не раздават"*. Тия деня не работеа много и ги съкратиа... По цял ден с коня на дърва. Ами с коня докарва, благодарение, че от от майчинството съм събирала и сме купили... Викам на Аил: "*Напрай си сметка, тия деца, ако си издокараме едно дете, тия деца искат зимно време да се греят, да се топлят. Тия деца тука... какво ше я караш ти бе*?" Той вика: "*А, как, под юргано ке седем и ке се таиме"*. А аз му викам: *"Ти мое да седиш под юргано, ама това дете не можеш да му дадеш акъл, да му речеш "седи под юргано", ми то плаче. Иска и да го изкъпеш, иска и да го избършеш"*... Ше караме така, додето караме... Тя (свекървата) ти вика: "*Ния да я храниме, ния да я онодиме*". Викам: *"Добре де, като не искаш, да не ме гледаш повече... оти ме не удавите? Кажи, оти? Сетне си дома какво искате правете"*. Я викам на моя мъж така: "*Слушай са, не искам да ме тормозат, доста съм си изтормозена и не искам да ме изтормозявате. Даже доктора, когато девере ми дойде един път и ми вика на мене оти да ода да изкарвам кози да пръча, ее по чуките"*. Викам: "*Мен не ми требат кози, бе, я съм с деца, оперирана жена. Не мога я да тръча по козите да онодем"*. - "*Аз ако съм тук, ше те побъркам!"* - вика девере ми. Нали не помагам на майка му да изкарвам козите там. А аз ходя на Кръсто, ее... тука оттатък зимно време да храним козите. Кой те пита... я по-тихо! Ама така ми е, викам се на Аил: "*Ке те трасна, ке карам, карам до некое време и ше те остава.*

Да не мислиш, че оти съм с две деца, че аз нема да живея, аз ше прося, но ше ги гледам. Сестрите ми никога нема да ме изостават". Викам: *"Да умра така да ме изоставят и така да ме наказват. Я ако кажа,* викам, *как ме тормозите тука, отдавна да са ме вземали оти и них затормозявам"*... Поплакам си тука, поплакам малко да ми се разкрие и глейш ли косата колко ми е побелела? Гледай главата ми е побеляла. Те не дават ти се да видиш така без забрадка да ме видиш, така, боса и такова... е така с гемии и шалварите... и такова... И всеки казва така: "*Я не знам по кого си падаш - по циганите, по вретенар*". Като се облека така с пола и блуза викат: "*Ти се напраиш като вретенарките"*. Викам: "*Не съм пȍ от вас вретенарка. Става въпрос*, викам, *че вие де по-лошо ходите, по-нефелно. Какво се обувате... ке се запарите бе... ке замиришаа*, викам, *да не може да ви влезе въздух под задниците да замиришете на щавулници"*. Я като се облечем, она (свекървата) отвори очи: *"Е, ми ти като е такъв, оти си го вземала*?" - "*Оти*, викам, *не е бил такъв като теб и оти съм била такваа умна та затова... Оти съм била много умна, затова съм дошла тука"*.

...Аз се изтормозих, бех дигнала кръвното и бех паднала та идва бърза помощ тука, идва та на мъжо ми му се кара доктора: "*Ти как я мислиш, бе момче? Ако искаш да имаш жена, няма така да е... тя е изтормозена жена, тя сърцето ѝ се изтормозило. Няма да я притеснявате. Виж какво е вдигнала кръвното. Тя може да го дигне и да пукне,* вика, *на един път. Как я мислиш?* Вика: *"Ти, няма да гледаш хората и майка ти и баща ти, ше живееш с нея, майка ти и баща ти няма да живеят"*...

Изобщо не разговаряха с мен
за училище, аз самичка
си мислех за това...
Феруша, род. 1955 г., Разложко, медиц. сестра

Родих се в село Юруково. Произхождам от бедно, но трудолюбиво семейство. Родих се нежелано четвърто дете на моите родители. Мечтата им е била за момче, а аз се родих момиче.

След това, с моето израстване, ме обикнаха. Бях слаба ученичка, тъй като немах време да отделям на уроците, а се занимавах с овцете, нижех тютюн и вечер четех по-малко. При нас живееха две учителки на квартира, и двете ми се поскарваха да уча повече и да стана кото тех. След това видях, че живота е труден и реших да чета повече уроците, за да си избера някаква професия. Къде да се насоча?

Родителите ми бяха прости хорица, изобщо не разговаряха с мен за училище, аз самичка ... си мислех за това. Споделях веднъж с по-голямата ми сестра, че искам да отида в гр. Банско за шлосер. И тя каза, че е мъжка професия и ме насочи да отида в Благоевград в Медицински техникум. Там е хубаво да завърша за медицинска сестра и да се грижа за хората. Майка ми не искаше да чуе за тези неща, дори легна в легло. Не искаше да ме прати, за да не са проваля. А баща ми каза: *"Искаш ли да учиш, ако искаш - тръгвай с мене"*. Закара ме в Благоевград и се радваше, че ще стана медицинска сестра.

Попаднах в Благоевград сред непознати момичета. Бяхме 70. Имаше и по-интелигентни от Гоце Делчев, ние бяхме по-изостанали, по-свитички... с времето се запознахме... Училището ни беше хубаво. Имахме хубава директорка. Тя много ме обичаше, тъй като бех най-мълчаливата в класа... През свободното време ходехме на театър, на кино. Имахме една много интересна случка. Като момичета, попаднали от село, ние не знаехме как да се обличаме. Закараха ни една вечер в театъра... ние вместо с по-официални дрешки, отидохме с екипи. Това няма да ми се изтрие от живота, беше

много интересно. Ходехме на Ловния дом, спортувахме. Много ни беше забавно, но дойде края, завършихме четвърти курс. Всички момичета се разделихме. Аз бях назначена да работя в гр. Разлог.

В началото ми беше много трудно, нямах още опит като детска сестра. Справях се с трудностите. Един път, може никога да не забравя в моя живот, когато д-р Гаврилов ме много лошо нагруби. Аз бях наистина нов човек, който започва работа и вместо с инструмент, аз бръкнах с ръка в инструментите. Той се развика на висок глас. Бях виновна, но няма да забравя как грубо се отнесе с мен, защото аз току-що навлизах в професията си. Няма никога да забравя, когато докараха един тежко болен човек от нашия град. Много ми беше жал за този човек. Виждах как той свършва, лекарите правят всичко възможно, човекът си отива, ние не можем да му помогнем. Това е първият тежък случай в моя живот като медицинска сестра. Посвикнах с работата в гр. Разлог. Работех във вътрешно отделение, дежурех в Бърза помощ. Живеехме на квартира. Заплатите беха малки, не стигаха за най-необходимото - дали квартира да платиш, дали дрехи ...

Една сутрин, когато бях на работа, пристига Юруков - секретаря на градската болница, носи един документ и вика: *"Можеш ли да се разпишеш?"* Прочетох документа, видях, че това е във връзка с наште имена. *"Или си съгласна да си смениш името, или напускай работа!"* Много трудно ми беше. Как да разреша въпроса? Ние току-що сме почнали работа, искаме да получиме някакви пари. Приех документа, разписах се на него и си тръгнах разочарована от гр. Разлог.

Пристигнах при моите родители, разказах им за случая... и вече няма да се върна на работа. На село беше тежко, отново се връщам да работя черен труд. Една година ми беше трудно. Почна покръстването, преследваха ни, криехме се по деретата... плачехме, не живеехме спокойно. След това обещаха, че може да ни приемат да работиме в гр. Якоруда. Приеха ни тук, ние си сменихме имената, почнахме работа с български имена. Много трудно ми беше, когато ми казваха на българското име, с огорчение приемах всичко.

В Якоруда се срещнах с мойте приятелки, те също бяха с нови имена. Плачехме в началото, но свикнахме. В болницата се срещнах с моята приятелка. Тя беше радостна, че отново се събираме и ще караме моминските години заедно. Една сутрин... не бях на работа и получавам бележка в Юруково. Тя ми пишеше да ида на работа, че от Аврамово е пристигнало едно младо докторче и искаше да се запознаем с него. Пише ми в бележката: *"Ела веднага, има много хубав кавалер, трябва да го свалиме!"* В този момент, мислех, че той е висшист и никога няма да се спре с медицински сестри, може би си има приятелка лекарка. Не ѝ обърнах внимание. Почнах работа. Сутринта видях новия лекар - едно младо момче, току-що започва работа и то.

На външен вид ми хареса, скромен човек. Сутрин заедно пристигахме - той от Аврамово, аз от Юруково и се поздравявахме. Това ми беше запознанството. Той си имаше тук две приятелки. Веднъж ме заболя зъб. Той като начинаещ започна работа в училището. Много ме болеше и отидох при него. Той още не беше свикнал. След излизането, зъбът ме болеше. В началото, вместо да ме лекува, той взе да ми предлага да станем приятели. Аз не му обърнах внимание, мислех, че си има приятелка.

Не съм се срещала често с него. След това, той доведе негови приятели от Смолян в моето село, да ме запознае с тях. Те казали, че си подхождаме, и че много са ме харесали. Един път той ми предлага женитба, че скоро ще го вземат в казармата. Аз се размислих, как той отива в казармата, а аз ще остана тук. Предложи ми да се женим. Аз казах: *"Ти отиваш в казармата, а аз оставам тук войнишка жена"*. Позамислих се. Обичам го, не мога да му откажа. Съгласих се с неговото предложение... Моите родители го харесваха като лекар, но не им харесваше, че ще се женя в село Аврамово. Аз не бях съгласна с тях, харесвах го много като човек, образован и културен. Не ме спря мнението им. Аз не ги послушах. На една Нова гдина ми предложи и сторихме сватбата.

... Мъжът ми е останал сирак. Като се оженихме, нямаше достатъчни средства, нямаше музика, вместо с кола за придвижване на булката, аз отидох с влака до тех. Като пристигнах, бях много отчаяна, на лошо място, но го обичах и това ме спря.

Отначало ми беше тежко. След един месец го взеха в казармата. Споделях всичко с моята колежка. Тя много ме разбираше. Свекървата беше възрастна жена, в началото беше много внимателна. След това аз отидох при моите родители. Няма никога да забравя, когато мъжът ми съобщи за датата на клетвата, аз самичка какво да правя, с кого да отида. Помолих моя баща и двамата тръгнахме за гр. Русе. С моя баща отидохме там, беше много вълнуващо. Проведоха клетвата, видях приятелите му, прекарахме много хубаво. Това е един спомен в моя живот. Тая година я изкарах тежко. Дойде време, той се изволни, прибра се в къщи, почнахме работа и двамата. Посъбрахме пари, искахме да купим кола. Роди се първото дете, той се радваше много... Най-щастливия миг в живота - когато се роди детето. Мъжът ми пристигна в родилния дом, взе го в ръцете и му пееше една песничка. Радвах се, тъй като ние бяхме четири момичета, а на мен ми се роди момче. Много бех радостна... Поначало моят съпруг е нервен, грубо се отнасяше с мен. Имаше много лоша черта - неговата ревност, която ми създаваше неприятности в семейството... мислеше си невероятни неща. Но обича да се облича добре, иска и аз да съм облечена хубаво, да поддържам чисто в къщи. У хората най много ценя добротата, да няма надменност, да помагат на всички хора. Аз помагам на всички хора, няма злоба в мен. Раздавам всичко от мен, добродушна съм, не се унижавам от нищо. Възхищавам се на трудолюбивите хора, честните, разумните. И мъжът ми, той винаги се надценяваше, че е с висше образование и винаги го изтъкваше.

... Децата се възпитават до седем години. След седем години то почва само да се ориентира в живота и не трябва да му пречим. Моите деца са много внимателни, особено големия син. Той винаги ме съжалява, че се изморявам, че сега е времето да ходя на екскурзии, че още съм млада. А малкият... той е по-малък... по-грубо се държи с мен. Откакто се ожених се зароди едно много силно чувство, че нямам брат, снаха, няма кой да се грижи за тях (за родителите). Дори и далече, аз ги наобикалях често, грижех се за тях.

Мечтаех да имам син, но се роди
първата дъщера и така
все с мечтата си останах...
Сали, род.1956 г., Разложко,
възпитател в училище

Роден съм на 20. 07. 1956 г. Първородно дете съм на родителите си. Бяхме много бедни, баща ми работеше като горски работник за 2,00 лв. надница. Парите не стигаха за нищо и затова гледахме няколко овци и крава, за да можем да се изхранваме по някакъв начин. От малък ме пращаха с овците да ги паса, по-малко обръщах внимание на училището. Но бях добър ученик. Майка ми и баща ми искаха да им помагам, да работим, за да преживяваме. Баща ми беше строг човек и много не си играше с нас. Аз бях палаво момче и често си изкарвах някое наказание или някой шамар.

Веднъж си спомням бях на 8-9 години или 2-3 клас, беше през лятото и баща ми ме е изпратил да купя домати. Магазинът се намираше в друга махала на селото. Отидох аз за домати, купих ги и си тръгнах, но по пътя срещам братовчед ми мой, който живее в друга махала. Той ме покани да ида у тях да си играем, защото са имали гости от Якоруда. И аз със всичкия си акъл отидох у тях и вечерта не се прибрах у дома, на двора ме среща по-голямата ми сестра и ми казва, че бащата е много ядосан и ще ям пердах. Но няма какво да правя и влизам в къщи. Той затвори вратата и като ме почна бой, та бой, та бой до припадък. Целият бях в кръв, той ме хвана за ръката и ме заведе на дерето да ме измие. Та така много ме биеше моя баща, а майка ми ме бранеше. Но и тя често ме гонеше, а аз бягах да се пързалям по ридовете през зимата.

На училище ходехме на 2-3 км в друга махала. Бяхме смесени класове и учителят много не ни обръщаше внимание. В 1-ви и 2-ри клас ни учеше Петър Кривачки, а във 3-ти и 4-ти клас съпругата му. След 4-ти клас отидох да уча в с. Бабяк. Живеехме на пансион и се прибирахме у дома в събота и неделя. Учех се горе-долу добре. След 7-и

клас отидох да уча в Белица в основното училище. Но тук се хванах приятел с едно момче от Бабяк и почнах да бягам от училище. Ходехме у тях, криехме се насамнатам, занимавахме се с гълъби, купувахме, продавахме. Останах в същия клас. Баща ми се ядоса и ме взе с него на работа в Горско стопанство - Рила. И хайде сега щом не искаш да учиш, ще работиш. А работата на горския работник - той беше секач - хич не е лесна. Видя ми се много трудно. И на следващата година вече учих усилено, за да завърша 8-и клас, видях, че не е лесно да си секач.

Като завърших средното си образование, ме назначиха като автомонтьор в ДАП - Разлог. Поработих няколко месеца, но ми се видяха малко парите и се преместих като шофьор в КЦХ - Разлог. Изкарвахме отпадъци от завода на сметището. И аз нали съм новобранец, не умея да се пазя, а изкарваме гореща маса отпадъци, и ми заяжда вратата на колата, аз слизам да я оправя и стъпвам в горещата течност. Изгорях си крака и той целия се поду. Пуснаха ме в болнични и след това не се върнах на работа, трябваше да замина в казармата. Бях спестил някой лев и някой лев от бащата и направихме изпращане. Стана хубаво изпращане, събра се много народ, подаръци и пари. Бях събрал около 300 лв, а това бяха много пари за онова време.

Отидох в София, в Горна баня и в поделението бях шофьор на ГАЗ-53. В началото имаше силно гонене, особено преди клетвата, марширувахме по цяла нощ по жълтите павета пред Мавзолея. Клетвата ни беше голяма, предаваха я по телевизията. Дойдоха бащата, майка ми и тетка. После почна тежкият войнишки живот. Храната беше лоша, не достига след дългите изморителни походи, имаш нужда от повече ядене, да хапнеш нещо, а аз нямам пари. Изпращат ми по 10 лв. за три месеца. Аз пиша да ми пратат пари, а бащата ми отговаря, че яденето ти дават, а ако искаш за цигари "иди на стадиона и събирай фасове да пушиш". Ако не са имали пари от тях, да ми пращат от тия, дето съм събрал на изпращането, а те и тях ми изхарчили. Имахме учение - форсиране на река Дунав - и аз бях първенец, наградиха ме с 5 дена домашен отпуск. Това беше на единадесетия месец от службата, аз си дойдох в отпуск. Беше ми много мило да се върна в родното си село. След 5 дена пак заминах в поделението. Имаше един старшина, който ме гонеше много. Проверяваше колите дали са почистени и ни караше с часове легнали отдолу да ги лъскаме. На мен ми е дотегнало, служил съм ръцете нагоре, ужким лъскам, а аз спа. По едно време той минал и забелязал, че спа и почнаха наказанията.

Един ден дошли от друго поделение да търсят хора и той, за да се освободи от мен, ме изпраща. Да ама вместо да ми извади очите, той ми изписа вежди. Бях преместен в щаба на 1-ва българска армия. Возех кабинета на някакъв полковник. Тук вече бях добре, службата вървеше, но пък аз се разболях лошо. Една нощ на сън усещам, че страшно ме боли корем, опитах се да стана, с много зор станах, отидох при дневалния, потърсих лекарство, но не ми мина и с голям зор изчаках сутринта. Отидох на лекар и ме изпратиха във Военна болница на операция. Имах остър апендесит. Той се беше зараснал за кръста и операцията беше тежка. След изписването от болницата ме пуснаха десет дена домашен отпуск.

Уволних се края на ноември, беше почти зима, а аз с летни обувки. Пари нямам за пътни и чакам да ни дадат требвателен лист, за да пътувам безплатно. След уволнението почнах работа като компресорист в Геоложки проучвания, там работих 8 месеца и обектът се закри и трябваше да търся нова работа. Почнах с МАЗ-цистерна към Завода за слаботокови релета. Возех газьол. Работата беше интересна - пътуваш, срещаш се с различни хора. Един път качих един мъж на автостоп и се задумахме за училище - той следваше задочно. И така у мен дойде мисълта да отида да уча. Но от една страна не ми се оставяше работата - беше добре платена, а от друга страна ми се искаше да завърша нещо. Купих си кандидат-студентски справочник, разгледах го и реших да кандидатствам в Полувисшия институт за преподаватели инструктори в Ямбол. Взех си отпуск и почнах да чета. Отидох на изпит, явих се и за късмет го изкарах. Тогава бяха по-малко кандидатите и изкарах 4 и ме приеха.

От една страна ми беше драго, от друга ме беше страх, защото нямах пари. Имах малко спестявания в банката, но си трябва квартира да плащам, храна. Бащата се радваше и ми даваше съвет да отида да уча, но през цялото време не ми даде нито стотинка. Аз карах доста скромно и пестеливо, защото знаех, че няма на кой да

разчитам. През лятото се хванах на работа в мината, та изкарах малко пари, за да си помогна през следващата учебна година. От бригадите през есента също изкарах някой лев, работехме с трактори на полето. И така с доста финансови трудности и с повече четене мина и този период от моя живот.

Не можех да се отпусна с момичета, бях свит, трябват и пари за почерпки, а на село си имах приятелка, която ме чакаше да се оженим. Аз изобщо нямах намерение да се женя, защото, ако се оженя, кой ще я храни тази жена? Бащата беше вече болен, получаваше минимална пенсия, с която трябваше да се издържат пет човека. И така един път тя ми пише писмо, че техните са решилии да я оженят и ако аз не се върна до 10 дена, ще я оженят. И така стана. Ожениха я за друг. Беше ми много тежко, но с течение на времето болката попремина. Помислих си *"Аз съм млад, животът е пред мене - късмета ще ме намери"*.

След завършване на института бях разпределен на работа в Школата за шофьори, но там не даваха квартира и отидох в Селскостопанския техникум в гр. Банско като преподавател - инструктор. Дадоха ми нов учебен автомобил, който отидох да получа от Шумен от завод "Мадара". Там работих 1 година, не бях удовлетворен от заплатата, нямаше лекторски, малка учителска заплата и си дадох оставката. Директорката се бори доста да ме задържи, но аз бях решил да търся повече пари. Отидох на работа в СБА - Благоевград като инструктор на лек автомобил, там изкарах 2-3 години. Вече започнах да мисля за момиче, за което да се оженя. Исках да бъде честна, почтена, образована и привлекателна. Да е от добро семейство, да мисли преди да говори, да има добър характер, да е скромна. Но всички тези качества да притежава един човек е трудно достижимо. Но аз търсех да открия това момиче, имах вече своето самочувствие, бях първия завършил след средно образование, пък и специалността, която завърших беше с голям авторитет за времето си.

Запознах се с едно момиче, което много ми хареса. Почнахме да си пишем писма, често се срещахме, аз имах голямо желание към нея. Аз вярвах в нея, но тя беше доста недостижима. Почнах разпитвания около нея, търсех източници по-близки до нея. Баща ми беше болен, но с трепет очакваше да дойде момента и да се оженя за това момиче, което беше на сърцето ми. Но за съжаление той не дочака този момент, умря преди да се оженя. Това беше една голяма загуба за мен, срещнах се с най-голямото нещастие - смъртта. Минаха няколко месеца от смъртта на бащата и аз реших да поканя момичето, което харесвах, да се оженим. Ожених се месец август. Бях много щастлив, амбицирах се, създадох семейство.

Почнахме работа в родното ми село като учители. Работехме и двамата, почнахме да събираме парички, да пестим. Нямахме къща и трябваше да си построим къща. Жената забременя, бях много щастлив, че ще ставам баща. Мечтаех да имам син, но се роди първата дъщеря и така все с мечтата си останах. Но това е дар Божи, това остана неосъществена мечта за мене. Като забременя жената с второто, аз започнах да строя къща. Бяхме събрали някой лев, накупихме строителни материали и почнах. В началото ми помагаше брат ми, но впоследствие не знам какво се случи. Омраза ли се зароди, завист ли и той ме изостави. Отиде на работа далече и аз останах сам на строежа. Майка ми също замина с него и останахме сами с бременната ми жена, малко дете и строеж. Това беше най-тежкият момент в моя живот и оттам насетне нямах вяра в най-близките ми хора. Те ме изоставиха в най-трудния и отговорен момент в моя живот. И така с големи трудности и лишения построихме нашата къща, народиха се и децата и живота си върви с неговите трудности и изисквания.

... За мен няма значение за човек от какво вероизповедание е, дали е мюсюлманин, християнин или будист, важното е да е Човек. А човека проличава дали е такъв от своите дела, отношения към хората. В живота си съм срещал различни хора, които не правят разлика между хората, и такива, за които от голямо значение е произхода на човека и неговата вяра. А всяка вяра, всяка религия учи хората на добро. Нито библията, нито корана не учат хората на лошо, а ги учат на добро, на честност, на трудолюбие и вяра. За мен е без разлика каква религия изпълнява човек. За мен той е човек - независимо дали е циганин, дали е турчин, дали е българин, дали англечанин - за мен е Човек. Най-напред вярвам в истината. Тя е основата на живота, тя е опората на човека,

тя прави човека - Човек. И както казва Ленин: "Истината пречи на душата да се напълни с предразсъдъци и заблуди". Но пътят на истината е много труден, в днешно време при този напрегнат живот тя все по-трудно става достижима, трудно се доказва.

Аз вярвам още в някаква сила, не знам как да го нарека. Аллах ли, Бог ли, природна сила ли, но има нещо над нас, има нещо, което създава реда в този свят, в природата, в обществото. Но хората са тези, които правят безредието, объркването в нещата, и то тези хора, които нямат вяра в нищо, тези, които богатството им е затворило очите и ги е направило слепи за вярата и истината. Според мен безверниците са лоши, злобни хора, хора, които нямат милост за нищо, които уважават само себе си и своето богатство. Хубаво е човек да има вяра, независимо в какво вярва - в Аллах или Бог, в доброто или истината, но вярата крепи човека във всяко негово начинание и дело.

... Престъпленията на този свят са много. Нима не е престъпление да забогатяваш за сметка на другите, да използваш труда на другите за лично облагодетелстване, да лъжеш и мамиш, да крадеш. Но най-тежкото престъпление си остава убийството - убийството на беззащитен човек, но в днешно време за съжаление тези неща все по-често се срещат. Животът стана много труден и създава условия за всякакви престъпления и за най-тежкото от тях. На днешно време човек не може спокойно да се движи нито в големия град, нито в малкото село. И най-лошото - човек стана неспокоен и в собствения си дом. Просто не знам накъде е тръгнало това общество, дали ще се оправи и тръгне в правия път или просто ще се самоунищожи.

А в семейството... Най-напред в семейството не трябва да има място за лъжата. Щом има лъжа, семейството не може да изпълни своята роля в живота. След това трябва да има толерантност - да се правят отстъпки понякога, те трябва да бъдат взаимни. В семейство, в което няма разбирателство, няма съчувствие между членовете му, то не върви напред. Там, където има караници, непрекъснати триеници, не може да има просперитет. Е, наистина без тези неща не може, но те трябва да не са системни, да не водят до тежки смущения в отношенията. Другото много важно нещо в отношенията в семейството е доверието. Щом двама души си нямат доверие един на друг, те какво семейство могат да бъдат. Доверието крепи човека, то му дава вяра. Има си моменти, когато жената трябва да се слуша, да я слушаш, но тя повече трябва да слуша мъжа. След като той е глава на семейството, а главата е една, той трябва да се слуша.

А децата са си деца. Кога са прави, кога са криви, човек трябва да разбере, за да не ги наказва напразно. Моят баща много ме биеше и затова у мен се беше насадило едно негативно отношение към него. Затова аз се стремя да се разбирам с моите деца без бой, без излишни строгости. Но все пак трябва да имат някакъв страх, някакво почитание на бащата. Аз искам те да бъдат умни и добри и винаги съм смятал, че послушните деца са в някаква степен глупави. Най-много не желая да ме лъжат и крадат. И винаги ги поучавам относно тези неща. Децата трябва да се възпитават, да им се обяснява кое е правилно и кое не е. Когато допуснат грешки да ги признават и да се поучават от грешките си.

Братята и сестрите, това е болният въпрос за мене. Отношенията между братята и сестрите ги правят родителите. А моите родители не създадоха добри отношения между нас. Моят брат ме изостави в най-трудния за мен момент, когато строях къща и оттогава отношенията ми към него охладняват, не го чувствам толкова близък, както бих искал да е. А сестрите ми са отдавна женени, всеки си има вече своите проблеми, семейство. Но, когато има нужда, повод - весел или тъжен, се събираме. Най-много, което желая в живота си, е да създам братски чувства у децата си. Макар че са момичета, аз ги уча да се уважават, да си помагат, когато имат нужда, да си имат доверие едно на друго, да не се лъжат взаимно.

Аз вече като баща бях със съвсем
други виждания...
Исмаил, роден. 1959 г., Разложко, земеделец

Като малък си спомням как ходех да паса овците, нашите ме пращаха с тях заедно с мои приятелчета. Аз бях много малък и те просто ме пренасяха по стръмните места. Пасяхме овците и гонехме гущери, аз като ги видех, виках им: *Ето го, гущеро*, и всички наскачаха да гонят гущера, докато го убием.

След това, като пораснах вече, спомням си как тръгнах на училище. Нямаше училище и децата учехме в една къща. Почнах ученик в 1-ви клас. Имахме един учител, Стойчо се казваше. Ама беше голяма пияница. Чакахме го до 10 часа и той като дойдеше и ни викаше: *"Момчета, аз съм болен, отивайте си, утре ще учим!"* На следващия ден пак така, пак същото. Така изкарахме учебната година, но въпреки всичко училището долу-горе ми вървеше. През пролетта вече майка ми идваше в училище и ме извикваше да ида да паса овците. И така изкарах първите учебни години. Спомням си как с моите приятели, като ходехме с овците, те като по-големи ходеха с момичетата, мене оставяха с овците, сам да ги гоня. И по цял ден така изкарвахме.

След като изкарах 4-ти клас, ме изпратиха вече на училище в с. Бабяк. Там се хванах с едни хулиганчета и редовно бягахме от училище. Криехме се в гората, излизахме над селото, там имаше чука и пещера, където са живели римляните. Спомням си, когато бягахме от училище и нямахме оправдание, се преструвахме на болни, за да ни дадат болнични.

Имах и добри, и лоши оценки. Най-много желаех да свърши училището. И то със зор, горе-долу свърши. Завърших 8-и клас. Нямах желание, и условия нямах да ида да уча и започнах работа като пътищар в Горско стопанство - Белица, където изкарах 6-7 месеца и оттам се преместих в Предел, което е към Горско стопанство - Разлог, където копаехме площадки, почиствахме гората.

На Предел изкарах 2 години, напуснах и започнах работа към ДСО “Редки метали” - с. Елешница като сондьор. Трудно беше в началото, понеже работехме на три смени. Но въпреки всичко свикнах на трудностите и така изкарах до казармата. Дойде ми повиквателна и ме взеха в поделението в Разлог, оттам ме взеха в поделението в Банско. В казармата бях от добрите работници, често ме поощряваха с награди, с отпуска.

В началото като влизах в казармата, просто като всички новобранци, смаяни и изплашени малко, не знаем какво правим. Кой как викнеше към нас, веднага се обръщахме с *другарю, господине*. Така че в началото беше трудно, първите 2-3 седмици, докато мине обучението, след като пристъпихме към работа, вече всичко беше щогоде нормално. Само дето много ни гонеха старите войници, караха ни да им купуваме с наши пари цигари и да пълзим в помещенията, да мерим с кибритени клечки дължината им. Имаше различни случаи, имаше и добри преживявания и със старите, и с новобранците. Спомням си, когато почнах като строител и отидохме да строим рибарника и когато дойде ред на покрива, не знаехме да си изчислим градусите на покрива. Цял ден се мотахме с един мой колега, т.е. набор и селски, и той се пишеше строител като мене, а нямаше си понятие. Та идва техника, който ни каза вече как ще стане изчисляването на покрива. И спомням си тогава, че нещо знаех, нещо не знаех, но постепенно се научихме и направихме. И към края вече на построяването на рибарника, имахме един старшина Пенев, който един път си направи един куриоз с нас. Заведе ни в бръснарницата и каза на бръснарката: *"Постригвайте ги уставно!"* След това ни заведе на филм. Ние след филма събрахме от всички по 1 лв. и му купихме бутилка ракия. Когато се прибрахме в поделението и му я дадохме, той каза: *"Защо трябваше аз да ви подсещам. Това трябваше да направите по-рано"*. И почна да се смее с нас. Така минаха годините в казармата. След уволнението трябваше да почвам работа пак като сондьор. Началниците ме познаваха и без проблеми ме приеха на работа.

Вече пишех, като зрял младеж след казармата. Започнахме да ходим по момичета, по горското стопанство, където залесявахме. И така минаха годините. Спомням си в Бабяк на един 9-и IX, просто пийнали малко, лъжехме момичетата, че ще се оженим - и те ни вярваха. Спомням си едно момиче, което трябваше да се оженим тоя път. И тя тогава готова, съгласи се, но мене това ми се струваше като майтап, не мислех да се женя още. И извиках един от моите приятели и му викам: *"Така и така е случая, аз ще искам да се женя, а ти ще спориш с мене, че не трябва да става"*, така излъгахме момичето, замина си. Излъгахме я, че друг път ще се женим.

Така минаваха младежките ми години. Имах пак един интерсен случай. Бяхме на шумаре и вечерта се събираме така на седенки, на попрелки. Същата вечер имаше един младеж, който обичаше доста едно момиче и ние, какво ни хрумна – аз да облека женски дрехи и да се представя за него и да води мене за булка. И той се съгласи. Аз обличам набързо една манта, забраждам една забрадка отгоре, той ме хваща за ръката: *"Ще вървиш ли?" - "Ще вървя"*. И така хваща ме за ръката и ме поведе. Добре, ама аз виждам вече, че той ще ме води чак у дома и търся някакъв начин да се откача. Като го дръпнах, той ме изпусна и след това ме подгони, но не можа да ме стигне и така аз се върнах при останалите, а те почнаха да му викат: *"Какво направи ти, ти трябваше да я водиш, ти нещо си я пипал, целувал". - "Не бе, не съм я пипал, много крещи и затова се върна"*. И решихме, съгласи се втори път. Аз пак се облякох и той ме завежда пак из стръмното. И аз видях вече, че ме държи здраво за ръката и на един завой го дръпнах, повлякох го доста, но по едно време като посегнах и той за малко да ме хване. Изгубих един гуменик и като видях, че не мога да бягам взех да събирам камъни и почнах като на плач да нареждам: *"Ела, ела да те удари дамлата, се ке те ударе с камено!"* И той вика: *"Удари ме, удари, мен не ме е страх хич"*. Той продължава да идва към мене, но по едно време се стресна и се спря. Аз се върнах при останалите и той дойде горе. *"Абе, какво направи ти, пак я изпусна*, му викат другите, а той вика: *"Ами, много викате, тя се засрами и се върна"*. И така го излъгахме човека. На сутринта става човека и отива вече сам при нея, а тя му казала, че вече няма да го вземе.

И така минаха годините, с времето си вървеше всичко. След това вече се запознах с моята невеста. Тя ми беше комшийка. Срещахме се с нея често. Спомням си с нея третата среща, когато се срещнахме на чешмата, овцете идваха и тя каза: *"Чакай тука, като прибера овцете, пак ще се върна"*. И мина известно време, когато решихме вече да се оженим. Бяхме в Краище на един мой приятел на сватбата и като си тръгнахме ѝ викам*: "Хайде, ки се оженим"*. Беше уговорено всичко и аз казах на нашите: *"Довечера ще се женя"*. Тръгнахме си и като вървяхме вече към дома, гледаме майка ѝ с овците. *"Дай да минем от друго място,* ѝ викам, а тя: "*Не, тя знае, че ще се женим"*.

Отидохме у дома вече, събраха се младежите, дойдоха на честито. И току по едно време дедото влиза с една тояга и вика на жена ми: *"Какво правите тука бе?"* И с тоягата оттам да я удари, обаче, аз рипнах бързо, закрих я да не може да я удари. Той попище малко, поскара се и си замина. Ние си останахме на пиене и ядене. Малкото шуре се сърдеше тогава, малък ли беше, всичко мина така благополучно. След това си заживяхме нормално, отимахме си първото дете – момче, с което бяхме много радостни.

Аз вече като баща бях със съвсем други виждания - тръгнах на работа, мислех повече у дома да се прибирам и където да ходех, вземах покупки за дома. Така че коренно се промених. Не беше като през годините, когато нямах жена и дете. Продължавах да работя като сондьор. Имал съм доста проблеми с работата, но въпреки всичко приятелите ме уважаваха. Спомням си имаше състезание по случай 80-годишнината от рождението на Ленин, бях един от най-добрите, наградиха ме с орден и грамота.

Един от най-щастливите мигове в моя живот е раждането на първото ми дете. Особено като ми казаха, че е момче, ми се струва, че по-голяма радост от това няма. След това вече другите радости бяха да си построя къща, след това мечтаех да си купя кола. И така някои от моите мечти се сбъднаха. После в акъла ми дойде да отида в чужбина. Та уреждането ставаше трудно, но благодарение на един човек от Разлог, аз заминах за Ирак.

Изпратихме се със семейството, приятелите и заминах с групата за София, там на самолета в Ирак. Пътувахме вече за обекта, гледаме едни черни скали, пустини, които продлжиха 30-40 км. Ние си викахме, че живи няма да се върнем, като гледахме камъните какви са почернели, камо ли ние да издържим. Но като минаха 30-40 км пак почнахме да срещаме оазиси, населени места и тогава се окуражихме малко, че ще се върнем живи.

Първият човек, който ни чакаше с нетърпение и ни посрещна, беше мой селски. Попита ни дали не им носим писма. Извади, та ни почерпи. Като пристигнахме горе на обекта, началникът ни събра и вика: *"Момчета, добре дошли, но вие може да изкарате*

две години и да не спечелите нищо". Това ни смути, но бяхме вече отишли, нямаше какво да се прави. Почнахме работа. Проблеми с работата нямахме, а с климата, беше много горещо, не можехме да спим. С течение на времето свикнахме. Най-хубавото в пустинята беше, когато получех писмо. Всичко в мен оживяваше - хората, родния край, децата, жената.

...Пустинята е неописваема, понеже, където и да погледнеш, е еднообразие, едни и същи хора, така че за скука по-голяма от там не може да се говори. Но нямаше начин трябваше да се преживее някак си, трябваше да се изкарат пари, къща трябваше да градя. Беше много трудно, ама даваха хубави пари, та затова търпях на всичко.

Като свърши гурбета, аз трябваше да си дойда. Нашите бяха дошли в София с кола за мене. Бяха големи радости, че съм си дошъл жив и здрав. Прибрахме се в къщи. Доста време не можех да повярвам, че съм се прибрал, че мъките са свършили. Прибрах се месец април, а края на август почнах да строя къща. Дотогава живеехме в една къща с родителите ми и по-малкия ми брат и ни беше доста тясно. Пък и мястото - селото беше на изживяване, затова си купих парцел тука. Ако ние сме се мъчили и децата ли ще оставим да се мъчат в това село без превоз, без училище, с един смесен клас до четвърти!?

И така, купих си парцела, снабдих материалите и почнахме строителството. Макар че аз доста разбирах от строителство, хванах си двама майстори, защото аз трябваше да снабдявам и материали. В строежа много ми помагаха братята ми и най-вече малкият - с него от деца още много се погаждаме. С много труд и пари успях да вдигна хубава къща. После лека-полека започнах да я стягам, мазилки, дограми, инсталации и всичко необходимо, докато стане годна за живеене.

После живи и здрави се нанесохме в новата къща. Доведох и родителите си да живеят при нас. Те добре се отнасяха към нас, но по едно време доведоха момичето на брат ми. Жена му беше починала отдавна и беше оставила две сирачета, за които се грижеха родителите ми. Брат ми се ожени повторно и новата му жена не ги иска, защото си роди други деца. Така, те доведоха едното момиче, което навърши 15 г., а със съпругата ми често не се разбират. Дадох им стая, в която да си живеят сами, без да имат отношение с моето семейство. И постоянно казвам на жена ми, че и това дете трябва да живее някъде, не може да го изоставим на улицата....

Аз съм необразован човек, но желая децата ми да се учат, да не повторят моята грешка - да останат прости. Дъщерята се учи добре и на мен ми е драго, решил съм ризата си да продам, но да я изуча... Друго, което искам да ги науча е да бъдат трудолюбиви, за нас друг път за преживяване няма. Ето защо те трябва да се научат на честен труд и да постигнат всичко с труда си. И нещо, което е постигнато с честен труд, то ти е много мило и скъпо. Човек се чувства спокоен, когато е постигнал всичко с честен труд. Винаги съм предпазвал децата си от лоши неща, учил съм ги да не лъжат, да не крадат, защото това са много лоши неща, които се наказват и от Аллах. На оня свят няма покой за този, който е крал и лъгал.

... Баща ми често ми повтаряше да се отнасям добре с хората: *"Когато ти уважаваш, хората също те уважават"*. От тях съм научил да не връщам просяк от къщата. Винаги трябва да му дадеш нещо, независимо от това какво ще е - каквото имаш. Веднаж Аллах се престорил на просяк и се явил на няколко къщи, но един богаташ го изгонил и не му дал нищо, а бедният му дал, каквото имал. И тогава той скрил нафаката (имането) на богатия, а на бедния дал по-голяма нафака. Затова аз никога не връщам просяк от къщата си, без да му съм дал нещо. Той, ако има нужното, няма да тръгне да проси.

... Друго, което съм научил от моите родители е, да не лъжа, защото като човек излъже един път, после и да казва истината, не му вярват. Като малък често се опитвах да послъгвам баща ми във връзка с училището, но той винаги ме хващаше, че го лъжа и ме наказваше.

Всички хора, независимо от това каква вяра изповядват, са хора. Един мюсюлманин, ако лъже, краде, мами, аз ще го мразя, независимо, че е мюсюлманин. А християнина, щом е честен човек заслужава уважение, независимо, че е християнин. Аз съм бил и с мюсюлмани, и с християни, работил съм със всякакви хора, но който си е човек, той си е човек, независимо от това какъв е. Затова за един човек не трябва да се съди по това

каква вяра изповядва, а по това какво е той самият, какви качества има, как се отнася с хората.

Когато публиката ме зове
за второ изпълнение, аз търся
с поглед да открия майка ми...
Фиданка, род. 1969 г., Гоцеделчевско,
библиотекарка

Казвам се Фиданка Младенова, а другото име ми е Феруша, викат ми Фери. Родена съм на 1.11.1969 г. точно в нула нула часа, но съм записана на 18.12.1969 г., за което получих парична награда и получавах подаръци до 6-годишна възраст от ОбНС - с. Гърмен. Родена съм в старото Дебрен, а от едногодишна възраст живея в новото село. Имам две сестри и двама братя, а съм детето, което не са искали да се роди, но сега съм любимка на всички.

В селото ни нямаше детска градина, а в училището, в което сега учат децата до осми клас (било е пригодена за сушене на тютюн, а не за училище), беше отделена една стая, в която ходехме на детска градина, около 12 деца, новото училище сега се строи. Тогава в едни малки куфарчета майките ни слагаха закуска и ние ходехме на детска (градина), но закуската беше определяна от учителката, защото всички трябваше да закусваме едно и също нещо, за да не се карат децата.

Когато бях на 8 години, бях в първи клас. Първият учебен ден беше за мен празник. Преди да тръгнем на училище, август месец, дойде една госпожа и ме водеше цял ден с нея по селото, за да и казвам къщите, а тя да записва децата, които ще отиват на училище. На първия учебен ден същата госпожа Иванка Васева от с. Гърмен ми подари един молив и една много хубава гумичка с думите: *“Нека те поведат в учението”*. А прислужничката, която е леля на една моя приятелка, с която седнахме на един чин, ни даде по една кърпичка и каза да бъдем все така добри приятелки.

Бях много паметлива ученичка, винаги бях, или поне се стараех да бъда изрядна. От 3-ти до 5-и клас винаги бях отряден председател на класа, а от 6-и до 8-и клас бях дружинен председател на училището. Винаги съм участвала в тържествата. След 8-и клас продължих да уча в ЕСПУ “Кирил и Методий” - с. Гърмен, до 10-и включително бях комсомолски секретар на класа.

Случка, която е останала най-впечатляващо от това училище, това беше в първите дни на 9-и клас. Класен ръководител ни беше г-н Милко Панов, питаше ни за единните граждански номера, бях N 30, последен, не носех листче като другите, а станах от място и казах: *"Аз съм N30 от 9-ти б клас, с ЕГН 69191234”*. Тогава учителят, беше с очила, свали ги, погледна ме и каза: *"Кой е този майстор?"*

А на баща ми мюсюлманското име е Мустафа, тогава аз му отговорих*: Мустафа Чаушев*, в момента певецът със същото име беше много известен; той ме погледна загадъчно и ми каза, че се подигравам, но учениците, които бяха от село, казаха, че наистина Мустафа Чаушев ми е баща и той ахна с думите: *"Сигурно затова си знаеш пеенето наизуст, приличаш на баща си. Благодаря, седни"*.

С течение на времето той разбра, че не певецът е баща ми, а че баща ми е Младен Чаушев, тогава другите имена не се знаеха. Но това не спря дотук, мина една година, в 10-и клас правехме фестивал на училището, участвах с изпълнение на песен, тогава когато раздаваха наградите, той дойде да ме поздрави за успеха и ме попита: *"Каква е връзката ти с певеца Мустафа Чаушев?"* Аз тогава му казах: *"Другарю учител, нима сте забравили, че той е моят "баща*"; двамата се разсмяхме и това остана просто ейтака.

След това продължих средното си образование за 11-и клас в Благоевград, УПК в ТИ “Иван Илиев”. Отново бях комсомолски секретар на курса, но по-различно вече, с други виждания. Спомените оттам са, че курсът ни се състоеше от 30 момичета. Мислехме по друг начин. Не спазвахме правилата, говорехме много, докато една сутрин

дежурна беше заместник-директорката на техникума, другарката Широканска. Аз минавам, тя ме дърпа и казва: *"Вие не сте ли секретарят на 11-в?"* - *"Да, аз съм"*, отговорих ѝ.

А тя ми каза: *"Какъв пример ще дадете Вие, къде Ви е емблемата*?" Смутена бъркам в джоба и ѝ показвам емблемата: *"Ето ми я"*.Погледна ме троснато и каза: *"А, вие нещо май сте объркали, как може да сте с панталон на училище, не, не, елате с мен при директора"*. Тръгвам след нея, тя влиза, после излиза и вика да влезна, влизам, директорът с кисела физиономия ме гледа и каза: *"Как може един комсомолски секретар в този техникум да дойде на училище с панталон?"*

Не се смутих, а спокойно му казах: *"Другарю директор, десет години съм учила, такава забележка не съм получила, панталонът ми е черен и мисля, че това не е причина да ме водят при директора"*. Нищо не ми каза, погледна заместник-директорът, замълча за минутки и каза: *Свободна си*. От този ден заместничката и се набих в очите и не ме остави до края. Същата година правеха сегашния красив Благоевград.

В училището беше четена наредба, че който клас не участва във фестивала, ще работи три дни някъде в Благоевград, където има нужда. Реших да не и направя това удоволствие и се заехме с подготовката. Представихме се отлично, курсът ни взе първо място, а аз първо индивидуално с изпълнение на песен. Но заместничката не ме пропусна и този ден дойде, не за да ми честити наградата, а да ми каже, че съм носела и поли (бях облечена в носия народна), но аз пак не и се дадох, а с гордо вдигната глава и казах: *"Грешите др. Широканска, това не е пола, а национален костюм, и то от ДАНПТ “Пирин”, Благоевград"*. - *"Никога не падаш духом"*, отговори тя троснато, а аз на свой ред ѝ казах: *"Сигурно не знаете, че съм зодия козирог, а те имат девиз: с нокти и зъби ще драпам, но пак ще бъда на върха"*. Тя замълча, пожелах ѝ приятен ден и си тръгнах.

След завършването си на средното образование два месеца стоях и почнах работа. Това се случи на един събор, който правехме в селото ни, посветен на българо-съветската дружба, тогава бях избрана от Организационния комитет да прочета една телеграма до посолството на Съюза. Директорът на училището г-н Спас Георгиев, останал впечатлен от мен, негова бивша ученичка, ме повика и каза, че в момента в училището няма учител по български език и литература за горните класове, помоли ме да започна работа, докато намерят специалист. Започнах по заместване и там работих цялата година. Следващата година на 1.11.1988 г. получих писмо да се явя на работа в училището, но уви това беше само за един ден, защото бях избрана за секретар-библиотекар на читалището в селото, понеже човекът, който работил там, става главен специалист по културата в ОбНС - с. Гърмен, а в селото нямало друг подходящ за тази работа и бях назначена аз. И до днес работя като секретар-библиотекар в читалището.

Много харесвам работата си, но от читалището, или по-точно от художествената самодейност започват мъките и радостите в него, но трудностите се забравят, за нас по-важни са успехите, които сме постигнали. С гордост мога да кажа, че 90% от жителите в селото ме уважават и обичат, само като ме видят и настроението им се повдига. Може би това се дължи на моето уважение към тях и това, което правя за тях. Откакто се помня, в селото ни има художествена самодейност, но периода, от който аз съм поела нещата, никога няма да го забравят, дори и малките деца, които също ме обичат.

През 90-та година месец юли заведох ансамбъла на турне в Латвия, нещо, което до този момент никой преди мен не бе направил, имало е излизане, но само на мъжкия танцов състав в Белгия и Холандия, но не на целия. Но това само се знае, а турнето в Латвия бе заснето на видеокасети, с което доказахме, че сме силни и можем много неща. Спомените от там няма да се забравят, те винаги са живи в нас и ни дават стимул за още повече. Миналата година имахме покана за Италия, но поради липса на финансови средства, не заминахме. Но за сметка на това изнесохме концерти в селата в Гоцеделчевския район - Брезница, Корница, Лъжница, Буково, Огняново и др. В читалището самодейците идват с радост, но с тях се отнасям като с приятели, не се държа надменно, взаимно си помагаме в подготовката.

Няма празник, на които да не сме изнесли концерт от 2-3 часа, а най-забавното за тях е хумора. Не сме ги оставили да не се посмеят. Наистина трудно, но като си помислим, колко се трудят този народ, заслужава си един ден да излезнат и се разтоварят с песните и хумора на самодейците от селото. Имаме и концерти, които сме заснели на видеокасети, защото знаем, че това което се направили, колкото и да го гледаш, то не омръзва. Касетата не се задържа, тя постоянно се гледа от жителите на селото. Лошото, е че нямаме база, с която да разполагаме. В селото ни няма читалищна сграда, помещаваме се в "Младежкия клуб", което не задоволява нашите нужди, не това не е причина да не работим, ние и с това сме известни.

Миналата година, не заминахме за националния събор "Копривщица" поради липса на финансови средства, но тези, които се интересуваха от нас дойдоха на място, журналисти от други страни, студенти от Български фолклор и др. За нас песните са извор непресъхващ, те бликат в душата на старо и младо, правят те да забравиш мъка и тъга и от сърце да веселиш своята душа.

Те се предават от поколение на поколение, при нас е така, но има и съседни села, които нямат свои песни. Типичните нашенски песни с малко обработка, правим по възрастните да си спомнят годините, в онова селце горе, където сега не живее никой, какво са правели, когато са изпълнявали тези песни; имаме записани 1300 песни и продължаваме да съхраняваме това богатство. Аз много обичам да пея, изпълнението ми прави публиката да изживяват песента, а самата аз се вълнувам, че понякога гледам в очите им сълзи. От малка съм привързана към песните, майка ми, която също много е пяла, много ми помага, и от нея съм научила много неща. Нямало е концерт, на който да не й благодаря, и когато публиката ме зове за второ изпълнение, аз търся с поглед да открия майка ми, за да прочете в очите ми*: "Гордей се с мен, майко, виж колко ме обичат всички те*".

Тази песен, която сега ще кажа (изпея) е любима на майка ми, която се казва Фатме, но никой не я вика така, всички я знаят Роза, това е българското ѝ име. Дори днеска да дойде някой в село и да я търси като Фатме, никой няма да каже къде живее, но кажат ли Роза, всички, дори и малките деца я знаят. В махалата има 4-5 годишни деца, които не викат newьо Фатме, а и викат неньо Розо-о. А мен ме знаят като Фери или на Роза дъщерята, та дори на внуците викат Розините внуци - това си остава.

От много работа, около художествената самодейност и записването на песни и много други неща, едва тази учебна година се записах и завърших първи курс в ПИПБД в гр. София - специалност библиотекознание. Трудно е да се работи и учи, но благодарение на майка ми, близките, приятелите ми и най-вече хората около мен (самодейците) завърших с отличен първата година. Когато знаеха, че съм на очни занятия, се стараеха без мен да се подготвят, само генералните репетиции, правех преценка, кое е добро, и кое не бива да се изнася пред публика, като разбира, се те не се обиждаха, а го приемаха, като правилна преценка и се стараеха да поправят грешките си с малко повече усилия и старание.

А когато съм на изпит някои даже идват и ме посрещат в Г. Делчев и ако съм взела, отиваме да празнуваме. Веднъж ми беше зле от пътуването и реших да им кажа, че са ме скъсали и един от групата за хумора и сатирата се ядоса и каза: *"Идиоти, простаци, глупаци, как може, ти толкова труд положи и сега да ти пишат двойка"*, и прави някаква физиономия, ако гледаш отстрани ще си помислиш, че плаче, събра хората наоколо, почнаха да питат какво се е случило. Аз му викам: *"Стига, спри, хората те гледат"*, а той: *"Да ме гледат, на мен ми е мъка и ще си правя каквото си искам"*; тогава извадих студентската книжка и му показах оценката. Този ли беше, който рева, като започна да се смее, да вика, скача, хората го помислиха за откачалка.

Има много преживявания, но нямам време, за да опиша всичко, което се е случило в живота ми. Нещото, което съм пропуснала, да пиша за мен, това, е че до момента все още съм свободно момиче, не съм семейна, нямам ангажименти към човек от другия пол. Е приятели имам, но аз зная, че ще принадлежа само на един, а кой ще бъде този щастливец, все още не съм решила, но сигурно вече ще трябва да се ориентирам. Много лошо е, че имам един девиз: "*Който ме харесва, не ме заслужава, а който не ме харесва няма вкус*". Просто не съм решила засега.

Петър Воденичаров

Барем да имаш некое детенце, барем бъдеще да си отимаш... Социално-речеви мрежи и манталитет на българите мохамедани от Гоцеделчевско и Разложко

Социално-речевите мрежи. Според Милрой (Милрой, 1987) социалната общност е преди всичко комуникативна общност. Той разграничава няколко основни типа социално-комуникативна свързаност между индивидите - в отворени или затворени мрежи; в мрежи с малка или голяма гъстота на общуване. За затворена мрежа говорим, когато почти всичките хора, с които даден човек общува, се познават лично едни други и могат да общуват помежду си. В отворената мрежа човек има познати, които не се знаят помежду си и с които другите му познати не общуват. В гъстата мрежа връзките между общуващите са многоаспектни - те общуват и като роднини, и като колеги, и като приятели и пр., докато в рядката мрежа връзката между общуващите е от един тип.

Типът на социалната мрежа, в която е включен даден човек, предопределя характера на речевото му поведение и речевите групи, към които принадлежи. Отворените мрежи са характерни за големия град, а затворените - за селото. В социален план отворените мрежи са характерни повече за средната класа, а затворените за долната класа или много богатите елити. В общностите, в които пробладават затворените мрежи, речеви групи ще се оформят най-вече въз основа на полови, териториални и родствени белези. В общностите с отворен характер речевите групи ще се оформят главно въз основа на класови, професионални, възрастови и индивидуални белези. Теорията на Л. Милрой за социалните мрежи и речта е особено удачна за социалното тълкуване на индивидуалните речеви взаимодействия в класово неоформени общности и в общности в преход.

В допълнение към анализа на индивидуалните комуникативни мрежи може да се използва и друг подход - автобиографичният (Шутце, 1977; Попова, 1994). Автобиографичният разказ също хвърля светлина върху индивидуалното общуване и социално-речеви нагласи на разказващия, но той въвежда и друго измерение - историческото: как са се оформяли и променяли социално-речевите мрежи и комуникативните нагласи в различните периоди от жизнения път. Бидейки по-малко формален, автобиографичният подход позволява да се разкрие субективната тежест, емоционалната натовареност и жизнена важност на едни или други социално-речеви връзки.

Според Л. Милрой типът на социалните мрежи в дадена общност предопределя не само характера на речевите групи в нея, но и най-общите идеологически нагласи. Източно е да говорим за онтологически нагласи, доколкото те са в голяма степен несъзнателни и неизразени. Автобиографиите ни позволяват да вникнем по-надълбоко в личните и популярните идеологии и така да си изградим една по-многомерна представа за светогледните нагласи на общността.

Цели. Ще се опитам да опиша структурата и интензивността на ежедневните трудови и семейно-битови, комуникационни връзки, както и на празничните и институционални връзки между селяните в няколко мохамедански села - Горно Дряново, Дебрен, Рибново, Буково, Абланица, Огняново, Боголин, Вълкосел, Краище.

Изводите си ще основавам на лични наблюдения върху ежедневното публично общуване на улицата, в кръчми, кафенета, магазини; в къщите на наши познати, в които живяхме по време на нашата лятна експедиция през 1997 година, както и върху общуването по празниците. Имахме възможност да очертаем и анализираме индивидуалните социално-речеви мрежи на нашите стопани и техните близки и познати. Събрахме също значителен брой автобиографии на хора от различни поколения, образование и обществено положение, което ни позволи да проследим и историческото

равитие на социално-речевите нагласи и манталитети, както и някои от техните социални разновидности.

I. ОБЩУВАНЕ В РОДА И В СЕМЕЙСТВОТО

Бащата и синовете. Днес нуклеарното семейство - съпрузите с незадомените още деца - най-често живее в отделна къща или на отделен етаж от къщата на бащата на съпруга и със своята част от наследения родителски имот. Бащата дели имота си по равно за всички деца - момчета и момичета; до 40-ите години момичетата са получавали зестра (чеиз) и два пъти по-малко имот от момчетата. Обикновено бащата строи къщи на синовете си, в които те се пренасят, след като се оженят, по-точно след като се сдобият с дете, а най-малкият син остава при родителите да ги гледа и наследява къщата им. В с. Дебрен (2120 жители) 25 % от семействата живеят в отделна къща; 60 % са по две в къща, най-често родителите на мъжа и някой от женените синове на отделен етаж. Това е ново явление, свързано както с повишаване на благосъстоянието на селяните през последните десетилетия, така и с намаляването на раждаемостта. Повечето от къщите са построени в края на 60-ите и 70-ите години, когато правителството отпускаше заеми за жилище и съпружески заеми, които се опрощаваха, ако съпрузите се сдобиеха с трето дете. В миналото в една къща обикновено са живеели родителите с незадомените деца и всичките им задомени синове.

В семейството трудовите дейности обикновено са ясно поделени: съпрузите най-често имат държавна работа, а заедно с порасналите си синове помагат в земеделието - при засаждането, поливането и прекарването на тютюна и другите земеделски стоки, косят и връзват, грижат се за каруците, автомобилите и домашната техника, обсъждат бъдещите къщи, набавят материали и ги строят. Макар и по-рядко, жените също имат държавна работа - най-вече в шивашки цехове; те, заедно с дъщерите и малките синове, ежедневно берат, плевят, нижат тютюн, после го калъпят, грижат се за нивите, къщуват, а за домашните животни - крави и кози - се грижат най-възрастните жени.

Бащата се смята за господаря вкъщи, неговата дума е закон за всички, към него децата се отнасят със страх и уважение:

> *... На бащата думата на две не става, като има проблеми в семейството, последната дума е негова* (Мехмед, 35).
>
> *... Не можеш да пушиш пред башата, 40 години съм, пуша цигара от цигара, но щом влезе баща ми и я гаса, в ръката ше я загаса, ма ше я загаса.* (Събри,40)

Впечатляващо е чувството за дълг на бащите към синовете. Много биографични разкази говорят за дългогодишни бащински лишения, пресмятания, непосилен труд, за да могат да подсигурят бъдещ дом за синовете си. Тази всеотдайност се възприема като обичаен бащински дълг и този, който пропива или разпилява придобитото за себе си или пък го крие от децата си, остро се осъжда, а понякога и наказва.

През последните десетилетия строенето на къщи от бащата засилва ендогамията - синовете и след женитбата остават в селото. Дори и ако живеят отделно, те продължават да общуват усилено с родителите си: помагат на бащите си в строежите на къщи за по-малките братя, в прибирането на нивите, в добиването на дърва, допитват се до тях.

Дъщерите - майките и братовчедите. Особено тясна и емоционална е днес връзката между майката и дъщерите:

> *Тежко на тая майка дет си няма щерка,цял живот сиротинка си е.* (Джейка, 68)
>
> *Е, като рече, че е момече, заборавих, че ме е болело. Беше ми фного драго. Я съм от друго село, имам си вече дружинка, има кой за мене да мисли.* (Руфейка, 53)

Момичетата помагат на майките си в къщната работа и по нивите, заедно приготвят сватбения чеиз - бродират, плетат, купуват мебели за новия дом.

> *И започнах още от десет години да меса леб, да слагам в пещта, там във фурната, да мета и така аз поех нейните грижи, които тя беше поела и дала на нас.* (Айше, 72)

Чеизът трябва да е еднакъв за всяка от сестрите, иначе ще почнат разправии, а и хората ще гледат и злословят после. Само пред дъщерите си майката може да изповядва болките, съмненията, надеждите си, *чуждите само ше те одумват*. С нея те споделят любовните си вълнения, разочарования, тя е най-голямата им приятелка. От нея те научават първите неща за женската сексуалност - за мензиса, за девствеността, как да

се закачат и пазят от мъжете. За сравнение: момичета от християнски семейства заявяват, че са се срамували да споделят интимни неща с майките си, първите знания за женската сексуалност са научили от приятелки, учителки, книги. Много от тях се чувстват по-близки до бабите си, отколкото до майките си.

И след брака дъщерите продължават да общуват много повече с майките си, отколкото с мъжовите си родители. Вечер, когато мъжете отиват на *моабет и ракийка* в кръчмите, снахите отиват на моабет при майките си, а при свекървите идват техните щерки. Майките с много по-голяма охота, отколкото свекървите, наглеждат децата и помагат в къщната и полска работа на задомените си дъщери, те ги снабдяват ежедневно и с мляко от кравата, ако младите все още не гледат животни.

Момичета от тези села заявяваха, че нямат вяра в приятелките си, защото като споделят интимни неща с тях стават уязвими, приятелките могат да решат да им отнемат любимия, като използват споделеното и злословят зад гърба им:

> *С нея от дете бехме приятелки и кво ѝ стана кат разбра, че със Смальо хода вече, и почна вече да приказва против него, че били бедни, че свекървата ходи с мъже, че той пиел... После па против мене думала, че гаджета съм имала много, че не съм девствена.* (Зикра, 28)

Очевидно поради това, че женитбите почти изцяло стават вътре в селото, а и поради това, че бракът е доста неустановен - поне през първите години, когато снахата може да бъде напъдена и друга да заеме мястото ѝ - съревнованието между момите е голямо и с приятелствата е приключено в момента, в който момичетата започват да се оглеждат за съпруг. Тогава най-безопасно е личните вълнения да се споделят с майките, лелите и братовчедите.

В много биографии момичетата говорят с особена нежност за братовчедите си по майчина линия. Отношението към братовчедите е едновременно и като към приятели връстници, и като към роднини. С тях те често споделят сърдечните си вълнения, а братовчедите им помагат да се сближат с избранниците.

И така момичетата имат нужда от майчина подкрепа и родово приятелство и също като момчетата предпочитат да се женят в селото си. Солидарността между момичетата и техните майки, братя, братовчеди е особено силна и продължава и след като се оженят - освен при градеж и при прибиране на реколтата, при приготвяне на зимнина и покъщнина, те ежедневно си услугват с добитък, инструменти, наглеждат си деца и болни, сладкодумстват и се съветват.

Можем да заключим, че и след брака и създаването на ново семейство, всеки един от съпрузите продължава да общува интензивно със своите си роднини и родовите мрежи на взаимопомощ и споделяне са по-натоварени от семейните, приятелските и колегиалните. Въпреки отделното жилище и имот, нуклеарните семейства имат характер на разширени семейства, тъй като съпрузите продължават да са тясно свързани със родовете си и да зависят от тяхната подкрепа. Социално-речевите връзки между роднините обикновено са многоаспектни - те обикновено общуват и като роднини, и като колеги, помощници, съседи и приятели.

Съселяни и другоселци. Доколкото днес семействата функционират нормално в обширните и многоаспектни родови мрежи, женитбите извън селото, и на момчета и на момичета, са много редки - в с. Дебрен за 1996 г. от 2120 жители само 15 са другоселците, а в Г. Дряново от 1120 жители другоселците са само 5. Поради силната ендогамия в относително малки села не са рядкост браковете в един и същи род и между втори братовчеди - така не се налага родовото имане да се дели с чужди:

> *Тука са много затворени хората, все гледат помежду си да се уредят;* (Лидка, 28, другоселка)
>
> *Женят се втори братовчеди, ако са заможни. Защо да се разпилева имот. Ше даваш имотец на некой гол и бос.* (Джамал, 68)

Записахме и няколко истории, които говорят за наличието на нещо като “левират” - мъжът-вдовец често се жени за сестра или братовчедка на покойната си съпруга, така се запазват установилите се връзки между родовете.

На другоселството, не само днес, а и в миналото се е гледало с лошо око:

> *Та така викат бабите. И аз кога Сашо да се жени: “Червиво, гъбиво, оттука да си е”. От селото да си е, да не идеш по селата, тук при майка ти и при баща ти.* (Сирма,

26)

Но днес ендогамията като че ли се е засилила - към материалните причини (наследен имот, къща), се добавя и новото емоционализиране на връзката на родителите с децата, особено на майката с дъщерите.

Другоселците са смятани за несретници, особено окайват участта си зетьовете, които най-често са без собствен имот и къща и живеят в къщата на съпругата си. Другоселците са и най-често на хората в устата, те не могат да разчитат на особено разбиране и помощ, затова и съпротивата на родителите срещу женитба в друго село е голяма:

Сестра ми се ожени в близкото до нашто село Вълкосел. Майка не я даваше, ама тя притера. За много убаво момче са ожени, красиво, работливо, много добро. Но майка като каза: "Аз нема да я остава в чуждо село" и отиде и си я закара, той дойде да си я тера, плачеше пред нея, но тя не се съгласи да си иде. Сетне фанаха, та я дадоха на един стар ергенин, много лош човек излезе, биеше я. (Невсе, 47)

И младежите, които учат или работят в големите градове, издирват и общуват най-вече със свои земляци. Интимните приятелства с неземляци често приключват с настъпването на края на ученето или гурбета; тогава младежите започват да се оглеждат за съпруг/а от селото си. Някои споделят, че са пренебрегнали голямата си любов, която ще помнят до края на живота си, и са се оженили в селото, защото са се притеснявали, че нямало да бъдат приети за съпрузи от близките на любимите си, а други изтъкват дълга, който имат към родителите си - те трябва да са наблизо и да ги подкрепят. Днес тези, които се женят за християни, знаят, че селото няма да ги приеме и затова се установяват в градовете.

Напъждането. Разводите. Бракът при българите мохамедани не е бил особено стабилна институция, особено в първите години - съпругът или неговите родители са могли да не харесат снахата, да я обвинят в изневяра, бездетство, в това, че ухажва свекъра и др., и да я напъдят при родителите ѝ. Свекърът и свекървата са имали по-голяма власт над снахата, отколкото съпруга ѝ, както при избора, така и след женитбата. След крамоли и побоища жените често са си бягали вкъщи, а мъжът междувременно е могъл да прибере друга жена, после отново да моли първата да се върне и т. н.

В християнската традиция бракът се разглежда като свещен и окончателен съюз, който и смъртта не може да разтрогне. Взаимната вярност и приятелство между съпрузите е най-голяма ценност, семейната двойка се еманципира в значителна степен от рода и се стреми към себеосъществяване в религиозната и социална общност (Митерауер, 1995).

В ислямската традиция на брака се гледа като на най-естествено свързване на съзрелите хора и най-вече като на възможност за продължение на рода на мъжа; позволява се многоженството, а разводите се извършват с голяма лекота, по право с четирима свидетели, като разведената се връща в рода си, докато се омъжи отново. Разбира се, след векове съвместно съществуване, а и след десетилетия атеистична пропаганда е много трудно да се говори за автентична християнска и ислямска традиция.

Ако някой мъж не си харесваше жена му, той можеше по всяко време да я остави. Отиваше в джамията и даваше известна сума, нещо като такса пари (нике), а ходжата ги даваше на жена му. С това се смята брака за разтрогнат. (Зейнепа, 72)

Българите мохамедани, както и християните, не са приемали полигамията (в миналото с редки изключения при бездетство), но разводите и напъжданията са били обичайна практика. В биографиите си по-възрастните информатори често разказват за втори, трети или четвърти брак. Високата смъртност в миналото е била най-честата причина за нов брак веднага след овдовяването, но е имало и други причини - скандали със свекър и свекърва, обвинения в магии, изневери, побоища. До раждането на дете на брака се е гледало като на недействителен и той не се е регистрирал в кметството. Ако междувременно съпругата бъде набедена за някакво прегрешение, тя може да бъде напъдена по всяко време от мъжа или родителите му. Жените, макар и по-рядко, също са изоставяли мъжете си, защото са пиели и са ги биели или просто, защото са харесали някой друг, по-някога заедно с мъжа са оставяли и децата си и са се женили в друго

село.

Овдовелите са се женили почти веднага, често също за вдовици, в коментарите им липсва сантименталност или угризения пред паметта на починалите. Женитбите са ставали и в твърде напреднала възраст, при женени вече деца:

Минало време и дядо ми решил да се ожени, баща ми вече имал деца и бил против, не искал мащеха, а и го било срам от хората. Започнали големи скандали и дядо ми ги изгонил. (Мето, 25)

Понякога по-младите вдовци са оставяли децата при родителите си или в детски дом и така са имали по-голям избор за нов брак:

Дойде до време, аз се ожених с първата ми жена. Водихме са 12 години. Роди сега тя първото ми дете... Ама сви се зло... за 24 часа почина. Останаха три деца сираци. Просто на мене ми са гръмна главата, как ша ги гледам. Нямам майка, мащеха ми е майка. Добре ама аз благодарение на моя коцкарлък запознаф се с моми и също момиче си взех. Втората ми жена беше си род с първата ми жена. Водихме се няколко години, ама и тя се разболя. Дойде време и тя почина. Ама от нея останаха две деца, станаха 5. Едното, малкото от втората жена, го пратихме в Добринище в дом "Майка и дете". И аз пак се ожених за жена от с. Дебрен.... Заборавих да ти кажа. преди казармата, водих се година и половина с една жена, тя си е още жива в Дъбница живее. Роди ни се дете. А тя като спала и задушила детето, напъдихме я. (Джамал, 80)

В последните десетилетия децата започват да гледат на повторния брак като на измяна към паметта на починалия родител и към тях самите:

Баща ми умря... останахме сами на света, сами с майка ми и аз бех най-голямата. След една две години започнаха да се говорят лоши работи за майка ми, че ходела с мъже. И тя се придума да се ожени повторно в Абланица. Останахме 4 деца без майка и баща. Не мога до ѝ простя, как може да оставиш четирите си деца на произвола на съдбата и да отидеш надалече и да се омъжиш за човек, който е нищо в сравнение с баща ми. (Светла, 40)

Днес бракът е много по-стабилен и напъжданията са редки, но все пак познати:

Ожени се и забремене, ма като рекла свекървата, че рано се е издула, с чужд некой сигур е одила, и я напъдиа... баща ѝ си я прибра, ма я накараха да абортира (Айше, 30)
Напъдиха я, ма тя си го роди, после той (съпруга) и майка му искат си детето, нея я не искат, детето искат, тя си го не дава, ма кат стана еднаж една крамола, та наръгаха с нож брат ѝ и майка ѝ вече вика: "За едно парче месо, нема син да загуба" и им го дадоха... сега с количка пред цеха, оная старата, го разхожда, да я ядосват. (Зина, 28)

Някои двойки гледат на забременяването като на предварително условие за сключване на брак:

Още преди да се омъжа си мечтаех за едно хубаво семейство с две или три деца. Когато се запознах с настоящия ми съпруг, така, решихме най-напред да забременея и след това, защото и двамата не си представяхме семейството без деца и беше много интересно, така, нещо много ново, много емоционално, защото направихме всички възможни проучвания около едно забременяване и вероятността бъдещия плод да бъде от мъжки или от женски пол. Насрочихме си дата и така съм сигурна, че точно на тази дата забременях, защото един месец преди и след въпросната дата изобщо се въздържахме от всякакви полови контакти. Наистина бях забременяла и естествено това беше за нас върховно, така, щастие, просто много бяхме доволни и двамата, веднага придвижихме нещата около годежа и сватбата. (Адилейка, 27)

Записахме и някои истории за преходни женитби с някаква цел. Така например Съби е решил да се ожени, за да може да залъже властите и по-лесно да избяга в чужбина. Скоро след сватбата е емигрирал е Швеция, там се е оженил за емигрантка от Югославия, от която също има дете. Сега се е върнал в селото с новата си съпруга и се грижи за децата и от първата и от втората си жена. Той се чувства задължен не толкова към бившата си съпруга, колкото към децата си от нея.

За много от интервюираните да отгледат децата си беше най-важен житейски дълг. Ако в миналото децата често са били изоставяни от наново оженилите се родители, днес връзката с децата е много по-емоционална, а и разводът най-често не отменя бащиния дълг да се грижи за изхранването и бъдещето на децата и той продължава да ги подсигурява с храна, дърва, пари.

Съседа беше женен за софиянка, имат две деца, ма се разведоха, те идват тука лятото и той винаги като се коли кравата, един бут за тех, агне, офци също... Взема една от Сатовча, ма напри катастрофа на Предел и тя почина. Немаше и

година и се ожени за сестра ѝ. Тя често го напуска, кат се карат и си ходи при майка ѝ в Сатовча. Преди неколко дена една студентка от Дебрен, приятелка ѝ е, и си я закара с колата в Сатовча и свекървата отишла при приятеля на тва момиче, и му вика: "Тя твойта си я е откарала, за да остане тя при него". (Зейнепа , 48)

След промяната 1989 година започва пропаганда за ново деинституционализиране на брака:

Смениха пак да не се подписва веднага след сватбата брак в кметството, оти е българско. Кат се роди дете. После, оти е по-евтино, на един път бомбони, тва-онова. (Мая, 29)

В Рибново след 1990 г. са разширени пълномощията на ходжата и той сам е препоръчал на много жени, чиито мъже пият, да се разведат.

Извънбрачните връзки -любовниците. По-възрастните жени понякога споменават в биографиите си за притесненията, които са имали с любовниците на съпрузите си, за хорските одумки; повечето са ги възприемали с огорчение, но и с примирение, като част от мъжката природа, с която трябва да се свикне, за да се отгледат децата и да си *с мъж като хората*:

Цял живот кво ша ми кажи, се ано и също, че мъжа ми иди. Я знам, че оди. Та ако оди барем млад оди, а нейния стар оди. (Атидже, 42)

Тя (свекървата) знаеше, че ходи, знае и идва тук да ти досажда и пък ти казва... Я думам: "Може да е лъжа", а тя вика: "Хората не лъжат". И тя е идвала и брат му е идвал... Я не обръщам внимание на никой и не се карам с него. Мълча си, вървя си, по-нататък, ако иска... Пък ходеше 2-3 години. Като дойде вечер от работа в 9-10 часа и яс го усещах още рано, че тая вечер ша излиза. Къде ша излиза, той си знай, пък и кой да хване да го преследва... И ми казаха, че с която жена ходи, тя е от друго село - тук е женена... Иначе не ни оставяше без пари, да река тия години да не ни дава пари, да не ни дава заплата, да не ни купува. Винаги, ша вземе заплатата, ша ги донесе... на децата си купуваше, за къщата, каквото трябва... Я сега, като дойдем на хубав моабет, ша му река: "Смаил, как посмя да ходиш?" - "Мълчи, ти си виновна, ти ме накара, ти думаше": "Моя мъж да чуя, че ходи с друга жена, хич няма да се пукам". Аз оттам хванах, че има нещо, колкото и да лъжат хората, има нещо вярно. (Атидже, 59)

Някои жени винят за изневерите не мъжете си, а прелъстителките, които правят магии, за да ги привличат; в тези случаи те споделят съмненията си с роднини и съседки, прибягват до врачки или ходжи да развалят магиите.

Ако за женското благоприличие бдят всички, то изневерите на мъжете, въпреки че се осъждат, се приемат като по-естествени – *те мъжете нематципа между нозете*, а между мъжете любовните приключения често са повод за хвалби в кръчмарските разговори: *Голям любовник съм. Имал съм много гаджета и всички са останали доволни. Сега имам една в Кочан. Откарах ѝ една кола дърва.* Темата за изневерите подхранва с новини и внасят драматизъм в женските одумки.

Властните бабички. Ако първоначално положението на снахите е доста неустановено, то с възрастта те придобиват все по-голяма власт, грижат се за дома и децата, работят по нивите, а много от тях се хващат и на държавна работа. Те започват да разполагат със семейния бюджет, без тяхното съгласие не се купува нищо в къщи и не започва нито едно начинание, а когато мъжът започне *да си пийва и хойка,* ако не се разведат, започват да гледат на него като на дете и поемат изцяло семейното кормило. С времето жените стават по-вещи и в религията, и в битките със "злите" сили – уроки, магии, вампири и таласъми. Като си сътрудничат в борбата с демоничните сили, тълкуват предчувствия и сънovидения за злощастия и промени, те си изграждат едно особено женско съзнание за символна власт и приоритет във връзките с отвъдното. В с. Буково записахме легенди за юначни моми, които са бранели селото от разбойници. Имахме възможност и да се запознаем с някои такива “мъжки” жени, които окончателно бяха надделели над съпрузите си. Много често такива властни жени ни оздачаваха с твърденията си, че жената е *най-долно същество, което трябва да се подчинава на мъжа*, после предположихме, че вероятно имаха предвид снахите си, а не себе си.

Еманципиране на семейството. Днес повечето млади образовани жени изискват вярност от мъжете си; понякога те се позоваваха и на прочетени романи или телевизионни сериали. Техните разкази говорят за емоционализиране на брака и за стремеж към партньорство. Те искат да разговарят с мъжете си, заедно да се грижат за децата, да излизат заедно на ресторант или кафе, ако не в селото, където хората злословят, то в

града или околните мотели. В автобиографиите си млади образовани двойки споделят очакванията си за взаимна вярност, приятелство, съпричастност в проблемите.

> *И мъжа ми, кат че ли е чуждо тва дете, не си игра с него, биберон не му подава, кат плаче се едно не чува, ма кат видел братовчеда как го храни, целува, дрешките му сменява и взе и той да се вчовечава.* (Мина, 26)
>
> *Ще се върне и чете вестници, нещо техническа литература, пуши си, гледа телевизия и дума не продумва: "Не ме разпитвай! Не ми думай!" и превключи телевизора. Само се сърдим. Тай мълчи, па като млъкна и яз и той вече: "Кво си мислиш са? Мислиш, че съм шматка?!" Смея се и той почва да се заяжда* (Ани, 32).

Сред младите, особено по-образованите, бракът е устойчив, липсват напъждания и изневери. Най-сплотени изглеждат семействата, в които някой от съпрузите е другоселец, тогава родовият натиск е по-малък, няма го съревнованието между родовете за влияние върху семейството. Впечатляваща е взаимната грижовност, сърдечност и хармония в някои млади семейства, хармония, каквато трудно може да се види другаде, поради кризата на семейството у нас през последните десетилетия.

Личностно-емоционални са не само връзките между съпрузите, но и тяхното отношение към децата. За това вероятно допринася по-малката раждаемост. В Дебрен 23% от семействата са с едно дете, 34% са с две деца и 13% - с три деца, в Г. Дряново 39% от семействата са с две деца, а 28% - с едно дете. На децата се гледа не само като на помощници в работата, родителите са съпричастни и към техните игри, в много домове се появяват първите играчки. Училището предизвиква всеобщи вълнения - първият учебен ден или свършекът на учебната година се заснемат на видео, цялото семейство отива в града, за да избере и купи учебници, чанти, дрехи. По-възрастните често се оплакват: *Никой не говореше за училише в къщи*, докато днес учебните занятия и празненствата се обсъждат нашироко вкъщи. Получена двойка, отсъствия, оставане в същия клас разстройват цялото семейство и родата:

> "*Утрепа ме Смальо* (малкия син), *много ми тежи, да има толкова двойки, да остане, цел ден съм вчера на Мая* (женената дъщеря) *плакала*... (Атидже, 67)

В тежките случаи се събира нещо като семеен съд, на който се обсъждат причините за неуспеха, провинилият се разяснява случая, поема обещания, а бащата накрая отсъжда, понякога и ние като авторитетни, *учени хора*, бяхме поканени да се включим, да *"подумаме, да дадеме акъл"*. (Попова, 1996)

Автобиографии на млади двойки говорят за интимизиране на семейния бит - с вълнение те разказваха историите на важните семейните покупки - кола, бюфет, спалня, хладилник и т. н. Вкъщи по стените се появяват снимки от сватбата, от училище, снимки в народна носия от самодейните състави и др. Ако по традиция бащата е общувал повече със синовете си, а майката с дъщерите, тъй като женските и мъжки игри и дейности са били строго разграничени, в много млади семейства днес все повече дейности се вършат съвместно, а връзката на бащата с дъщерите е особено силна. В биографиите някои момичета говорят за бащите си като за най-големи приятели. Синове също говорят за любовта си към майката:

> *Много обичам майка ми. За майката са написани легенди и песни, майката е всичко на света.* (Мехмед, 24)

Появяват се и чисто приятелски връзки между момчета и момичета, обикновено в училището:

> *Имах приятелки много добри, но имах приятел много добър, просто приятел, с когото си споделяхме абсолютно всичко. Той за гаджета, я евентуално за гаджета, давах му съвети, уреждах му срещи. Всъщност това е най-голямото ми приятелство и единствено толкова силно с момче, а не с момиче.* (Сайда, 27)

II. ИЗВЪН РОДА И СЕМЕЙСТВОТО. НЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНАТА ПУБЛИЧНОСТ

ТРАДИЦИОННОТО УСТНО ОБЩУВАНЕ

Къщата е крепост, която само по големите празници - сватба, изпращане на войник, Байрам - се отваря за съселяните. Извън къщата и родовите мрежи човек е уязвим. Много от вярванията - като урочасване от зли очи, черна магия, вяра в отмъстителни духове на умрели (вампири и таласъми), както и популярни речеви форми като *топене,*

клеветене, мъстене - говорят за възприемане на публичното пространство като враждебно. Интервюираните споделят, че другите хора често са недоброжелателни, те не могат да понасят различното поведение, а чуждият успех или забогатяване предизвикват завист. Анализът на комуникативното поведение разкрива силното нормативно-репресивно действие на някои традиционни визуални и речеви форми, които пък от своя страна изискват прикриване или омилистивяване.

1. Враждебните близки.

Чуждият човек (неродницата) може да наврежда, не само с лоши думи, но и с погледа си може да урочасва и разболява, особено уязвими са малките деца и животни. Уроки могат да се хванат и чрез дрехите, ако си били оставени навън, особено след свечеряване. За да се предпазват, деца и жени избягват погледа на хората с лоши очи или носят в себе си муска с магическо арабско писмо, взето от ходжата. Един учител от Вълкосел разказваше, че ходжата му дал лист с арабско мисмо, късчета от което слагаше всеки ден в храната на телето, за да го предпази от завистливите погледи на комшиите.

Чуждите могат да осъществят злата си воля и като правят магии, най-често като съберат и *нарекат* интимни предмети - игли, коса, конци, сапун и вода, с която са били измити мъртъвци, и тайно ги внесат в дома на жертвата. Така могат да се предизвикат семейни скандали, изневяри, болести и смърт. Всяка неочаквана промяна в поведението, здравето и чувствата селяните са склонни да обясняват с магии, уроки или намеса на демони. Съмнението, че някои измежду чуждите в къщата (снахите) може да е направил магия, често води до крамоли, а може и да вкарва в гроба:

> *И се разкараха с другия брат, защото казаха, че магията я е правила неговата жена. Това не беше верно, но нали така ги набедиха и така остана до днешния ден. Малкия брат умря и снаха ни умре - само от притеснение.* (Кимле)

За да се спаси човек от магията, трябва да отиде на врачка, калугерка или ходжа, за да му помогне да я открие и извади на показ. Човек може да си навлече беля и като вземе предмет от улицата, оставен от зложелател, особено по Гергьовден (по подробно за магията вж. А. Пашова).

Дебренци се страхуват да използват камъни и керемиди от старото село защото вярват, че духовете на умрелите ще си отмъстят, ако посегнат на домовете им. Записахме разкази за пакости и отмъщения на вампири, които могат да се омилостивят само като им се оставя храна на открито място.

К л е в е т е н е т о ,   к л ю к а р с т в а н е т о .

Жени споделяха, че на познати човек не трябва да се доверява, а да си премълчава, защото днес *хората завиждат много* и клюкарстват:

> *Надвечер се събираме, излизаме на улицата, пеем песни, наливаме вода и се събираме всички там, Нямаше тога в нас тия завиди, да се събираме, да се обиждаме или на едната приятелка да иска едно момче и другата да го заиска. Винаги едната като заиска един до край ще бъде на нея. Другата не излизаше въз нея, за да се мъстим, за да се не видим, да се не събираме... За нас беше без разлика кой кого иска. Нямаше в нас тия клюкарства, а пък и родителите ни бяха много възпитани, макар че бяха прости, ама те винаги ни учеха на акъл, на ум, да не сме завидливи, да сме справедливи и така да създаваме повече поколението на ум и на труд.* (Айше,72)
> *Тия ТКЗС-то като се стуриха хората взеха да се мъстят. Всеки гледа да има повече от другия. Дойде това време най-близките да се мъстят - братя и сестри.* (Айше,72)
> *Каквото си видел да го търпиш в сърцето* (Фатма, 57)
> *И все съм мълчела, на никой не съм казвала, да се радуват хората и да не ти помагат. Знай си и си мълчи, да не те знаят другите.* (Мая, 61)

Това, което някой е узнал, съзрял или подучул за другите хора е полица, с която може да ги държи в ръцете си, тя може да се заменя за други полици или да се използва в критичен момент. В тези села много важни актове като завещаване на имот или имущество, предоставяне на заеми и правомощия, поемане на задължения и др. се извършват устно - *дава се честна дума* пред няколко свидетели (най-често измежду роднините), без да се изготвят и разписват писмени документи. Но изреченото слово с времето може да се позабрави или пък преиначи, а това подхранва пререкания, слухове. В ежедневните разговори предположенията за тайни завещания и договаряния - за скрито имане, тайни връзки и други бяха честа тема.

Не само семейните тайни, но всеки домашен скандал, както и всяка необичайна постъпка, жест, вещ или реплика, подхранват подозренията и предизвикват хорските уста. Недоброжелателни тълкувания и предположения се споделят, за да се разменят за други. Одумващите негласното се споразумяват да се подкрепят и да осъдят “отклонилите се”, поне докато разговарят.

Топенето и мъстенето.

Но те могат и да се *топят* (донасят) на одуманите, за да им се харесат и за да влезнат в ролята на арбитри в пререканията. *Топенето* подклажда *мъстенето*:

> *Ама тетя Адилейка ѝ беше много драго, че се карате. Даже кат вървех нагоре и дума, намига ми: "Ято си мълчи, а па Зикра се кара. Да се кара,* казва, *оти им върши сичката работа"... "Отидоа пак копелетата, отидоа" - казва.*

Много мъже разказваха за предателства на познати, които са злоупотребили с доверието им, злепоставили са ги нарочно пред другите, най-вече пред власт имащите, за да им угодят и да се доберат до някоя привилегия.

> *Нищо не сте видели и нищо не сте чули, така ще сте си чисти пред хората.* (Ахмед, 72); *Това е от егоизъм, защото съм живял хубаво. Яд го е някой на някой и айде - ще отидат да го наклеветат.* (Абдулах, 79*). И комшията ме натопил на горския за гредите дет добихме ... две години как се мъстиме.* (Айрола, 64)

Не трябва да забравяме, че официалната власт десетилетия окуражаваше доносите като средство за политически контрол.

От друга страна, одумването, топенето и мъстенето донякъде действат и като морални регулатори, те са форма на селски самосъд и предпазват от произвол и престъпления. Показателно е, че за разлика от словната агресивност, криминалната агресивност в тези села е почти непозната. Чрез тези устни форми се осъществава и информирането в селото, а знаем, че за медиите лошите новини са по-новини от добрите и когато са оскъдни, могат и да се измислят.

За враждебността на чуждият говорят в биографиите си и християни от околните села; и за тях лошите очи, магиите и клюките не са непознати. Изглежда че словната, а и житейска антагонистичност е характерна за преобладаващо устните общности. "Писмото тласка към абстракции, то освобождава словото от арената, където човешките същества се борят едни с други. То отделя знаещия от това, което знае... Възникналите вътрешни конфликти се възприемат и представят като конфликти с другите". (Онг, 1990, 43)

Но като че ли мрежата от квазироднински символни връзки, които християнството развива - кръстничесто, кумство, религиозни осиновявания (Воденичаров, 1996), както и вековната традиция на писмовните институции - училището и читалището, също тясно свързани с християнската църква, допринасят за разширяване на тясната родова обвързаност, опосредстват спонтанната устност и допринасят за култивирането на по-голяма социална съпричастност. За сравнение в мохамеданските села ходжите и през 30-те години водят борба срещу внасянето на друга книга вкъщи освен Корана, а традиционното религиозно обучение се съсредоточава най-вече върху запаметяването наизуст, гладката рецитация, “пеене” на неразбираеми молитви и притчи на арабски.

2. Милостивите други.

В общностите, в които преобладават затворените, гъсти мрежи, всяко различие се потиска като отклонение, но пък приликите се препотвърждават и празнуват. Колективността, традицията и равноправието са характерни идеологии на тези мрежи (Милрой, 1987). В селата, по принцип комуникативните мрежи са по-затворени, но изследваните мохамедански общности, поради маргиналния си характер, силната ендогамия, както и някои манталитетни нагласи, са особено затворени. Р. Маринска изследва икономическото поведение в Родопите в средата на миналия век и изтъква по-голямата отвореност на християнските села, които при едни и същи условия с мохамеданските, разширяват условията за поминък чрез гурбетчийство на зидарски, рибарски и пастирски групи в Беломорието, докато мохамеданите ограничават връзките си дори със съседните села (Маринска, 1994). Днес икономическата принуда кара някои мъже да търсят прехрана извън селото. Предпочитана форма е сезонното гурбетчийство, а не преселването - спретват се строителни групи, които работят през

лятото в големите градове у нас или в чужбина, а също и групи, които отиват в Добруджа да помагат в прибирането на реколтата и в отглеждането на добитък и др.

Трябва да изтъкнем влиянието и на ислямската религия, както и на някои местни вярвания. Islямът препоръчва и регламентира по-равномерно делене на имането - заможните трябва да дават милостиня-данък за бедните (садака). В изследваните села това даряване не става според каноните (освидетелстване в бедност пред свидетели и отчисляване от доходите чрез джамията), популярна е вярата, че *всяко нещо, което подадеш на другите, ти се пише на оня свят...*, *грехове се заличават* (за даряването вж. Георгиева, 1997). Така са се развили множество ритуални форми за даряване и нагласа за подпомагане и състрадание към нуждаещите се. За да изпросиш Божията милост, за да омилостивиш другите, трябва сам ти да дадеш милостиня, да сториш безкористно добро: по празници селяните раздаваха храна и дрехи като милостиня на бедните - свои и странници, най-често цигани; почти цялото село помага на тежко болни; грижи се за юродиви - Божии избранници; за спасение на душата някои строяха чешми, помагаха в градежа на християнски параклиси. Храна се раздава на роднини и съседи и при помен на починал, прощъпулка на новородено, а на изпращане на войник и на сватба се кани цялото село и даруването на близки и далечни трае с часове. Една жена сподели, че се притеснява, че току-що е върнала с празни ръце просяк-циганин, а синът ѝ е на изпит и може нещо лошо да му се случи, затова възнамеряваше да го догони. Въпреки че на циганите се гледа като на прокълнати от Аллах, те редовно получаваха милостиня, защото хората смятаха, че само като проявят милост и към най-чуждите, биха могли да изпросят Божията подкрепа и за най-грешните.

Във всяко село си има големи сладкодумци, които са готови на *всеки блага дума да кажат* и *добро да сторят*:

> *Мойта майка още си е жива, и всички се събират там при нея, макар че е стара, на приказки всеки ден и питат. Тя седи там - насред улицата - и всеки ден минават през нея. Няма ден някой да я подмине. Ама и тя много детишарка. Иска на децата да даде нещо, да ги погали и да я запомнят с хубави неща. Тя винаги се старае да свърши на човек, да не го обиди и винаги да е учтива към всички, да има разбирателство и да се помни навсякъде. И затова ние ръстеме, създаваме поколение на ум, на труд и на учтивост. Те винаги да бъдат учтиви и да се разбират. Да няма крамола между тях и да не се мъстят и дразнят с някой, който и да е бил.* (Айше, 72)

Ако делникът е белязан от антагонистичност, то големите празници изобилстваха от ритуали на доброжелателност, даряване и пълно речево сливане с другите - портите се отварят, колят се курбани, трапезите се преизпълват, а *моабетите* и *майтапите* са най-оживени.

Даването на милостиня, даруването, благодеянието и моабетът могат да се разглеждат не само като обичайни солидаризиращи комуникативни форми в затворените общности, укрепващи положителната колективна идентичност, но и като форми за приобщаване към чуждото, далечното. Защото затвореността изостря любопитството към другия, подклажда мечти и копнежи за далечни земи, за среща със странници, за необичайни гости и сладък моабет:

> *С всекой да имаш хубав моабет. Искам човека да е с мене приятен и да си правим моабет. мечтая да срещна човек да си разговарям с него по хубави отношения.* (Исмаил, 81)

Близкият чужденец.

Странникът, озовал се неочаквано в тези откъснати краища, е носил, а и днес носи, празник, той е бивал радушно приеман, настаняван в специална гостна или в най-хубавата стая, подготвяла се е специална трапеза, а разговора с него е бил очакван с любопитство. П. Маринов също е отбелязал: "Симпатична черта на родопчанина от тоя край е, че той е много гостоприемен. Случаен пътник, макар и непознат, в което и село да замръкне, ще се намерят хора да го приберат да пренощува, той и добитъка му при най-сърдечна среда" (Маринов, 1937).

Някога жените като са месели хляба са наричали: *Тоя леб мусавиря* (гости) *да го ядат*. С далечния човек също така е много по-безопасно да споделиш съкровени неща, защото той не ще ти навреди, може би затова някои от интервюираните бяха изненадващо

откровени с нас.

Приятелствата с далечни хора - отзивчиви лекари, инженери, служители, колеги и познати от следването или гурбета - са особено ценени. В миналото те са се възприемали като побратимявания и са се предавали като родство от поколение на поколение. В Горно Дряново и Дебрен от десетина години си пробива път и една нова традиция - хващане за сватбата на кумове-християни, обикновено видни личности, каквито има доста в съседните курортни селища - Ковачевица и Лещен. Тези приятели или кумове се възприемат като наставници и посредници в общуването с далечните и често непонятни институции - училище, университет, болница, управление.

Моабетът - словесна милостиня.

Устното слово има две страни: чрез него не само се воюва, то може и най-добре да обедини, да слее в едно общуващите. "Устната комуникация е пряка - с изречени и чути думи, включени в динамиката давам-вземам на звука и затова междуличностните отношения са с висок градус - и привличанията и отблъскванията" (Онг, 1990: 69).

Тъй като откровеността в публичните пространства извън семейството и рода може да е опасна, селяните запълват празното/празничното време, като общуват в значителна степен ритуално - те си *правят моабет* (приятен разговор) или *майтап* (шеговит разговор) - сладкодумстване въз основа на негласно споразумение да се избягват разногласията, да се премълчават несъгласията, да се търсят взаимни речеви удоволствия, а общуващите да пренебрегват социалната йерархия и да се тълкуват като равни. Тези форми се отличават с пълна кооперативност и вживяване в събеседниците.

Мъжете привечер отиват в кръчма да си правят моабет с други мъже - шегуват се, политиканстват, обсъждат футболните резултати, заедно с това, разбира се, се уговарят за съвместна работа, услуга, заем.

След службата в джамията дядовците се събират на кафе и моабет в пенсионерския клуб и обсъждат *лошотиите на младите* и *вечните работи*. В миналото са се събирали в стая към джамията, сядали са в кръг и са тълкували Корана и селския морал.

Жените вечер си остават вкъщи и докато къщуват, си правят моабет с децата, с роднини или комшии.

В моабетите често се разменят взаимни хвалби. Всеки има възможност да се изтъкне: *Похвали се с нещо!* Обичайна е и стратегията говорещите иронично да се самоунижават: *Аз нали съм прост* и да възхваляват събеседника, като се очаква той на свой ред да защити и похвали събеседника. Характерни са преувеличените одобрения, пълната съпричастност - вземат се думите от устата на другия, разказват се хитрите приключения на някои, присъстващ на масата, преразказват се интересни общи случки - *Ти го кажи; - Не ти кажи...*; показват се жестове на добронамереност, поемат се щедри обещания.

В майтапа събеседниците се надпреварват да си доставят речеви удоволствия - разказват вълнуващи истории, вицове, шеги, правят остроумни забележки или взаимно се пародират. Осигурява се онова колективно благоразположение, необходимо на събеседващите да защитят лицето си. Езиковите игри снемат напреженията от обичайните отрицателни идентификации (обидни лични и общностни прякори, клюки и др.). Като изтъкват произволността на думите, несъответствието между думите и делата, те допринасят за изживяване на колективно отвъд-езиково удоволствие. В. Мишева разглежда чувството за срам в социално-психологически план и изтъква ролята на шегуването за временно облекчаване на срама. (Мишева, 1995).

В моабета всеки може да се отличи като разкаже интересна история, своя или чужда - за далечни пътувания, за понесени страдания, за надхитрени служители, за войнски подвизи, за развалени магии и т.н, а да имаш история, означава, че си се отличил, че си значим.

3. Публичното еднообразие.

В християнската традиция дарът се разглежда не толкова като милостиня, колкото като посвещение в служба за другите, отдаване на призванието си, и става източник на по-разнообразни социални инициативи и промени. Социална съпричастност и

инициатива отвъд празненствата в изследваните села днес почти няма. И в миналото вероятно са били оскъдни: "За обществени работи той (помакът) е хладнокръвен, не се грижи много за това, което става зад къщата му ... В един случай само бърже се организират - да протестират. За одобрение или не на някои разпоредби на местните власти, за прокарване някъде път ... способни са да вдигат голям шум, макар и да пострадат интересите на цялото селище" (Маринов, 1937).

Впечатлява липсата на каквато и да било грижа за общественото пространство, улиците се приемат като ничие място и всеки гледа да ги използва както може, там се варят буркани, складира се и ремонтира, изхвърля се смет, а изкупуването на гъби, билки, картофи и т.н. става без всякаква организация. Обществените дворове потискат с голотата си. Предложихме на учениците да се погрижат за училищния си двор, като засадят дървета и цветя, но учителите скептично ни отвърнаха, че като се скарат утре-вдругиден децата ще тръгнат едни-други да си скубят засаденото.

Новата публичност.

В Рибново днес младите привечер излизат *на движение* - моми и ергени, а също и млади разведени хора, се движат в кръг, празнично облечени, оглеждат се и се задирват; в Г. Дряново младите се събират в дискотеката, танцуват, шегуват се, след 10 часа момичетата се прибират вкъщи и оставят момчетата да продължават с веселието сами. В Дебрен някои от младите отиват на бар в близкия град. Омъжените жени най-често си стоят вкъщи и си правят моабет с близките си, докато къщуват или гледат телевизия.

В Горно Дряново, Боголин, Вълкосел се е оформила местна интелигенция главно от млади учители, повечето учителски двойки, които предпочитат да общуват помежду си и в свободното време. Те са преодолели традиционните полови разграничения в публично общуване и са създали нови места за общуване - кафенета и дискотеки, в които се забавляват след работа, а също честват рождени дни и други празници. В Г. Дряново от една-две години на кафе ходят не само мъже, но и девойки, млади булки, възрастни жени. В Дебрен и Буково ресторантите и кафенетата продължават да са изцяло мъжки пространства и младите семейства отиват в града или в околни мотели, за да прекарат вечерта заедно или с приятели.

ИНСТИТУЦИОНАЛНОТО ПУБЛИЧНО ОБЩУВАНЕ

В миналото общуването с държавните институции е било свързано почти винаги с пътуване до града. Местните институции с местни служители са твърде късно явление. През 1925 г. се откриват първите светски училища, в периода 1935-39 - читалищата, през 50-ите години - първите детски градини, прогимназиални курсове, лечебници, разширено местно управление, а първите местни учители са назначени през 70-ите години. В автобиографиите на по-възрастни хора отиването на доктор или служенето в казармата са сред най-важните жизнени истории. На доктор се е ходило само при тежки заболявания и то когато баения, билки и магии не са помагали. Обикновено българите мохамедани са търсели посредници - приятели или приятели на приятели, които да ги заведат, запишат или да продумат за тях. Така общуването с безличните институции е ставало по-лично и те са се чувствали по-сигурни. Липсват представи за надличен институционален ред, отношението към държавните служители е традиционно харизматично - те могат да ти дарят здраве, място за строеж, отпуска, а ти трябва да се отблагодариш с дар или служба.

Държавната власт. Воинската служба. Разкази на възрастни хора говорят затова, че държавата се възприема не като институция, а като жив организъм, като семейство, което не може без глава - без безусловния харизматичен авторитет на бащата:

Ем я така в турската религия го има, в китапа - "Един човяк не слуша ли царя, той не може да види хубаво". Трябва на царя да си подчинен, каквото каже командата - изпълнявай! ... Ами царя това е Аллах. Демек даржавата и царя са едно? Аллах и царя едно са, той е Аллах. Ся да кажем Желю Желев да го нападаш, нема как да го нападаш. Той дава хляба - хем оди, оди по държавите, пари заима, друго, сбира, докарова, тва брашно кой го докарова, той ако не подпише, кой ще докарва на фурната

брашно... Царя трябва да го слушаш, да му изпълняваш заповедите, каквото каже да се изпалнява, ама да си смениш името - ше си сменяш... Ся Брежнев като каза да са смянят иметата, трябваше веднага да са сменят ...(Ибрахим, 86)

Много мъже говорят за подчинението на държавната власт и за воинския си дълг като за мъжки дълг към Бога. Истинската власт се възприема като тотална и харизматична. За момчетата пребиваването в казармата има особено значение. Днес празненствата по изпращането на наборници в казармата са големи общоселски празници, на които могат да съперничат само сватбите. Войнската служба младежите възприемат като дълг към държавата и като възможност за каляване на характера и истинско възмъжаване. Похвалата от командирите за точна стрелба, справяне с трудна задача са сред най-съкровените спомени на много отслужили (вж. Воденичаров, Попова, 1995).

За казармата ли? Всеки мъж трябва да пази държавата, но не само това. Това е много съществена част от моя живот. На някои хора им трябва казарма, на някои не. На мен определено ми трябваше. Всъщност е много хубаво един мъж да можеш да го затвориш някъде, какво ще стане от него. Много интересно. Един човек, един мъж може да стане мъж, когато се затвори някъде - тогава става мъж, истински. Просто като му ограничиш свободата. Може да преоткрива себе си. В тоя смисъл може би преоткрих себе си. Не че просто открих много неща, на които иначе не бих обърнал внимание. По-голяма увереност в себе си, в това, че животът ти не струва толкова много - понякога. За това, че страхът е неизменна част от тебе и зависи от това как ти ще реагираш (Медо, 26).

Съд и самосъд. Прибягването до съдебните институции по традиция е рядко. За това допринасят традиционните родопски нагласи за самосъд (Шишков, 1936) - отсъждане в границите на семейството, рода, селото. Наследявания, пререкания, напъждания не са се институциализирали, а са се обсъждали и решавали в семейството и рода. Думата на авторитетите - бащата, дядото, е харизматична, дадена пред свидетели тя придобива значение на клетва, възприема се като неотменим закон:

На свекъра кат сложат името и той обещава пред всички нива или нещо сграда да даде наследство... Защо ти е съд, на бащата думата е закон, тука нима никой случай да се съдят за имот. (Неджми, 78)

Разводи и по-големи прегрешения са се обсъждали от селски съвет - неколцина почитани стари хора, които са изслушвали обвинените и обвинителите и са отсъждали. Само углавните престъпления са стигали до градския съд.

Днес престъпленията в мохамеданските села са много редки, най-често дребни кражби. В границите на семейството и рода, като се разчита на честната дума, признание и взаимопомощ, се разрешават успешно много от конфликтите.

Политическите институции. Ако в представите на възрастните хора държавните институции и власт се възприемат харизматично и за техните грижи човек трябва да се отплати със служба или дар, в биографиите на хора от средното поколение, придобили опит с комунистическите институции - често движени от произвол и лични уреждания - тази представа се е променила, дарът все повече се възприема като рушвет. Популярно става схващането за институциите като за привидно законни учреждения, движени от личната изгода и произвол. В ежедневните разговори рушветите са любима тема - за вземане на изпит, назначаване на работа, издаване на документ: *Ама Джамал как стана горски? Нали жука беше тука и дадоха ягнето.*

Партийната принадлежност и политическата кариера са относително късни явления сред българите мохамедани. Години наред само около изборно време те са били обект на временен интерес за политическите водачи. Изключение е движението за национално приобщаване "Родина", което обаче не е било особено популярно в този край. По време на комунизма чрез партийно членство някои от тях са могли да направят политическа кариера и да получат управленски длъжности. През 70-ите и 80-ите години се разширяват местните управленски структури с назначени местни хора в тях. Приемането в партията най-често е изисквало родова подкрепа, то беше запазено най-вече за деца и близки на "активни борци".

И днес в условията на многопартийност ситуацията не се е променила особено. Кметовете понякога прокарват не приоритетите на политическата сила, която представят, а подсигуряват най-вече родовия бизнес. Решаващ за изборният успех на даден кандидат често е не партийната му принадлежност, а това колко голяма е *родата*,

която стои зад него, така мрежата на политическите връзки обикновено се изгражда върху мрежата от родови връзки.

Училището. Днес само малка част от най-възрастните са неграмотни; през 1953 година неграмотните са били регистрирани и са се провели ограмотителни курсове. В съществуващите до 1925 година духовни училища част от момчетата са се учили на наустяват религиозни текстове на арабски, а неграмотността е била повсеместна. Учителите с много усилия се се преборвали родителите да разрешат на децата да внасят учебниците си вкъщи. Но и днес домашната книга е рядкост, дори и сред учителите. Книги се заемат от читалищната библиотека, но със завършване на училище четенето обикновено приключва. Във всяко село, разбира се, има по един "енциклопедист" с голяма библиотека и неизтощимо любопитство.

По-младите хора са завършили местното основно училище, а голяма част са учили в града; броят на завършилите висше образование, главно учители, постепенно се увеличава. Но родовостта определя в голяма степен отношенията не само в кметствата, но и в училищата - бяхме свидетели на родови вражди и кланови сблъсъци в някои от тях.

От друга страна някои от младите учители във Вълкосел, Г. Дряново и Боголин ни впечатлиха с ентусиазма и сериозното отношение към работата си, с чувството за дълг да подсигурят бъдеще на децата, отношение, което особено се откроява на фона на днешната криза в българското училище - ниско заплащане, учителска апатия и ученически нихилизъм. Очевидно изграденото у тези деца чувство за авторитети, по-суровото възпитание и работливост, както и по-съкровеното възприемане на училището като голямо семейство, от страна на учителите, тяхното съзнание за харизматична служба и дълг допринасят за училищния ентусиазъм. В биографиите на такива учители най-значим дял заемат спомените от следването, взетите изпитите, учителските преживявания.

Броят на завършилите висше образование нараства с всяка година и днес почти всички служби за висшисти в селата са заети от местни хора. В по-големите села са открити гимназии, в които преподават местни хора, така училището се възприема от учениците в по-голяма степен като свое си; това вероятно ги предразполага и ги окуражава да продължат с образованието си.

Можем да кажем, че днес в тези села се наблюдава голям интерес и дори култ към образованието. Много от младите хора разказват с особен ентусиазъм за следването си; най-често те намират пълна подкрепа в родителите и приятелите. Някои от родителите са особено самоотвержени и поемат допълнителни работи и живеят оскъдно, за да подсигуряват следването на децата си.

> *Едва тази учебна година се записах и завърших първи курс в ПИПБД в гр. София - специалност библиотекознание. Трудно е да се работи и учи, но благодарение на майка ми, близките, приятелите ми и най-вече хората около мен, самодейците, завърших с отличен първата година. Когато знаеха, че съм на очни занятия, се стараеха без мен да се подготвят... А когато съм на изпит някои даже идват и ме посрещат в Г. Делчев и ако съм го взела, отиваме да празнуваме.* (Фиданка, 28)

Читалището. От Възраждането до наши дни читалищата са основна форма на гражданско сдружаване и активност в българското общество. За българите мохамедани те са сравнително нови; основават се през 30-ите години и са особени активни през 70-ите - 80-ите години. В биографиите най-живи са спомените за фолклорните танцови и певчески групи. Турнетата на самодейните училищни и читалищни състави, успехът им на фестивали и прегледи на самодейността бяха любима тема на много от интервюираните, за тях говореха като за най-вълнуващи, а понякога и единствените празнични срещи с голямата общност, оставили в тях чувството за значимост и национална приобщеност.

> *Миналата година, не заминахме за националния събор "Копривщица" поради липса на финансови средства, но тези, които се интересуваха от нас дойдоха на място - журналисти от други страни, студенти от Български фолклор и др. За нас песните са извор непресъхващ, те бликат в душата на старо и младо, правят те да забравиш мъка и тъга и от сърце да веселиш своята душа.*
> *Те се предават от поколение на поколение, при нас е така, но има и съседни села, които нямат свои песни..., имаме записани 1300 песни и продължаваме да съхраняваме*

това богатство. От малка съм привързана към песните, майка ми, която също много е пяла, много ми помага и от нея съм научила много неща. Нямало е концерт, на който да не и благодаря, и когато публиката ме зове за второ изпълнение, аз търся с поглед да открия майка ми, за да прочете в очите ми: "Гордей се с мен, майко, виж колко ме обичат всички те". (Фиданка, 28)

Самодейността през 60-ите и 70-ите години се институциализира, получава държавна подкрепа и директиви и се включва в национално-организирана мрежа от събори, прегледи, конкурси. Днес самодейността все повече се вписва в мрежата от традиционни и нови общоселски празнични форми: войнишки изпращания, сватби, годежи, панаири, абитуренски балове.

Писмовността, институциализацията и модерното съзнание. Институционалното общуване е опосредствано от писмовността и надличните регламенти на общуване. Модерното образование по принцип развива писменото изразяване, което допринася в най-голяма степен за разширяването и социалното опосредстване на общуването и съзнанието. Въпреки големите постижения в ограмотяването по времето на комунистическото управление, много разкази говорят за профанизиране на образованието, снижаване на критериите. Дялът на писането и свободно самоизразяване, което развиват аналитичното, критично и творческо мислене, се измества от заустяването и рецитирането на официалните "свещени" литературни, исторически, философски и др. постулати, които утвърждават харизмата на "абсолютните" авторитети и окуражават нагласянето към официалния ред; развиваха се също празнично-образователните устни форми - рецитации, художествено четене, театрална и музикална самодейност.

И днес основното ударение в училищата в тези села (не само там, разбира се) продължава да е запаметяването и дисциплината, а извънкласните сдружения - самодейни състави и кръжоци - за съжаление почти са престанали да действат поради липса на средства. Отчуждеността на българите мохамедани от някои официални исторически и литературни разкази (Попова, 1996), както и традицията на заустяване вероятно обуславят преобладаващата нагласа на учениците за запомняне и рецитиране.

Комунистическото управление се опита да модернизира и насилствено да секуларизира българите мохамедани (а и всички българи), но също така, като че ли комунизмът откликна и препотвърди някои от техните традиционни нагласи. Затова днес повечето от тях одобряват комунистическото време, когато всички са имали повече, били са равни, имало е ред и се е знаело кой командва, само да не са им забранявали да ходят на джамия и да не са им сменяли имената. Много от тях разказват за подкрепата, която те или техни близки са оказвали на комунисти и партизани, а насилническите актове по преименуването най-често свързват с волята на отделни лица, а не с политическата система.

Комунистическата пропаганда "на всеки по равно", "управление със здрава ръка", неограничени права на малцинствени и маргинални групи, очевидно е намерила отклик в някои от традиционните ислямски нагласи за равноправно делене на имането и задължителна милостиня, фатализъм, колективизъм и харизматично единоначално управление. През последните десетилетия българите мохамедани получиха множество образователни и социални превилегии, както и много държавни средства за благоустрояване и стопанско изграждане. Но комунистическата модернизация беше свързана и с атеизм, еманципация на жената, социален волунтаризъм, а по-късно и с национализъм. Това е създало едно особено, противоречиво отношение към модерността.

Можем да обобщим, че изследваните села днес продължават да са в значителна степен родови общности с местно и религиозно самосъзнание. За силно родово чувство говорят и биографиите на млади хора от тези краища, които често представят разгърнати родословни саги, докато младежи от други краища си спомнят само за неколцина от най-близките си роднини:

... Прадядо ми е роден през 1880 година. Той има двама сина и две дъщери. Бил лесничай и имал стадо овце. Дядо ми е роден 1923 година в с. Сатовча. Казва се Ибрим. Баба ми се казва Гюлла и е родена през 1923 година в с. Кочан Двамата се оженват през 1946 година. Имат четири деца - три сина и една дъщеря ... ;

...Казвам се Василка Юлиянова Исева. Прадядо ми е разказвал, че фамилията ни идва от името на неговия баща, който се е казвал Христо, а са му викали галено

Исе. Когато навършил 20 години той много си харесал Фатме - девойка от мохамедански произход... Негов син бил Тончо, той се родил през 1897 година... задомил се на 19 години за една българомохамеданка на име Сабиха от рода Галипови. От този брак се родили 5 деца - 3 сина и две дъщери ... в семейството са се празнували и християнски, и мохамедански празници. Първите две дъщери се оженили за мохамедани. Дядо ми Алеко е третият по ред. Той се оженил за християнката Руска. Дядо и баба имат четирима сина - Юлиян, Олег, Антон и Румен и т.н.

Мрежите на семейните, както и на разширяващите се институционални и политически отношения се изграждат в сложно взаимодействие с обширните мрежи на кръвното родство. У младите образовани хора традиционната харизматична традиция (милостинята, благодеянието) започва да се преосмисля и като чувство за дълг и служба на държавата. Чрез форми като кумството се търсят нови форми за приобщаване към голямата общност. За тези стремежи допринася и новата държавна политика за зачитане на религиозната свобода и съвест на всички български граждани. Освен това икономическата криза като че ли накара някои от българите мохамедани да преосмислят и придобивките, дадени им от предишната власт. В затворените и социално еднородни общности на съселяните, в които почти всеки е роднина с всеки, днес все повече се вписват новите, отворени по характер, мрежи, свързани с образованието, държавната служба и работна миграция, оформят се различни социални слоеве, с различно образование, благосъстояние и обвързаност с общонационалните дискурси.

ЛИТЕРАТУРА:

Воденичаров и Попова, 1994. В о д е н и ч а р о в , П . , К . П о п о в а . *Значи не съм бил последен.* Индивидуалност и мъжка идентичност в биографичните интервюта на двама българи, мохамедани от Смолянско. Балканистичен форум, N 1, Благоевград.

Воденичаров и Попова, 1992. В о д е н и ч а р о в , П . , К . П о п о в а . *Моя живот така го преживех и после се разболех.* Балканистичен форум, N 1, Благоевград.

Воденичаров, 1995. В о д е н и ч а р о в , П . *Мълчаливият Аз в автобиографичните разкази на българските селяни.* Балканистичен форум, N 3, Благоевград.

Воденичаров, 1997. В о д е н и ч а р о в , П . *Предци, предтечи, лични имена.* Прагматиката на даването на име. – В: Предци и предтечи. Митове и утопии на Балканите., Благоевград.

Георгиева, 1997. Г е о р г и е в а , Ц . *Грях, дар и изкупление в традиционната култура на Балканите.* - В: Дарове и съкровища, духовна приемственост на Балканите, Благоевград.

Маринов, 1937. М а р и н о в , П . *Смолен и околията в своето близко и далечно минало.* Градиво за историята на Родопската област, N 1.

Маринска, 1995. М а р и н с к а , Р . *Битът на родопчаните и влиянието му върху някои особености на родопските диалекти.* Проблеми на социолонгвистиката, N 4, София.

Милрой, 1987. M i l r o y , L . *Language and social networks.* Oxford.

Митерауер, 1997. М и т е р а у е р , М . *И те оставиха своя баща.* – В: Предци и предтечи. Митове и утопии на Балканите., Благоевград.

Мишева, 1995. М и ш е в а , В . *Духът трагедия и българската психология.* Балканистичен форум, N 2.

Онг, 1990. O n g , W . *Orality and Literacy.*

Попова, 1994. П о п о в а , К . *Анализ на жизнеописателния разказ.* Български фолклор, N 6, София.

Попова, 1996. P o p o v a , K . *Nobody spoke about studding at home.* Autobiography. Wienn.

Шишков, 1936. Ш и ш к о в , С т . *Българо-мохамеданите.*

Шутце, 1977. S c h u t z e , F . *Die Technik des narrativen interviews in interaktionsfeldstudien.* Arbeitsberichte Forschungsmaterialien Nr. 1 der Universität Bieiefeld.

Анастасия Пашова

Лошо нещо е магията, ама при нас много се прави. Магията като комуникативна форма в ежедневното общуване на българи мохамедани

Предмет на разсъждения са записани истории за магии, които не са целенасочено предизвикани, а са части от цялостни животоописания на информаторите. Те са градивни единици от конкретни комуникативни ситуации, вплетени в значими за отделния човек и селищната общност социални контакти.

Обект на изследването са разказите за магии, като комуникативна форма в ежедневното общуване на общности от българи мохамедани.

Целта е чрез анализ на речевите взаимодействия по повод историите за магии, да се открият действащите при хората нагласи, представи и стереотипи (като норми на поведение и общуване), които социално конструират идентичността.

Антропологичният подход, който е използван, ще помогне да се отговори на въпроса, доколко вярата и отношението към магиите е проблем на отделния човек и до каква степен е социална конструкция.

Предполагам, че в маргинални, относително затворени общности с традиционен начин на производство и живот, социалното общуване ще бъде ритуализирано и в тях ще битува магията като механизъм за приобщаване на индивида към другите и затваряне на групата.

В изследваните селища най-разпространени са магическите практики в общностите, които по-често се срещат с другостта (мохамедански села в близост до християнски град и селища със смесено население - християни и мохамедани).

В анализираните автобиографии на жени от три населени места (Горно Дряново, Дебрен и Белица) по отношение на интересуващия ни проблем се очертават няколко основни тенденции:

1. Разказите за магии в контекста на автобиографичния разказ са разбирани и изживени от жените (в разказите на мъжете такива случки се появяват само след провокиране), като значими моменти в живота им, т.е. те са един вид основни конструкции на автобиографичния спомен.

2. Магията като събитие присъства многократно в разказите. Тя е тематичен център на множество описани проблеми в различен контекст и като такава, би могла да се разглежда като ситуация - модел на проблеми от ежедневието.

3. При описанието на магиите акцентът е върху емоционалното състояние и изживявания, като много често информаторите преминават от минало в сегашно време. В контекста на цялостните житейски истории, в които преобладават епични случки, този тип разкази са своеобразен контрапункт на еднообразното всекидневие.

4. Интервюираните разказват с еднаква охота и свои, и чужди истории за магии, като чрез тях правят обществено достояние и най-интимни свои и чужди проблеми. В разказите се засягат теми "табу", нетипични за традиционната устна култура на общността.

5. В автобиографиите, като магии се разказват истории, свързани със стресов за индивида проблем, които в повечето случаи са приключили с негативен изход. *Че то магия за добро има ли?*. За практиката на бялата магия (муски за здраве и любов) никой не споменава без допълнителни въпроси, независимо, че е силно разпространена. За изследваните, тя не се възприема като магия и затова не се коментира като такава.

6. Обичайно разказът започва с епизод за направена от някого магия и около нея са навързват проблеми за бездетство, болест на деца или близък, конфликти със съпруг, свекърва, етърва, съседки. Като матрица за обяснение се използва магията и затова тя определя личностно значимото за жената в местната култура.

7. Самите разкази за магии разкриват мотивацията на индивидите участници в събитията и от натрупването на индивидуални поведенчески модели може да се

конструират доминиращите манталитетни нагласи на общността.

При анализа на записаните истории за магии в контекста на автобиографиите могат, макар и условно, да се обособят три основни функции, които тези "ситуации-проблеми" изпълняват в ежедневното общуване в групата:

1.Функция на посредник между индивида и групата или на рушител на установени комуникационни мрежи

> *Моят баща и моята майка са самички. Техните родители са отишли в Турция, заминали и братя, и сестри, и бащи, и майки - всички. И те са останали двамката и са нямали първо деца. Нямало кой по баби да я кара… никъде…И една стара жена комшийка и рекла: "Хайде, Амиде, да те откарам до Огняново на врачка".*

Следва подробно описание на откриването и развалянето на магията, която разказващата предполага, че е направена от някого от заминалите за Турция близки. Самата тя не е била свидетел на станалото, но го разказва емоционално и съпричастно, като участник в събитието. Краят е щастлив: *И тогава се родих аз.*

Магията и ритуалите, свързани с нейното откриване и изолиране, поставят ново начало в живота на конкретния човек, нова организация на ежедневието и взаимоотношенията в него. И в този смисъл откритата и обезсилена магия е край на едно минало и начало на нова надежда. Но това е валидно, само когато резултатът е позитивен за човека или за неговите близки. Неоткритата, но предполагаема магия е по-скоро опит за приобщаване към другите чрез възникналия проблем:

> *На мен един път ми каза една циганка:*
> *- На тебе ти е направила свекървати магия.*
> *- Ами къде ми е тая магия? - думам.*
> *- Сложена ти е на входната врата.*
> *Как пък свекървата ще ми направи магия да се карам със сина ѝ?! И няма кой да я намери… и си се караме, и си се караме… При нас е така - ще търпиш… Къде ще идеш? Той, когато ходеше с други жени, не се държеше така. Сега не мога да си обясня какво стана, та аз винаги съм виновна. Моля се на Аллах и чакам... То, ходжата ми направи муска, ама явно само тя не стига… Трябва и при врачката да ида, ама краката ме болят и не мога. Затова ходжата ми каза да се моля и аз все се моля и моля на Аллах и ний да сме като другите.*

Вяра и надежда, че с помоща на врачката и на Аллах нещата могат да се оправят - това засилва вярата в Бога и неговата справедливост. Чрез изпитанията индивидът преоткрива Бог, а врачката е само посредник между него и обикновения човек, както е посредник и ходжата. Затова той съвместява понякога и двата типа посредничество. По този начин неразвалената, хипотетична магия придобива и религиозен смисъл. Ходжата чрез контрола и властта върху ежедневието посредством магията засилва, насочва и контролира религиозната вяра на групата. Той е ходжа и шаман едновременно и чрез него магията става начин на съществуването на Аллах в ежедневието. Магиите стават негово действено присъствие. При изпитание е по-утешително и по-удобно да се обвинява злонамереността на ближния, защото той е тук и сега.

> *Извади я и я изхвърли от възглавницата, където спи болната снаха, но болестта си продължи и тогава я откараха в София. Върнаха я после и си полежа и после умря… И си отиде и магията така… И се разкараха с другия брат, защото казаха, че я е правила другата снаха. Това не беше вярно, но нали така ги набедиха и така остана до днешния ден. Малкият брат умря и снаха ми умря - само от притеснение. И така до днешния ден… те се ненавиждаха двамата братя, въпреки че малкият умря.*

От историите се вижда, че магията отговаря на негативната нагласа към близките и нарушава установени вече комуникационни мрежи. В този аспект, чрез нея се обясняват нерядко срещаните негативни модели на взаимоотношения между роднини и съседи, както и поводите за тях: *Че то магия за добро има ли?; Лошо нещо е магията, ама при нас много се прави. Почти няма къща, която да няма магия.*

По-възрастните жени чрез разговор за магии приобщават по-младите към проблемите на ежедневието и формират у тях представа за нормативно одобряваното или отхвърляно от групата поведение. В историите по интересен начин са закодирани нагласите, ценностите и предразсъдъците на общността. Разказващите жени се представят като преки участници или поне като свидетели на събитието. Чрез разказите за магии от майка на дъщеря се извършва естествен процес на споделяне на интимни

проблеми, което не е обичайно за традиционната устна култура на изследваните общности, където доминира мълчанието. Нагласата за мълчание е пряко свързана и произтича от социалната нагласа за вяра в традиционните патриархални авторитети и ред (Воденичаров, 1995). Споделянето на истории за магии нарушава "табуто" и изгражда типично женски тип общуване, свързано с предаване на жизнен опит и овладяване на женска идентичност. Историите се разказват многократно и това дава възможност да се съхранят и запазят. Онг изтъква че самата необходимост от повтаряне за запаметяване обуславя една традиционалистична нагласа на ума, ограничаваща индивидуалното експериментиране и изразяване (Онг, 1990). Доколко повторенията трябва да са на глас, изразяващият се не може без аудитория, без колективно съпреживяване и отзвук, което според Онг, обуславя едно по-колективистично светоусещане. Затова споделените истории за магии, могат да се разглеждат като комуникативни форми за колективно съпреживяване и отзвук.

> *"Ходила съм в Хаджидимово при врачката и със снаха си съм ходила и със Звезда* (дъщеря ѝ) *с другата - Зоя, и с мойта сестра. И в Добринище съм ходила при циганка, и в Горно Дряново, и в Плетена. И нашият ходжа ми е писал книжки и ми е правил муски за децата, когато боледуват. Ама все ме е страх и все треперя".*

Може би в по-традицонните земеделски общности, в които изповядваната религия (ислям) цели изграждането на колективна идентичност, личните проблеми на човека го дистанцират от групата и той се страхува да поеме отговорност или да направи индивидуален избор. В този смисъл магията е средство за премахване или намаляване на личната вина и отговорност чрез размиването ѝ в групова. Историите изпълняват функцията на посредник между отделния човек с неговите притеснения и групата (роднини, съседи, ходжата). Не е без значение фактът, че те засилват способността за социално адаптиране на индивида и го приобщават към другите.

Магията е модел на социално отношение като от едната страна е врачката или ходжата, носители на харизматичната власт, а от друга - индивидът или групата, които имат определена нагласа и очаквания и ориентират поведението си с оглед на получената от харизматичния носител информация. "Социалното отношение е обективно "двустрано" дотолкова, доколкото смисловото съдържание и от двете страни съвпада" (М. Вебер, 1990).

Социалното действие вследствие на констатирана магия се ориентира спрямо очакваното в бъдеще поведение (свое и на други), но то обяснява и оправдава миналото и настоящето поведение на индивида. Вярата и споделянето на истории за магии, предлагат реторика, която преобразува интимно-личното преживяване и реакции в наративни форми за ирационалното. Те не развиват социално критична нагласа, а засилват колективистичните, фаталистични предразсъдъци. В самите автобиографии, няма език за емоционално-личностна саморефлексия и значително нова тенденция е интереса на младите и образовани жени към любовните романи и телевизионни сериали, които им предлагат нови идентификационни модели.

2. **Функция на огледалото**

Чрез разказите за магии общността се включва в проблемите на индивида, като поддържа у него чувството за общностна принадлежност. Магията е един вид "колективна терапия", защото колективно се решават проблеми, чрез вербално обсъждане, тълкуване и анализиране.

В разговорите за чужди магии, отделния човек проектира собствените си страхове, чувства и проблеми върху другите. Те го приобщават към групата, като му създават емоционална връзка с нея.

> *А... и всички са така. Цикат всички - тук така ги кара времето, работата. А пък магия има... не може да няма. И Звезда* (дъщеря) *като се ожени и свекърва ѝ много зле взе да ги наругава. Спряха я от училище, взеха им парите от сватбата и на мен ми е мъчно, ама какво да правя, само си плача и си мълча. И мойта свекърва беше същата. Ние сме прости тук в селата и магии много се правят... лоши сме, лоши сме тук хората.*

Емоционалната монотонност се подхранва от цял ред негативни констатации. Проблемите са извън конкретния човек, в другите, в средата. Налице е стереотип на принципно недоволство от другите и от света.

В чуждите истории, разказвачите винаги се идентифицират с участниците в ситуацията и проявяват лично отношение като съпреживяват с потърпевшите и им съчувстват. Разказват чуждите истории избирателно, като много често подборът и подреждането им съответства на собствените им психически нагласи и настоящи проблеми.

А имаше една комшийка, тя после умря, и на нея като на мен ѝ се случи - започна да чернее, чернее и се залежа. Викаха другите за магия, ама мъжа ѝ не отиде и така си умря. А на мен, като ми стана така, дойде жената (врачката), *намери я магията и после всичко ми мина. Пък друга съседка много се цикаха с мъжа си и той все я биеше и тя почна да линее. Сестра ѝ ходи в Доспат и там ѝ казаха, че има магия и нашия ходжа я развали. И оттогава за пример са семейство. Ама питай я колко сълзи изплака. Лесно ли ѝ е било мислиш? А откакто се ожени момичето, той с мене се държи лошо. И един път ми каза: "Ти почерни детето и аз докато съм жив, ще те ям". В село това е простотията - всеки гледа да натопи другия и да му натяква, а на него да си му е леко. Той казва, че тя права е умряла, умряла, та непогребана - този месец аборт е правила. Та сигурно има някаква магия, не може това да е хич без нищо.*

В разказите за чужди магии, включени в личните биографии, личи силен интерес и съпричастност към проблемите на другите и същевременно връщане към себе си. В този смисъл разказвачът се вижда в проблема на другия като в огледало.

3. Функция на нормативен регулатор

Аз когато родих Зоя и той (мъжът ѝ) *се сърди. И ме пита на кого да запишем дтето. Аз исках да е на неговата майка, ама той не даде и искаше да е на мойта майка. Ама неговата майка е много мръсна, лоша и заради нея и на мойта няма да е. Това е силно притеснение и тогава се разболях. И тогава майка и син я кръстили на неговата любовница. Това е верно глупост, големи простотии. Да... ама остана, това не се забравя, това се пише на сърцето. Та може магия да има ... Тя една циганка ми каза, че магията е отвън на вратата и свекървата я е сложила. Откъде да знам, мойта свекърва ме мрази от край и до край ще ме мрази.*

Магията като модел на проблем от ежедневието се появява в биографичните истории тогава, когато е налице отклонение от нормата на групата. Проблемите на индивида се разглеждат от него самия като следствие от магически сили и като такива, те стават достояние на другите.

А... за магиите... Ляга някакво дете... Ти знаеш ли, че Тефич го бяхме изпуснали - в исми ли, девети ли клас беше... Сееше се тютюн. Комшийката Денка ми казва: "Зейнеп, детето ти е болно". - "Болно е, понеже го мързи да работи". Утре пак ще ме види и пак ще ми каже. Аз да ида на полето, а той ще си дойде от училище и цял ден ще лежи тука. Днеска така, утре така и детето легна и аз вече оставих работата. Детето се предаде на леглото и стана черно... почерня. И пак комшийката ми вика: "Води го на врачка". И аз викам на мъжо: "Знаеш ли, върви във Ваклиново, там има една врачка , да видим какво ще каже". Отива там и се върна, и казва: "Тази жена ще дойде тука - имало е магия в къщата". И дойде... и какво нещо изкара... ей такъв топ. Целият топ увит с черен конец, а на конеца вече вече да се откачи, изгнил е. И едно конче да се е скъсало, детето на място остава. А вътре боклуци - от змия кокал, сапун от умряло, та нагорели стотинки. И аз това като го видях, все едно, че ме е прилошало".

В разказите са отразени различни модели на нормативно одобрено от другите поведение. Комшийката не я праща в болницата или при лекар, а при врачката.

Ами отидохме, защото снахата две години лежи. И решихме със сестрата, той брата абсолютно ни вярва в такива работи. Отидохме и тая жена казва: "Има магия". И дойдоха други, много комшии, когато тая жена извади магията. После снаха ми полежа, полежа и умря. И казаха, че е сложила магията етървата. Ама ето, на наште братя всички им завиждаха, че заедно живеят и се тачат и гледай какво стана. След това докараха една циганка и тя завъртяла някакъв чекрък, дето въртят старите баби. И казала: през това време, през което върти чекръка, който влезе, той е сложил магията. И... влиза етървата. Те не са в една къща, ама една до друга са им къщите. И като почнаха и се изядоха и малкия брат умря, и жена му умря от притеснение, и болната почина, но развалиха и двете къщи.Нашите като умрат, измиват ги и тоя сапун, който е на умрелия и във всяка къща, магия се намира.

Чрез акта на откриване на магията като нещо веществено, потърпевшия получава

емоционална подкрепа от другите и приема, че проблемът ще се разреши. А, ако не се разреши, причината е в някой, който му мисли зло. Мисълта за хипотетичния враг освобождава индивида от отговорност за определено действие или бездействие. Щом в контекста на разказа се прояви проблем (майка- дете, съпруг-съпруга, дете-смърт - конфликт), сблъсъкът се проецира на ниво вътрешно изживяване, приема се наложената от по-силния оценка (на съпруга), но причината се търси извън семейството. *Има магия - виновна е свекървата. Тя е чуждата, външната на семейството*. И така конфликтът снаха-свекърва, снаха-етърва, със специфичните му проявления в съвременността, добива ясни очертания в житейските разкази и поставя проблема за чуждия-свой и своя-чужд.

Чрез вярата в магия и практиките свързани с нея се създава реална възможност да се овладеят проблемите на всекидневието, чрез нормативен контрол върху тях. В такъв аспект, магията би могла да се разглежда и като механизъм за предаване и усвояване на натрупан в практиката социален опит, необходим за адекватни на традицията поведенчески стратегии в стресови (проблемни) ситуации.

Отвъд маската на магията като реторика

В изследваните общности, магията като феномен тясно се свързва с традиционните форми на междуличностно общуване, ограничено в рамките на една предимно устна култура. "Културите с преобладаващо устно общуване впечатляват с изключителната антагонистичност на словестното изпълнение, а всъщност и на начина на живот. Устното слово е по природа насочено винаги навън,към другия, а не навътре към себе си. В устните култури възникналите вътрешни конфликти се възприемат и представят като конфликти с другите. Незнанието на физическите и психическите причини за болест или отчаяние също тласка към междуличностни напрежения. Тъй като болестта или отчаянието са предизвикани от нещо, вместо физическите причини, личната злонамереност на друга личност (магьосница, врачка), може да се възприеме и личните вражди се разрастват" (Онг,1990)

Социалният контекст, в който се разглежда магията като комуникативна форма, има и свои характеристики:

- патриархален тип семейственост със строга йерархия по пол, възраст и роли в отделното семейство и роднинската система;
- много силно родово съзнание;
- статусен тип взаимоотношения, в които не се развиват социални умения за диалог;
- силен социокултурен модел за оставане в общността. Установила се е традицията, родителите да строят къщи за всички деца - момчета, като при тях остава най-малкото. Независимо, че се напуска бащиният дом, животът на младите протича по същия начин, както на родителите им;
- личността не е автономна, а се включва в традициите на общността, върху които оказва силно влияние както изповядваната религия - ислям, така и други традиционни вярвания;
- обща склонност на недоверие към другите.

Устната комуникативна традиция в изследваните общности не влиза в противоречие с характеристиките и целите, които си поставят индивидите чрез разказите за магии. За тях е "рационално" да се следва традицията, затова обяснението на проблемите чрез магията е рационално по отношение на ситуацията, в която живее общността. Чрез нея личните проблеми влизат в публичния дискурс.

"Анализът на речевото поведение в селата разкрива силния нормативен натиск на традиционните форми на ежедневното устно общуване като одумването, клюката, мълвата" (Попова, Воденичаров, 1995). В този смисъл магията допълва посочените вече форми, като става особен израз - знак на отношението човек-колектив.

Чрез магията като наративна форма се изграждат и поддържат социални представи и връзки между общуващите. Чрез нея индивидът се вгражда в общността и става свой, т.е. като другите. Тя създава единна психологическа среда, която свързва отделните хора и намалява усещането за чуждост и враждебност. Именно това прави магията

нормативен регулатор при изграждане на колективната идентичност:

1/ интегрира индивида в групата, като му налага определени ценности и тип поведение - конформистко;

2/ подхранва надеждата за решаване на проблемите чрез ирационален контрол върту ситуациите;

3/ удовлетворява определени психологически потребности на индивида (потребност от подчинение в кризисни ситуации на друг, който е носител на власт (ходжа, врачка) и от отхвърляне на отговорност или потребност от намаляване на страха и тревожността на маргиналната група като цяло, както и на отделния ѝ член. "Където няма страх и тревожност - няма магия"). (Б. Малиновски)

Вписана в редицата от жизнени събития на индивида, магията би могла да се приеме и като матрица на жизнената стратегия на жената в затвореното общество. Споделянето на истории и разкази за магии може и става само при общуване със "свои" (съседи, роднини, деца). То е типична комуникативна форма не само в личното, но и в публичното женско пространство, но задължително вътре в общността - сред своите, защото укрепва социалната нагласа за равенство, което е възможно само в полово еднородни общности със сходни проблеми и начин на живот (Милрой,1987). В общуването с "чуждите" историите за магии не са наративна форма. Те са тип женска комуникация, в която общуването е равноправно и се създават отношения на емпатия и солидарност.

Така, чрез разговорите за магии**,** жените създават контраобщност, която търси виновника извън себе си, с цел самозащита от критиките, на които ги подлага традиционната устна култура - клюки, клетви, мълви (Вж. Воденичаров,1996.) В това женско пространство, дискурса е свободен и в него може да се назовава онова, което не е обект на обръщение в общността (личните проблеми в семейството и с роднините от гледна точка на жените). В него се създава пространство за фантазиране и удоволствие, като жените се идентифицират с въображаемата мощ на врачката.

> *И тая жена* (врачката) *викаше: "Има в къщата ви магия и като има, трябва с нож да я убивате и кръв да пускате". Така каза тя и аз ходих бая пъти. Хубаво, ама не я докарахме жената. Тя ми даде аз да си напръскам. Сетне ме беше яд, че не я закарах, ама викам: "Дай ми билето... дай ми билето" и тя ми каза какво да направя и каза: - Ако видиш нещо случайно, ако видиш животно - бий го... бий го, докато не се загуби. Немой да се плашиш. Ако се уплашиш, по-лошо е. Не трябва да се уплашиш, трябва да си герой.*

Повечето от историите маркират жената като жертва и са порив да се защити жертвата. В този смисъл, магията като наративна форма е тип женски език, продукт на една социално-полова маргиналност. В конкретния социокултурен контекст на общността жените се чувстват изоставени от публичния език на групата и затова магията дава език на проблемите и субективните преживявания на жените, които иначе културата обрича на немота. Причините за това са много:

- мъжът доминира властово в публичното пространство;

- жените почти не участват в социалния живот на общността, свързан с религиозните практики и ритуали;

- жената е натоварена с емоционално-експресивни функции, локализирани в дома, което е традиционен стереотип на очаквания към нея. *Душата на жената е на мъжа в папуците и тя трябва да го слуша и да си гледа там децата.*

Затова магията е типично женски код, чрез който жената участва в публичното пространство, в което доминира мъжа. Ниският ѝ статус в социалната йерархия поражда у нея потребността да участва и поддържа гъсти комуникативни мрежи с други жени, което поражда усещането за женско пространство и общност. В конструирането именно на това женско публично пространство магията е комуникативен елемент, който сплотява общността и води до изграждане на колективна женска идентичност.

Историите за магии задълбочават женските представи за времето като циклично**.** "Женската субектност му придава специфично измерение, което от многобройните му модалности задържа предимно повторението като биологичен ритъм, хармонизиран с този на природата и майчинството" (Кръстева,1979)

> *И тъй, колко замина, една ли година, две ли и той* (мъжът ѝ) *пак заболедува. И отидох пак при жената в Огняново, и тя ми вика: "Имате пак магия." Майко мила, какви са*

тия магии у мен? Как така… Дойде жената и пак изкара, ама тогава беше по-малка. В един сапун наковани пет пирона. И казват… с тоя сапун умряло са мили и в него после пироните са турили. Като се топи сапуна, да се топи и той да умре. И той оживя, ама знам ли пак докога ще е.

Чрез развалената магия злото, болестите и нарушеното равновесие в ежедневието се изчистват и тя става момент в едно ново начало. Затова магията се появява всеки път, когато е застрашен животът или нормативно одобрени от групата взаимоотношения, т.е. тя е едно периодично връщане към началото. Чрез магията още повече се засилва възприемането на времето като циклично - нищо ново не се случва, тъй като всеки нов проблем се свежда към вече срещан магичен модел.

Аз имам една сестра, а тя има снаха и роди едно детенце, и след това винаги ги абортираше децата. И като отиде при врачката, тя ѝ каза: "Снаха ти има друго детенце и то има криво ребро и ако не му се развали магията, и не му се строши реброто, и другото дете ще им умре, а ако го доведете, ще се оправи. И два вола като станат, единият умира. Все един да е, да не са чифт.

Мъжът като образ присъства косвено в историите за магии. Той е потърпевш, съпричастен, свидетел на събитието, не се противопоставя и по-скоро е вярващ в ирационалните сили, чийто носител е врачката, косвено чрез жената. Но в нито една история мъжете не са инициатори за разваляне или правене на магии.

Чрез магията жената косвено придобива условна власт над мъжа и му налага с ирационални средства нормативната система на групата.

Като отидохме при врачката със снахата и аз ѝ казвам: "Имам момиче и толкова иска да отиде да учи, а не може". И тя като дойде втори път е каза: "И у вас има магия". Взе в ръката пръст в една шепичка и я помириса. Излезе тя отвънка, а мъжа ми копае с една лопата и комшии гледат - всички наблюдаваме. Тя помирисва пръстта и по самата миризма усеща накъде върви магията и изкарахме една кръпчица... и вътре вързани три кибритени клечки, изгорели, с черен конец и на всяка една магия слагат от умрял човек.

Доверието на мъжете към магията, произтича непосредствено от социалните и културни условия, в които са възпитавани и в които живеят и сега и то е усвоена нагласа как трябва да постъпва индивида в сходни проблемни ситуации. Магията е ярка форма на условна власт на жените върху мъжете. "Условността може да е продиктувана от самата култура, при която подчинението се възприема като нормален, подходящ и традиционно правилен начин на поведение. Това е прикрита зависимост" (Гълбрайт,1993). Магията като власт, която функционира на равнището на устната култура и традиция на изследваната общност е онова, което социалния контекст е внушил на индивида като нещо естествено и правилно.

В този смисъл магията е своеобразен метаезик, на който личните проблеми могат да бъдат обсъждани, без да се засрамва и критикува отделния човек, тъй като в тях той е оневинен. Те са модели на поощрено от групата поведение в екстремални условия и в този дискурс могат да се разгледат като социален феномен, свързан с нормативната култура на общността. В дълбоката си същност те са социални регулатори, чрез които на индивидуално-психическо ниво се социализира и насърчава конформистки тип поведение. Чрез магиите като реторика проблемите на индивида се решават колективно и това не му дава възможност за саморефлексия и личностна идентификация. В психологически план вярата в магии и битуването ѝ като магически практики я прави механизъм за затваряне на групата, тъй като заменя личностната идентичност с колективна. В дълбоката си същност тя е нормативно одобрен от болшинството модел на отношение и поведение в общности със затворени и гъсти социално-комуникативни мрежи, което "предопределя речевите взаимодействия, като ги формализира и ритуализира" (Мей,1992; Холидей,1978).

Чрез магията общността преразказва своята история на ежедневието, като създава "общност на паметта",т.е. общност, която не забравя индивидуалното си минало. Това е важна част от традицията на устната култура на изследваните. Разказите, които изграждат тази традиция, засягат тежки моменти в живота на отделната личност, но същевременно те стават код за конструиране на общност на устната колективна памет, което създава дълбока колективна идентичност. В тях няма абстрактни правила, а има конкретни индивидуални примери, чрез които се налагат традиционни морални

стандарти. "Склонността към ситуационно мислене е типично за устните култури". (Лурия,1976)

ЛИТЕРАТУРА:

Воденичаров, 1995. Воденичаров, П. *Мълчаливият Аз в автобиографичните разкази на български селяни.*, Балканистичен форум, N 3. Благоевград.

Воденичаров, 1996. Воденичаров, П. *Социално и речево поведение на селяните от Тешево*. Политиката на ежедневното разговаряне., Балканистичен форум, N 1-2. Благоевград.

Вебер, 1990. Вебер, М. *Понятие за социалното действие. Харизмата.* - В: Социология на личността, София.

Гълбрайт, 1993. Гълбрайт, Дж. *Анатомия на властта.*, София.

Кръстева, 199 . Кръстева, Ю. *Времето на жените.*, Съвременник: Превод по Юлия Кръстева. Le temps des femmes revue 34/44 , Universite , Paris, 1979.

Лурия, 1976. Luria , A. *Cognitive development its culturial and social fondations.*

Милрой, 1992. Milroy, J. *Language and social networks.*

Мей, 1992. Mey, J. *Pragmatics.*

Онг, 1990. Ong. *Orality and literacy.*The technologizing of the word.

Попова, 1995. Попова, К., П. Воденичаров. *Моя живот така го преживех и после се разболех.* За премълчаното и казаното в повече в автобиографичния текст., Балканистичен форум, N 1, Благоевград.

Холидей, 1978. Halliday, *Language and social semiotics.*

Кристина Попова

“Да се съберат под един покрив... българохристияни и българомохамедани...”
(Документи за откриване на ученически трапезарии и пансиони от дружествата на Съюза за закрила на децата в Родопите през 30-ите години)

Общественото внимание към отглеждането, здравето и живота на българомохамеданските деца в Родопите е свързано както с отварянето на светски училища, така и с цялостната промяна в отношението към децата и детството в България след Първата световна война.

По това време в България, както и в другите страни в Европа, тревогата за непосредственото бъдеще на децата е много силна. Високата раждаемост, голямата детска смъртност, бедността на семействата, недохранването на децата карат създадения в 1925 год. Съюз за закрила на децата в България да търси най-широка обществена подкрепа за откриване на безплатни ученически трапезарии, здравни станции, летни детски колонии, пансиони и пр. в цялата страна. Съюзът подготвя своите дейци да откриват ученически трапезарии дори при най-тежки условия: важното е децата да бъдат нахранени.

Дейността на СЗДБ прониква в Родопите в началото на тридесетте години първоначално в Смолянско, където са основани комитети в Пашмакли (Смолян) и съседните села Турян и Пещера. В управлението и дейността им по събиране на помощи и продукти и откриването на трапезарии се включват както българи християни, така и мохамедани - граждани и представители на религиозни институции. Тези дружества стават през тридесетте години обществен център за съвместна дейност за изграждане на различни форми за подпомагане на децата. Заедно с други организации - женски дружества, дружества на Червен кръст и др. - те издигат взаимната помощ и традицонното милосърдие на равнището на организираната обществената благотворителност.

В Неврокопско (Гоцеделчевско) дружествата за закрила на децата се създават по-бавно. През 1935 г. е учреден комитет в с. Ковачевица, който през декември открива безплатни ученически трапезарии в три села: Ковачевица, Горно Дряново и Лещен.[1] От снимката, поместена на корицата на сп. “Обществено подпомагане”[2] с надслов “Трапезария в полето” ("Бедни ученици - българомохамедански деца - се хранят под грижите на клона на Съюза за закрила на децата в България в с. Горно Дряново, община Ковачевска, околия Неврокопска") разбираме, че трапезарията в Горно Дряново е продължила да действа и през пролетта на 1936 г. и вероятно е бил открит и отделен клон на СЗДБ в селото. За съжаление липсват сведения дали трапезарията е била поддържана и в следващите години.

Архивът на смолянския клон на Съюза за закрила на децата дава представа за обединяването на усилията на неговите граждани християни и мохамедани около създаването на трайни институции за бедните деца в региона. Така през тридесетте години те съумяват въпреки голямата оскъдица да открият ученически трапезарии в Смолян и околните села, както и здравносъвещателна станция, летни детски игрища и ученически пансион за деца от мохамедански и християнски семейства от околните села.[3] Потребността от средства кара местните дейци да се обръщат за помощ освен към местната общественост, също и към централни институции в София. Тези писма са различни. Докато писмата към местните дружества и дейци припомнят познатата и за тях ситуация на бедност и необходимост от разбиране и помощ, то обръщенията към централните институции към картината на бедственото положение на децата прибавят и аргументите на държавните интереси. Общуването със столичните институции като че води със себе си и изтъкването на високи държавни съображения.

Тези писма са свидетелства и затова с какво напрежение е била свързана всяка

една обществена инициатива. Постигнатото от дружествата на съюза за закрила на децата е част от общите усилия на местните дейци да намерят допирните точки на обществения интерес към децата: към бедните деца, към децата в откъснати планински региони, към децата от различна религия. Така през тридесетте години е намерена още една обществена форма (но за колко дълго време?), която поставя възрастните - християни и мохамедани пред общата отговорност за младото поколение.

1.

ПРОТОКОЛ
за основаване комитет за закрила на децата
в гр. Пашмаклий, околия Пашмаклийска,
окръг Пашмаклийски (препис)

Днес, 16.II.1932. год., по покана на общината, подписаните жители на гр. Пашмаклий, се събрахме в помещението на общината и след размяна на мисли взехме следните решения: 1. Основаваме комитет за закрила на децата в гр. Пашмакли, клон от съюза за закрила на децата в България. 2.Приехме състава на комитета, който съставлява неразделна част от настоящия протокол. 3. Избрахме за настоятелство следните лица:

Име и презиме	Занятие	
майор Никола п. Ноев	офицер	председател
Асан Ал. Панчеджиев	търговец	подпредс.
Георги п. Фотев	учител	касиер
Гочо Г. Табаков	чиновник	секретар
Халил Мустафов	мюфтия	съветник
св. Тодор Ангелов	свещеник	чл.пров.съвет
Васил Райчев	търговец	" " "
Георги Дорков	пенсионер	" " "

4. Уставът да се изпрати за одобрение от Съюза за закрила на децата в България и за утвърждаване от Министерството на вътрешните работи и народното здраве - отделение за социални грижи в три екземпляра и заедно с един учредителен протокол.

Настоящият протокол се състави в три еднообразни екземпляра.

Подпис на всички присъстващи на събранието членове - основатели.

1.(п)М. Кайдънов
2. Св. Тодор Ангелов
3. Васил Райчев
4. Анастас Белев
5. Майор Н.п.Ноев
6. Анастас Чолаков
7. Юсеин Журналов
8. Юсеин Бейски
9. Асан Панчеджиев
10. Юсеин Болкалов
11. Васил Милушев
12. Адем Страхински
13. М. Пелтеков
14. Райчо Хр. Палагачев
15. Георги Т. Дорков
16. Георги п. Фотев
17. Халил Мустафов
18. Гочо Табаков

Вярно с оригинала
Председател: /п/ /не се чете/
Секретар: /п/ / несе чете/
ДА Смолян, Ф.60К, оп.1, а.е.1, л.5

2.

Списък
на бедните у-ци от у-ще "Царица Йоанна"
гр. Пашмаклий

<u>I отделение</u>

1. Аюпова Незифе Салихова
2. Бандева Енифе Еминева
3. Дервишев Рамадан Брахимов
4. Еминева Айше Мохамедова
5. Колибарев Сабри Салихов
6. Кондилов Ахмед Мехмедов
7. Лушев Исен Асанов
8. Мехмедова Фатме Салихова
9. Мехмедов Фехим Шетев
10. Меткова Кадрие Арифова

11. Чаушева Несибе Ахмедова
12. Шахманова Сафие Брахимова
13. Шефкиева Хайрие Юмерова
14. Шикова Кадрие Алиева
15. Сидеров Ахмед Шукриев

II отделение

16. Колибарев Басри Далилов
17. Ахмедов Асан Беширов
18. Османова Фатме Джамилева

III отделение

19. Страхинска Захра Незифова
20. Юмеров Салих Шефкиев
21. Янузов Салих Асанов
22. Ч../не се чете/ Сали Шинов

гр. Пашмакли, 28.X.1932г.
За Главен у-л: подпис
/не се чете/
ДА, Смолян, Ф.60К, оп1, а.е.4, л.21.

3.
Клон от съюза за закрила на децата
в България
№12
2.XI.1932г.

До Г.Г. Райна Зографова,
Исен Билянски и Юсуф Сираков
Тук

П.Г.,

Управителният съвет на клона в заседанието си на 21.м. м. Ви е избрал и натоварил да обходите махалата "Джанаварска" и "Мисирлийска" от града и поканите всички семейства да подарят кой каквото иска и може за подържането на безплатната ученическа трапезария в града. Събраните продукти да се предадат най-късно до 15.т. м. на касиер-домакина при дружеството, и то под разписка.

Уверени, че Вий съзнавате голямото значение на тази трапезария, която ще приюти към себе си всички бедни ученици от града и ще укажете ценното си съдействие при събирането на тези помощи.

Председател: /п/ /не се чете/
Секретар : /п/ /не се чете/
гр. Пашмакли
ДА - Смолян, Ф.50 К, оп.1, а.е.2, л.27.

4.
Съюз за закрила
на децата в България
№24
21.ноември 1932г.
гр. Пашмакли

Председателя на Съюза за закрила
на децата в България
ул. Преслав 1
Ст. София

Чест ми е да Ви съобщим Годподин Председателю, че клонът Съюз за закрила на децата в града ни откри на 3 т.м. безплатна ученическа трапезария, в която се хранят деца - ученици на крайно бедни граждани. В трапезарията са на храна - обед само 66 деца с тенденция да се увеличат на 80-100.

Считам за лишно да излагам мотиви за изнасяне пред Вас една вече изтъкната от преса, доклади, дебело подчертана истина по ужасното поминъчно положение на жителите на Пашмаклийско и в частност пашмаклийци - а оттук и за тяхното, слабо е да се каже, мизерно материално съществуване.

Апелът на многоуважаемата деятелка на Дружеството Г-жа Михайлова (поместен във вестник на жената) към столичани за помощ на гладуващото дете в Пашмаклийско е последната ужасяваща и най-коравото сърце констатация за бедственото материално положение, при което детето на дивна Родопа се ражда и расте, и то детето на южните предели на държавата ни, вратата на пътя, водящ българския народ към свободно материално и духовно общуване с всички

народи в света чрез Бялото море, пътя за неограничим от никоя земна сила полет към духовния му и материален възход. Уви! Ужасна орисница...на този преодопределен от съдбата път към светли бъднини на българина, днес не, не живеят..., а креят, линеят децата на населяващите ги родопци, за да израснат утре от тях хилавите граждани на този със съдбоносно значение за държавни и племенни интереси край... В тази смисъл, няма да пояснявам пред Вас, Г-н Председателю. Това е лесно, особено като се знае кои са хората, които стоят на чело на това във висша степен хуманно дело, на което служи Дружеството за закрила на дететето в България.

Като имате предвид от една страна изложеното по-горе относно бедственото положение на жителите на Пашмаклойско от тук, че на благотворителност не може да разчита клонът ни и от друга крещящата нужда от да се бърза с подкрепа на гладуващото дете - настоятелството на комитета за закрила на детето в Пашмакли Ви моли, Господин Председател, да направите потребното, за отпущане на клона ни една помощ от около 30 000 лв., с която комитетът тук, ведно с добитите от последния от другаде суми, ще може да осигури просъществуването на трапезарията ни през текущата учебна година, като помогне и на нуждаещи се деца неученици, каквито брой е не малък в Пашмакли.

С отлично почитание:

Председател - Подполк. /п/ (не се чете) Секретар: /п/

ДА - Смолян, оп.1, а.е.2, л.39.

5.

Смолянски клон от Съюза за закрила на децата в България.

№ 32

21. август 1937г.

До Управителния съвет

София

П. Г.,

Няма по-беден и по-откъснат край от родопския. Страшна оскъдица във всичко. Липсва всякаква работна и доходна земя. Има чудно хубави и необятни гори, които поради липса на пътища, не се използват. Населението, в по-голямата си част мохамеданско, не знае турски, говори на чист звучен български език, е крайно бедно. Децата на това население, недохранени и недооблечени, особено тия от околните села на Смолян, всеки ден от ранна есен до късна пролет, посещават училищата, но с премного отсъствия.

Клонът от СЗДБ в Смолян от желание да се премахне масовото отсъствие от училище, да се осмисли посещаването на последното и да се помогне на бедните родители, които и без това изнемогват, се обръща към Вас, за да подкрепите усилията му като отпуснете част от средствата за създаване ЕДИН ПАНСИОН ЗА ТРИДЕСЕТ ДЕЦА, ПОСЕЩАВАЩИ УЧИЛИЩЕ В СМОЛЯН ЗА ВРЕМЕТО ОТ 1.XI.1937г. до 15.6. 1938 г. Защото само така, без по-големи усилия, могат да се съберат под един покрив, макар и временно децата от една и съща кръв - българохристияни и българомохамедани, които близкото минало ги е разделило в религиозно отношение и чрез общуване и полагане на грижи бихме ги върнали всецяло към нас.

За да се уреди тоя пансион, за който имаме подходящо помещение, молим да ни отпуснат помощ, изразена в следното:

30 сламеника, 60 одеала, 60 чаршафа и 60 калъфа за възглавници.

За неизлишно считаме да Ви уверим, че избраният от нас път, продиктуван не само от човешки чувства, но и от важни държавни съображения, ще помогне на родопския българомохамеданин да запази своя език и любов към родната ни земя, а наравно с това, да бъде несъмнено готов за опора, отпор и напад.

Председател: подп. Янчев Секретар Райчо Гаврилов

ДА - Смолян, Ф.60К, оп.1, а.е.4, л.148.

6.

№34, 26.VIII. 1937г. До Господина Председателя

д-во “Червен кръст”

Тук

Господин Председателю,

Клонът ни си е поставил за цел да уреди за настъпващата учебна година пансион в града за 30 бедни деца, посещаващи училищата в Смолянска община. Средствата за уреждането и издръжката на пансиона ще търсим от много места по малко. За неговата навременност и необходимост не ще Ви убеждавам, тъй като Вие познавате отлично местните условия за всестранното развитие на родопското дете, било то българохристиянско или българомохамеданско, и вярваме, че напълно ще одобрите и подкрепите това дело. Уверени в последното, настойчиво молим да поискате от Централното управление на българското дружество “Червен кръст” отпущането на помощ, изразена в следното:

30 креватчета

30 купички или чинии за супа,

60 чинии за други ястия и

по 30 големи и малки лъжици, ножове, вилици и кърпи и
1 комплект прибори за кухнята.
Председател: Секретар: Р. Гаврилов
ДА – Смолян, Ф.60К, оп.1, а.е.4, л.150.

Бележки:

1. Сп. Обществено подпомагане, кн.11 и 12 , юни 1936г., вж. снимката на корицата на наст. издание.

2. Сп. "Нашето дете", кн.1, 1936г.

3. Публикуваните тук документи са една малка част архива на клона на Съюза за закрила на децата в Смолян. За дейността му вж. напр. също ДА, Смолян, Ф.60К, оп.1, а.е.2 (цялата папка), а.е.3 (цялата папка), а.е.4, л.139,а.е.7,л.20 – 25.